

तन्नीरस्य विशुद्धिमागतवता ब्रह्मात्मनैवस्थितिं

ब्रूते स्पष्टतयेह न चक्रमपीयध्यात्परामायणम् ॥ १७ ॥

वाच्यतैर्पर्यार्षस्य महावाक्यामत्र दर्शयति ।

रामौतर यद्रौमस्य जातमाहुर्योगतः ।

तन्नष्ट देवैर्तभूतिसाद्याद्दृष्टामिदं मतम् ॥ १८ ॥

अध्यात्परामायणे द्वयी सारभूता । तत्र रामवदयपरिशीलनेन मुक्तये हेतुमाह ।

सद्रूपमुक्तावक्यतस्थितं स इति मन्वेह ॥

नांतरीयकभागेन यो रामवदये स्थितः ॥ १९ ॥

अथ श्रीरामगीतापरिशीलनात्साक्षाद्भिरामरूपचे हेतुमाह ।

निगमामृतसिधुमधनाद्रघुनायोद्धृतगीतकौस्तुभम् ॥

स्वगले विदधीत यः पुष्पाविवुधेद्रो विभुरेव न स्मृतः ॥ २० ॥

श्रद्धाभक्तिपुतः स योगी तस्यास्य चित्तको भविता ॥

यश्चित्तको हि योगी स एव राघव इतीह को न वदेत् ॥ २१ ॥

भगवती हैमवती किं सद्विद्वाना गिरिशमेघं पृष्ठयती स च भगवतास्तत्समाधये रामायणमेव किमियकययदित्यत्र हेतुमाह ।

नैडौ ससाराधे कथमहमिय दुस्तरतर

तरिष्यामीत्येव तरलिततया शैलसुतया ॥

गिरिशं पृष्ठं सन्नच कथदुदात्तामय कथा

महत्स्या श्रीहेतोः प्रविरचितसतोर्भगवतः ॥ २२ ॥

भगवत्यात्मनि परमात्मत्वान्मननं लोकसंग्रहार्थमेवेति दर्शयन् श्रीशक्रेण तस्या र्देतःकुत आश्रितमेवेत्यत्र हेतुमाह ।

देवीं हैमवतीं स्वरूपरुचकप्रयोतिवमदलां

श्रीरामप्रभुनामसंभविगणप्रीयेपरान्नलाम् ॥

प्राणसर्पदगिरोपनीक्तिकलत्तन्नासामसावीश्वर

श्रीराम्यणांगीक्तिकैरलमलं श्रुत्वोश्चकारादरात् ॥ २३ ॥

एतस्य श्रीविष्णुपदीरूपचे हेतुमाह ।

मूर्ध्नाऽऽल्लधि भवेन या भगवता या नाकवास्यादृता

स्या मादृतसमवर्द्धनमहामगप्रसंगेन या ॥

या संदाशितसैगिरोत्तमपया या धूतमृत्युन्यया
सा श्रीरामकया यया त्रिपयगा वर्नति सर्वोपरि ॥ १४ ॥

ससलोकगमने हेतुमाह ।

श्रुत्यंतगेन सुतरामनुकूलवाचा पद्मोद्भवेन सुधिषा चतुराननेन ।

किं स्याद्भगवतो नु निशम्य सर्वं वृत्तं प्रसादइति गंतुमियेष सत्यं ॥ २५ ॥

भुवो रसोऽभिवृद्धेरेव भार इत्यत्र हेतुमाह ।

नूनं पुण्यं नना अमीह विभूयुः सस्मिन्महागौरवं

चेद्भाराय मम स्फुरेव महते सर्वं सहाया अपि ॥

इत्थं दर्शयितुं जनान्वसुमती भारेण सर्वोत्तम-

मन्यानामसृगाशिनामिषमभूमध्ये जलं यज्जती ॥ २६ ॥

भुवो गोरूपधारणे हेतुमाह ।

पीलस्त्रादिसमस्तराससमहाभारात्पराज्जीयते

सद्रंतव्य इतः प्रनापतिरिति ध्यात्वाध पूर्णं गवि ॥

शात्वाश्च प्रणयं विधाय वसुधा तद्रूपमेतुं व्यधा-

द्वुद्धि सिद्धसुधाशनैः सुबहुधा व्रतैः समस्तैः सत्यं ॥ २७ ॥

ब्रह्मणोऽप्रे प्राप्तमात्माया रोदने हेतुमाह ।

नेते जीवनमस्तं वर्ततइति प्रसन्नं महापातिभिः

प्राप्त्यं नर्जरितं प्रतिप्रभवतो लोकप्रवादस्य सा ॥

रूपं निर्दिशतीव येन विदिता स्यादाधुनिकयात्मन-

श्चर्येऽश्रुविशोचना क्षितिर्भूद्भवाप्रजो ब्रह्मणः ॥ २८ ॥

आत्मनो व्यसननाशशैथिल्ये हेतुं संभावयति ।

सर्वज्ञं सर्वसुरसंघसमाचैतमि सर्वं करामलकवत् भगवानवैति ॥

नास्ते च मन्द्यसननाशविचारलेशस्तर्किकं कुर्वन्तिवाति धिषा समुपेक्ष्यतेऽहं ॥ २९ ॥

तच्छैथिल्यमसांप्रतमिदं हेतुमाह ।

निखं सुधान्नं मधुरं ततोऽप्यातिप्रदीयते यत्तु हविः सवादिषु ॥

यतश्च मय्यस्ति सर्वोदियोगता तद्भुः सुधायां वसुधास्तु संमता ॥ ३० ॥

तदानीं ब्रह्मणो भगवत्स्मरणं साभिप्रायमित्याह ।

सांदांभोपरशामस्तुंदरश्चं चंद्राभिरामानने

३८ भवसमुद्रस्य दशितपयाः सगरपुत्राः ३९ एतादृशेन मन्त्रस्थेन विन्य सर्वं वृत्तमनुनिशम्य
भगवतः प्रसादः स्वादिकं नरयादिति विचार्य सत्यलोकं गंतुमियेष ४० पुण्यकारिणो जनाः
पक्षे राक्षसाः ४१ कुरितता या वस्तु सा कुशन्दिनपूची गम्या ४२ यथादि-योगना
४३ वकारस्य आदौ योगः सुखायाः आदौ वकारयोगेन वसुधा गवति.

चंचच्चंदनचाहचंचिततनुं क्षीरार्णवस्यायिनं ॥
रिंगद्वांगतरंगसंगिचरण श्रीपुडरीकेक्षणं
न्यध्यायत्सर्मेद्वागदं तदवनेस्तापस्य सश्रांतये ॥३१॥

क्षीरसिंधुं प्राति जिगमिषायां हेतुमाह ।

य याम कीयं भुवि दीनरसी प्रत्येकदशेत्यं विधिना विमृश्य ॥

सर्वैः समं क्षीरनदीविभुः श्रीकांताधिवातो ननु संन्यधायि ॥३२॥

सल्लोकाभिर्गमने हेतुमाह ।

नैताद्विचित्रं कुसुमागमोद्धृतं करोति सामान्यजनेषु विक्रियाम् ॥

यत्सल्लसत्कल्पमपि प्रजापतिं सन्नात्सहस्यास्तहसा व्यचालयत् ॥३३॥

क्षीरसिंधोर्भगवत्स्थानत्वे हेतुमाह ।

वसति समर्पादतया नसुवैभवोपि मधुरतरः ॥

भगवन्निवासपात्रो भवेन्ननः कोपि दुग्धादिधुरिष ॥३४॥

ब्रह्मा हरिं स्तुत्वा स्वव्यसनमाह ।

रुध्या पादसरोरुहं भगवन्भ्येतः सरोजातरे

बध्ना पाणिपुटं सुटंकितमतिर्देवः सरोजासनः ॥

गोविंदं विनतारविंदतरणिं तुष्टाव दृष्टात्मना

कष्टानि व्यपनेतुमस्य नगतः सृष्टानि दृष्टात्मभिः ॥ ३५ ॥

सम्ये नमोस्तु परिरक्षितवारणाय । निष्कारणाय भवभीतिनिवारणाय ॥

सचारणाय जगदंकुरकारणाय । नारायणाय निजभक्तपरायणाय ॥३६॥

निर्द्वैताय पुरंदरादिदिविपद्मं दामिबंशाघ्रे

निस्पंदाय चिदात्मने परिहरोत्कर्दोषं मंदात्मनाम् ॥

नंदाद्यज्जवंधनं दलयते मंदोरेनिदाकृते

गोविदाय नमोस्तु मंदारभूते स्वानंदकंदाय नः ॥ ३७ ॥

विंदतृण्यरविंदसुंदरदशं मंदस्मितं नंदकं

विंदतं दरकंधरं दरधरं कैर्देषं तंदर्पदं ॥

उदच्चंदनगंधबंधुरभुजं कुंदाग्रनिंदद्रदम्

वदे नंदसुनंदवदितपदं तं देववृदेश्वरम् ॥ ३८ ॥

भगवतो भुवो भारापनपनावश्यकत्वे हेतुमाह ।

आवि गोविंदं गोत्रेयं गोर्वाणगणवदित ॥

कल्पादव्याप्रसंग्यातमाक्रांतास्ति संप्रति ॥ ३९ ॥

भित्तपरमसितं पयः समुद्रे कृतनिलयं किल ह्येभाषितं नः ॥

प्रभवतु भवतः पदमर्षालं शटिति सुदुःसहतापजालगांस्त्र्यै ॥ ४० ॥

स्वरिमन्विहृद्धयिन् यत्प्रभवेद्धि कृत्यमस्मत्कृते तदपि संविदधाति देवः ॥

यनिःकलं गुणशंखमृदप्यशंकं शलं^{५१} विपुलमवधोरवधोरयत्तम् ॥ ४१ ॥

अखंतं व्यथते हि पामरजनोऽप्यल्पादपि ज्ञेयतः

पत्न्यास्तत्पुरुषोत्तमः कथमसौ सोढा प्रियामञ्जनम् ॥

भूदारत्वमिति प्रदर्श्य भगवांस्तां मञ्जरीं सर्वथा

स्वेनैवोद्धृतवान्स संप्रति कथं शोषाद्ये शोषेऽव्ययम् ॥ ४२ ॥

हा गोत्रैर्गानिमञ्जनं समुदितं कस्याप्यभीष्टं भवेद् ।

ब्रूमः कम्पति संप्रति प्रतिगतं तद्वासवापोति चेत् ॥

गोत्रोच्छेदकुतूहलो स बन्धुभिन्ननाथ गोत्रोद्भूतिः

कार्या कैश्चैषमूर्तिनेव भवता स्वेनैव नैवापरीः ॥ ४३ ॥

निरामयभिराय-स्यात्प्रह्लादो जगतीतले ॥

इति कृत्वाद्धृतं ह्यं विध्वंसितो दानवाधमः ॥ ४४ ॥

जानीमहे भगवतः क्षितिरूपमेतत्

वस्तु-श्रियः प्रियतमं कथमन्यथाहि ॥

नीचैस्त्वमात्मनि विभाष्य बलेरयाच-

दल्पीयसीमपि भवान्भुवमेव भूमन् ॥ ४५ ॥

भार्गवैर्य भवतो ननु रौर्नैद्विप-एतदिति शास्त्रविहृद्धम् ॥

त्वं तथापि किल राजकुलाय द्रुह्यसि, स्म कुशलाय भुवोत्साः ॥ ४६ ॥

एवं स्तुवस्तु सस्तु । १ : १ : १ : १ : १ : १

मंचे शेषमये प्रपञ्चरचनाबीजं शयानं-श्रिया ।

स्वाकौ पादतले निधाय मृदुलं संवाहयत्या सह ॥

प्रेम्णा नर्मकयावितानरसिकः सर्वज्ञमप्यात्मनः

कार्यत्वेन खगाधिपो विधिनचो नेतु चकास क्षणात् ॥ ४७ ॥

गरुत्मतएव तत्प्रापणे-हेतुमाह ।

विबुधयचांसि यथावच्छिनैः शनैः साधुपक्षपातित्वं ॥

४१ हस्तः सूर्यः ५० परमहंसय ५० वृक्षपञ्च वैद्यमवाक्य ५१ ज्ञातासुर ५२ भूः दाराः
यस्य स भूदारः तस्य भावः भूदारत्वम् ५३ गोत्रं नाम्नि कुळे नये शक्ति विधः कुलपर-
परागतभूमिथ ५४ कर्ममूर्तिना ५५ नाशितः ५६ परशुरामस्य शुकस्य च ५७ चं-
द्रः राजानश्च

अवर्षयन्निव स्व सौम्यवदस्त्रिदशसर्वभौमाग्रे ॥ ४८ ॥

भगवत सद्य कारुण्योदये हेतुमाह ।

अगण्यकारुण्यमुधावुराशेस्तदात्वएवोच्चलदनुभागे ॥

गां सर्वशस्ता विसृजन्वभूव युक्त निमित्त द्विजराजएष ॥ ४९ ॥

विदुच्छीदिलष्टतनुर्यातुदवादितसुपर्वनिर्वृतये ॥

भुजगाशनसमुदूढो जीवैनदाताय कथनाविरभून् ॥ ५० ॥

भगवत्तेजसा सर्वचक्षु प्रमोपे हेतुमाह ।

निष्पीतानि शेषनम पुष्कोर परम मह ॥

यत्र खद्योतइत्याख्या रवे कीटार्थतावहा ॥ ५१ ॥

परमस्य धाम्नो ब्रह्मणएव दर्शने हेतुमाह ।

हर्षेयस्य सदैव सगतिरय श्रुत्यतदर्श्यजसे-

तद्युत्पत्तिविचारचचुरमात सद्योगविन्यस्तधी ॥

रूढ सप्तमभूमिकामिति सतु ब्रह्मैव साक्षात्पर

धामापश्यदिद सहस्रनयनप्राप्त्या न चान्ये सुरा ॥ ५२ ॥

एषोऽभिर्निजकायकातिकूलनातापिच्छमुच्छच्छवि

स्वष्टो गच्छति तुच्छमद्यदि पुनर्मसन्निधेर्न्यष्टेन ॥

स्यात्कुसेयमितीव मत्सरवशाद्जीवत्सवक्षारद-

ज्योत्स्नाभिर्नतवत्सलोऽय शितितामैत्सादपन्नवरीत् ॥ ५३ ॥

यौशन्यमस्ति किल भग्नवलोधि राज स्फार प्रवर्तयति व सुमनोधिकार ॥

जीरोपि कञ्चिदपि सारविचारमग्न स स्वस्थितौ भवति सप्रति सप्रतीत ॥ ५४ ॥

भगवतो वचोवैचित्र्यासंज्ञता निवृप्ञ्जनाह ब्रह्मा ।

सर्वज्ञाना श्रीमदद्वयमुजाना मय्यग्रेऽह सेवकत्वाद्ब्रवीमि ॥

भक्तै र्भानोस्तपदार्चानुरक्तै र्नो नीराज्य किनु दीपावलीभि ॥ ५५ ॥

कटे त्रिमूर्तान्नेपो यदा श्रीर्चरणै कृत ॥

समर्पिता तदैवासात्करे कुशलतापि मे ॥ ५६ ॥

परं रागस्यास्मपरिभवे हेतुमाह ।

स्वामिन्निशाचरसरो मलुब्धरसभृत ॥

[२]

अस्य मन्यते सर्वान्छचीरररा सुरान् ॥ ५७ ॥

दुर्धर्षदुर्ममदाधमशसुरेद्रै । सरक्षित यदनिश सनियमचापे ॥

लुक्ताह्य त्रिशिखराप्रात यथार्थ । सत्तापद जयति राक्षसैर्भवस्य ॥ ५८ ॥

सद्यः प्रपच्छति सुदुस्तहतापजालं । धैर्यं विलुंपाति च लिंपति कालिमानं ॥
प्राणातिसंकटकरं विकटं सुराणां । लकेति नाम नगरं न गरापते किं ॥ ९९ ॥

चन्नधोर्मिपरंपराब्धिपरिखा सालैर्विशालैर्युता ।

नानादुर्गमसंक्रमैः परिचिता दुर्भेद्यंत्रावृता ॥

सा लकाभिदधाति नूनमखिलान्दृष्ट्या विपर्यस्तया ।

यो मां पश्यति कालमेव स पुनर्निःसशयं पश्यति ॥ १० ॥

महोक्षवदलं बलात्समवस्त्रगोमंदलः ।

सदाचरणकर्शकः सुपयदूषकः शूकवत् ॥

करीव मदधूर्णितो महिषवदरिद्वेपणः ।

स शास्ति मनुजाशनो दनुजराजधानीमिमाम् ॥ ११ ॥

शस्त्रावेक्षणिकाप्रसगवशतः क्रव्यादराट् कौतुका-

चंचच्चारपलतः समुद्यतगदः शूलोद्यतः स्यादादि ॥

प्रोदंचचरवारिरप्ययमये तावत्सुराणां गणः ।

सर्वांगे तद्वि मूर्ध्नि किंच नयनेष्वेवेशो दृश्यते ॥ १२ ॥

रावणस्य दिग्विजयमाह । तत्र इंद्रं जित्वा तस्य मालाकारत्वे हेतुमाह ।

दंष्ट्रा नंदनकृतवधनमिमं संक्रंदनं वीदभिः ॥

सद्यः कारितवंदनं स्वसविधं विंदंतमस्तांबुनः ।

पूरैर्दृष्टसुदीर्घनस्य विभवं दृष्ट्यैव लब्धार्जव-

स्तस्मै किं सुमनोधिकारमनुरोदाद्भुतपूर्वायितम् ॥ १३ ॥

ऐरावतस्य ऐरावणेति समारव्याया हेतुमुत्प्रेक्षते ।

यावदेवगजोभ्ययुक्तं रदनैर्युद्धेऽस्य वक्षःशिलाम् ॥

भेत्तु तावदनेन दंतमुसलप्राहं पराक्पातितः ॥

निर्भग्नास्थिचयो भयज्वरवशादैरावणैरावणै-

त्येवं प्रालपदित्ययं किमु हरे तन्नामधेयो भवत् ॥ १४ ॥

हंसव्यंसकमंदसुंदरगीतिव्याकोपिरिक्षत्रजा-

वाच्यालापशतद्रुतद्रुतिवशोत्तिकोदकुम्भोदकैः ॥

निश्चोतन्नयनवुपूरसाचिवैरामूर्ध्वपादं स्वयम्

क्लिन्ना यस्य हि नदनात्ततस्त्वनुदंति रमादयः ॥ १५ ॥

भंदानां मदिरामदांधमनसां मध्ये सभं रक्षसा-

मादिष्टं यज्ञसः प्रवधानिवहं गायन्दशास्यस्य यः ॥

विस्त्रानेगविधूननेन युगपद्लाघार्थकोलाहलै-

र्हा हा व्रतमनाः स्वनामकलनाभेगात्मनाभ्यस्यति ॥ १६ ॥

गीतेतु पूर्वचिरवासनपेक्षपक्षे इहः क्वचित्कुपितपातुतिरस्कृतोभूत् ॥

आहूतमात्र उपवीणयितुं स मूयो इह करोति विषमज्वरजर्जरंगः ॥ ६७ ॥

हुताशनस्य पाचक्ये हेतुमाह ।

हुताशनीयं दहनीयमेवं मुख्यार्थसप्त षट्ते न नित्यम् ॥

प्रदर्शकस्तत्र स गौणवृत्ते- गौण्यैव वृत्त्या स सदा स्थितोस्ति ॥ ६८ ॥

यमस्य प्रातिहार्ये हेतुमाह ।

सिद्ध पुद्गले समुद्रतबलं कुदं विरुद्धापितम्

विदं दिक्षु निरुद्धपदतिमसौ बद्ध विधाय स्वयं ॥

कालं दंढयरं न्ययुक्त निलये तुल्याधिकारेव्ययं

पूर्वं प्राणहरो मनोत्पदधुनेत्येव विधास्ते मिदा ॥ ६९ ॥

लोकेशनाशकरणे वरुणप्रयुक्ताः पाशा अमुष्य महसा सहसाहनाशाः ॥

तेनैकधैव नदि केवलमेव जज्ञे पाशोत्र किंतु रणसाम्पत्तुपचक्राणि ॥ ७० ॥

येनात्तगंध क्रियते समस्त महाबलानां बलजीवन यः ॥

हुंकारमात्रेण सभात्तगंधो पुद्गेन्मुखो गधवहो व्यधायि ॥ ७१ ॥

ज्यायास निजबाधव द्रविणतः श्रयासमार्यापतेः ॥

प्रेयास तमुगुह्य केशमपि यः शण्पाय नो मन्यते ॥

मध्वा स्वादपरस्तदीपाविकसत्सपन्महावीर्यः

सारं भृगुश्वाधितिप्रति महामोदास्पदं पुष्पक ॥ ७२ ॥

पूज्यत्व प्रतिबंधक हरजये तस्माद्यथासौ भृशं

तुष्योर्किंच मयापि तस्य गरिमा स्यादात्तगंधीकृतः ॥

तत्कुर्णामिति कौतुकादुदहरत् कैलासशैलं यया

दिलक्षद्वर्तुहमामयाद्गलमल दुर्वारमानिन्यापि ॥ ७३ ॥

नि.शूर भुवनत्रय रचयितु बद्धस्पृहे रावणे

स्वास्मिन्कोशकृता बहुरूपकृतीरर्कोऽनिश मन्यते ॥

भास्वच्चढकरादिनामकयने संप्रस्तुते नो चिरे

सूरे नाम्नि शकारमन्यदापि पृथ्वीतमित्यूचिरे ॥ ७४ ॥

जातः सन्कुटिलत्वमेव भजते ससेवते वारुणी-

मन्यस्तीरसिद्धः सनाकत्रिगुणदिह किंच रात्रिचरः ॥

इत्थं नाम समानशीलकतयाऽस्माकतु तस्यैकलः

शीताशुः सुरतश्रमस्य शमनो ञ्छर्माणि निर्मात्यथ ॥ ७५ ॥

तस्यानुयायिदग्गापि जायते विप्रभोजनः

तत्प्रभाभिर्न को नाम जायते विप्रभोजनः ॥ ७६ ॥

रावणस्य रणे सर्वे वय विशरण गता ॥

तदद्य नाथ भवतश्चरण शरण गता ॥ ७७ ॥

नि शेषत्वेन निर्हृत्य आहत्य निर्जरसा धिय

दातुमुत्तेजन ब्राह्मीमुत्ससर्ज जनार्दन ॥ ७८ ॥

अथैव प्रतिपद्य मदारसिकोऽवद्य स सद्यो मया ॥

वध्यो विद्वान एष उद्यतमदोऽविद्यावृतो बुध्यताम् ॥

ते सर्वे शत्रुरास्त्वमुष्य खलु निर्जोवा नरेणैव त ॥

सत्रावाप्त्य दशाननस्य मलिनस्यास्य व्युदस्याम्यसन् ॥ ७९ ॥

ब्रह्माधमस्यास्य वधेन सद्य ॥ वृतेन हि ब्रह्मवरो विनश्येत् ॥

कालानुरोधेन ततोऽस्य सार्प ॥ ष्कुभासुवसिस्थितु कप्यभाव ॥ ८० ॥

मया प्रादुर्भविष्यते युष्माभिश्च वानरै साहायकार्यं भूयतामित्यत्र हेतुमाह ।

स्वस्वाशतश्चटपराक्रमोद्धुरा सुरा घराया प्रभवतु वानरा ॥

तदात्तसर्वाक्षरसपदर्थत स्याल्लोकविद्रावण एष रावण ॥ ८१ ॥

महा प्रसादइत्येव विरिचो वचन हरे ॥

अतर्दधी निजप्रादुर्भावाच्च स पर पुमान् ॥ ८२ ॥

अथ ब्रह्मा देवानाह ।

रजनिचराभावोर्थासिष्यति सद्यो विबुध्यता विबुधा ॥

न रजनिचरो धरण्यामेव भविष्यति हि पूरुषविशेष ॥ ८३ ॥

राक्षसान्समुपलक्ष्यवादिभि र्यद्वक्त्रिन्नरै प्रमूयते ॥

भाव्यमेव खलु तर्हि वानरै भूतलेऽत्र न चिर विरच्यताम् ॥ ८४ ॥

अथ ते प्रसन्नवदना अभवन्निति कीर्तन तु पुनरुक्तमिव ॥

यदमी निवदयितुमात्मदशा मभवपुरैव हि न दीनमुक्ता ॥ ८५ ॥

ब्रह्मण सत्यलोकगमने हेतुमाह ।

कुसगमाहा म्यवशात्कदाचित् । सत्याद्बद्धिर्भावमुपेयिवान्य ॥

सत्यास्थितिस्तस्य पुनर्नचेत्या । त्वृत मुरारे, किमनुग्रहेण ॥ ८६ ॥

नासत्यो विविद च मैदमनलो नील नल विश्वकृ

त्पर्जय शरभ रविस्तु सुगल देवेश्वरो वालिनम् ॥

तार गोष्पतिराजनेयमानिल पाशो सुषेणाभिध ।

पौलस्त्य क्रिल गधमादनामेति प्राज्ञाजतदनान् ॥ ८७ ॥

स्वस्यास्तुसपदमपि प्रविहाय विष्णो ।

सेरा विधातुममलामपन्ना बलाभि ॥

येऽमी यसात विबुधा गिरिवानेपु ।

धन्या हि ते हरयएव कुतो न मान्या. ॥ ८८ ।

अथ विगलदभिध्या भूतलेत्यतमेध्या

विजायिभिरनिरोध्या व्याधिसतत्यवाध्या ॥

असुकृतिभिरसाध्या पुण्यसपद्विध्या-

दाखिलगुणसमृध्या राजते पूरयोध्या ॥ ८९ ॥

बहुकुनुकविधात्री श्रीशसायुज्यदात्री

सकलविबुधमान्या दीनरक्षावदान्या ॥

धराणिवलयभूया पुण्यपीयूषभूया

रिपुमहिषभवानी राजधानी रघूनाम् ॥ ९० ॥

शक्या न योद्धु प्रतिपक्षभूपैरेपोते तर्कैः किमु तर्कयामि ॥

यस्या अयोध्येत्याभिधानमेव समर्थयत्पर्यमिम समर्थ ॥ ९१ ॥

वसीपैसीय नगरी तु कर्हिचित् कचिद्विहीनाभिनवैर्महोत्सैः ॥

एव गिरा नावसरोपि वैरिणा वक्तुं यतो जातसर्दोजरक्षणा ॥ ९२ ॥

सकलसुरचितसुधैर्मा जयोन्नता या च वैजयत्याख्या ॥

अभ्युपितचित्रसेना शतक्रतुवरामरावतीव वमौ ॥ ९३ ॥

येयं मुक्तिपुरीपु सप्तसु सतामप्रेसरी समता

पुक्त पुक्तमिदं न चेत्कथयत कान्यत्र पुष्पमहो ॥

अप्यर्प्यागजपाणिपीडनविधौ तैस्तैरलब्धोदयै

निर्पाति स्म महोत्सवैर्ननु तनुत्यागाय सर्वे जनाः ॥ ९४ ॥

आयात्यनुत्तमातस्थितवसुहरणोद्यतो रचितपुखः ॥

यामेकधैव भूमिगणगणो नष्टगुणेन कर्णपथगामी ॥ ९५ ॥

सौरेः करैर्दशशतैरनुगृह्यमाणा या कोशला कमलिनीव विराजमाना ॥

श्रीस्तत्र वस्तुमभि वाञ्छति सर्वदेति किं कर्कशैर्विविधतर्कशतैर्ब्रवीमि ॥ ९६ ॥

सार्वती राजपुरी कास्ति भुवीत्य विचिंत्यमाने तु ॥

१ पुण्य न कृत्तुमि । २ मूल इति प्राहुर्नमाशाया रुपात् । ३ अतिशयेन यत्सुमतो इति वसीयसी । ४ जात सदा अजकर्तृकं रक्षणं यस्या सा । पक्षे जाता सदा अजरा क्षणा उत्सदा यस्यासा । क्षण उन्धरउत्सवेयमर । ५ देवसभा । पक्षे सुधर्मस्थ । ६ इन्द्र पुत्रो जय । ७ पताका । इन्द्रक-पाथ । ८ अयेदुग्रावेवाहोत्साहापेक्षयापिके इत्साहैर्षत्र देहत्यागार्थे निर्पाति स्म । अयोध्यावासीनः सर्वेऽपि रामेणलोक वैकुण्ठमगमन्ति रामायणे । ९ नारित उत्तम परमादित्युत्तममतएवातस्थित मज्जपादकोस्थितं यद्भुसु द्रव्यं तदपरणोद्यत पक्षे उत्तमा ये अतरया तन्मध्यस्थितो यो व कारः स नारितय सिमन्ति यद्भुसुपदमथादिसुपद तस्य हरणे उन्नत । १० मार्गणो वागवाचकाविति कोशः ॥ ११ श्रेष्ठा राजपुरी पक्षे सरस्वा इदं सारव तत्र या अजपुरी ।

मंगातीरशिवपुरीत्यादिरिमामतरेण न स्फुरति ॥ ९७ ॥

यच्छिल्परचनां स्मर्तुं मनसापि न शक्यते ॥

एतदेव तु वैचित्र्यं मनुनिर्मितवस्तुनः ॥ ९८ ॥

॥ इत्ययोध्यावर्णनम् ॥

दृष्टा दुर्मतिदारिणी प्रणमतां पापच्छाहारिणी

स्पृष्टा जाड्यनिवारिणी मृजिकृता पुण्यौघविस्तारिणी ॥

स्नानान्मुक्तिवितारिणीह शरयूः पीता भवोत्सारिणी ॥

साकेतातविहारिणी विजयते नृणा मनोहारिणी ॥ ९९ ॥

या बहुलवाहिनीभिः^१ परिश्रिता समकैरप्रचारा च ॥

जलैतारणाय दधती तरणिकुलकोसला विद्वयती ॥ १०० ॥

सुरभीकृतसर्वांगी फुल्लकल्हारमालया ॥

चलद्भ्रमरका स्फारस्फुरन्मीनविलोचना ॥ १०१ ॥

साद्रस्यासकसंपन्ना निनदत्कलहंसका ॥

पवित्रपत्रभंगादद्या भास्वत्तिलकभूषिता ॥ १०२ ॥

मंदं चलंती गंभीरबहद्वनैसाकुला ॥

वरारोहोच्छलद्गणिरुल्लसत्कंकणोर्मिका ॥ १०३ ॥

समर्पादतया नित्यमनैकुलप्रवर्तिनी ॥

समर्पयति या साधुकातेव सुरतोत्सवम् ॥ १०४ ॥

॥ कालापकम् ॥

श्रद्धातिग्म्यः क्रतुदक्षिणां प्रददतः सर्वार्थजातं मुदा

सजाताः परमौर्तिकास्पदमहो ते ते न के राघवाः ॥

तद्ग्रीता इव कोशरक्षणकरा व्यस्पर्शना लुब्धवत्

यूषा हंत निखातकांचनमया यस्यास्तटे रेजिरे ॥ १०५ ॥

स्पृष्टं न शक्ताः खलु यत्समंतात् पंका इदं किं प्रतिपादयामः ॥

पंकव्ययानिस्तरणे जनानां-मुपाविशन्त्यां प्रति तिर्यराजोः ॥ १०६ ॥

सरिद्धराया बहुतीर्थयोगात् बभूव यस्याविरजोऽस्यतिः सा ॥

सदैव किं नैव सशैबलक्ष्मा चित्रं तु चक्रे जनलिंगभंगीम् ॥ १०७ ॥

१ नदीतेनाच । २ मकरा करव । ३ डल्यो सावर्ण्यान्जडतारणाय ।

४ स्थासकः पुति पाविरुदे जडदेरानि बुद्धदेशानि मेदिनी । ५ शृंगाररसः । ६ कूट ।
७ पूर्वभागः । ८ मृत्प्राणद । ९ पक्षे पक्षिस्तदं । १० पक्षः पातकं । ११ पक्षे कर्दमः । १२ तीर्थ
राजा पाठ एते प्राहनेरुपान १० एव गूण्या । ११ शैबलिहमादिना । १२ शैवाष्टं तरप दमा
पृष्ठी १२ शिवं प्रसिद्धं शैबलिहं । १३ पक्षे शिवदेहः ।

॥ इति सरयूवर्णनम् ॥

पुपां तत्र वसन् खे. कुलभुवां नाथो महासंपदा

पाथोधिर्नृतसत्पथो विगलितानर्थः समर्थो मियः ॥

विद्वन्मतिरूपो विशेषमिदयस्त्रैलोक्यज्ञाग्रत्पयः

पृथ्वीं निर्जितमन्मयो दशरथोऽरक्षीदनुत्यज्ययः ॥ १०८ ॥

भृत्योदरो द्विजराजभृष्टचिरपुर्यो राजराजाश्रयो ॥

गिरस्तातनुशमुदुगिरसितस्त्राता वृषस्यानिशम्

आर्यातिप्रियताश्चंदं प्रियर्महासेनो दि सन्मदनः

सोऽयं पत्तिरथो महेश्वर इति स्यात्कस्य न प्रत्ययः ॥ १०९ ॥

रचितमदेशांदरह्यंचिनमय साधुर्पपममिनिविष्टम् ॥

दशरथराज सुजनः को न वदेदेष चक्रवर्तीति ॥ ११० ॥

उत्थान कंटकानां निजपुत्रतिजनप्रेमभावावलोका-

दांतिः योदहददे त्रिपुरहरकरो दृश्यते नाम शूलम् ॥

कौटिल्यं कुतलेषु शिरसनयपनं पत्रगे नेतरने-

त्येऽयस्मिन्प्रशासत्यसित्गुणनिधौ प्रत्ययोभूजनात् ॥ १११ ॥

परिमन्त्रशासनि नरप्रमरेऽपेरागो घटीपथः प्रतिदिनं परिपिच्यमानः ॥

धस्ताचले पतिमनोनुज्झकोरकोभून्तपीजनः स्वरमणे न च पुजनोपि ॥११२॥

विभ्रतसमदहमसौ वसुधाष्टायमपि नानुभाष्टायम् ॥

राजा धमत्कुस्तइति उनीत्यनीत्यापि तदेपाकिममार्थोत् ॥ ११३ ॥

सन्मन्त्रिभिस्तस्य विचारण्य-दक्षैर्विसृष्टोभयपक्षकक्षैः ॥

अक्षप्रपारो नयशोभितः सन्यशोभितः संजनयाम्भूर ॥ ११४ ॥

तद्युक्तमेव हि बभूव विमुक्तधन्वा स्तोकोपि तस्य सठपस्य नृपराय पत्नी ॥

पातुं एग पांक्षति महादिनकषतोर्थ कीलालमे न पुनर्बुवादिनीनाम् ॥११५॥

येनामृष्टिर्यातेमृष्टिरिति ये इती" समुत्सारिने ।

इत्थं तत्र सिद्धिर्भवति यदनेनैवास्तिगम्यम् ॥

धर्मात्मास्य वपुर्जनस्य नमोऽस्तुतु हि निराश्रयता ।
 नमोऽस्तुतु नमोऽस्तुतु नमोऽस्तुतु नमोऽस्तुतु ॥

नदीपात्रमसन्नयो निर्यते निगच्छकृत्स्नम् ॥ ११६ ॥

पुस्तकभारतं गतेन निरकुशमज्ञानसम् ॥

[illegible]

पुष्कराव्य करो दानोदकार्द्रो मुक्तमेव तत् ॥ ११७ ॥

करुणोपहिततास्य कराब्जे । नैव केवलविभूषण हेतो ॥

किंतु याचकमनोरयवीथी । पूरणार्थमाप सततमासीत् ॥ ११८ ॥

यस्य प्रवर्तमाने सुविमलनखारिधारया दाने ॥

प्रयथिनोर्भिन्ना प्रपादरे निपतमेव निपुतघनम् ॥ ११९ ॥

भूर्भुतस्तस्य कीर्ति सपादि कुवलये दिव्यङ्गुष्मां विधत्ते

जीव जीवस्यमोद नयति जनयति स्मावदातान्दिगताम् ॥

चक्राणां द्वद्गानां वितरति विपुल तापमेतत्तु युक्त

सक्राते चाद्रकैव प्रभवति भुवने शूरतीव्रप्रतापे ॥ १२० ॥

हेलो सारितदुर्जयासुरखलो दृष्टामना जिष्णुना ।

प्रत्युद्रम्य मुदा प्रणम्य शनकैरारोप्य चैरावते ॥

व्याकीर्य प्रसवेस्तवैरभिनेतु सुसूयमानो नद ।

आनावाद्यपुर सर सुरपुरं यो वीरवर्गोविशत् ॥ १२१ ॥

वाचाले वदिजाले सपादि कृतनतेऽभ्युत्थिते देवपूथे

रमानृपै सनाथे सुरसदसि करमाहमारोपितस्या ॥

पीठाम्पेस्य प्रणादैधृतकरममुना कल्पितार्थासनस्य

द्यौनाथैस्यागद च प्रमुदितमनसोन्योन्यमन्वर्मासीत् ॥ १२२ ॥

इति दशरथवर्णनम् ॥

विकैलत्रस्य तस्यासीत् कलत्रत्रयमुत्तमम् ॥

पावत्र सख्यरेत्र तच्छृतिर्त्रयमिवापर ॥ १२३ ॥

सा कौसल्या त्रिदशतटिनी सा गुमित्रा सरस्व

त्पया धन्या शमनमग्निनी नदिनी केकयस्य ॥

एतास्तिथो दशरथमहाभागरूपं प्रयाग ॥

रामगम्यासन्नरसभय सगता एवभावम् ॥ १२४ ॥

अयामु प्रथमा विमन्त्रिभारस्त्रीर्जसिनी सा त्रयी

वेत्त्याथप्रदायिनी प्रथमिना ग्यान्तिस्तु या तत्र सा

वि तिरम्यान्मुरपिणानि तृपन् सा धर्मपत्नीपर ॥

मेनेप्ये गुरापणीनिदतो वदेति वृद्धावती ॥ १२५ ॥

१ चक्राणि । २ द्वद्गानां । ३ कलत्रं । ४ पावत्रं । ५ सख्यरेत्रं । ६ तच्छृतिर्त्रयमिवापरं । ७ कौसल्या । ८ गुमित्रा । ९ सरस्वती । १० धन्या । ११ शमनमग्निनी । १२ नदिनी । १३ केकयस्य । १४ एतास्तिथो । १५ दशरथमहाभागरूपं । १६ प्रयाग । १७ रामगम्यासन्नरसभय । १८ सगता । १९ एवभावम् । २० अयामु । २१ प्रथमा । २२ विमन्त्रिभारस्त्रीर्जसिनी । २३ सा । २४ त्रयी । २५ वेत्त्याथप्रदायिनी । २६ प्रथमिना । २७ ग्यान्तिस्तु । २८ या । २९ तत्र । ३० सा । ३१ वि । ३२ तिरम्यान्मुरपिणानि । ३३ तृपन् । ३४ सा । ३५ धर्मपत्नीपर । ३६ मेनेप्ये । ३७ गुरापणीनि । ३८ दतो । ३९ वदेति । ४० वृद्धावती । ४१ ॥ १२५ ॥

॥ इति कौसल्यादिमहिषीवर्णनम् ॥

कौशल्यावस्थितिर्त्यस्य देशेषु निखिलेष्वपि ॥

सा तस्य देहे गोहे च जागर्तीति न विस्मयः ॥ १२६ ॥

वसुमतः सदनुग्रहभूमिकाभुवनमध्यविरोचितमूर्तयः ॥

बदतु कोनु कविर्ननु कौशला नहि भवन्ति समृद्धतरश्रियः ॥ १२७ ॥

दशरथप्रकृतिः परमेत्ययं निजयते भुवनत्रयार्द्धिदम् ॥

स्मरतु तस्य तु कः सचिवोत्करं पुरजनं च विनिदनभाजनम् ॥ १२८ ॥

॥ इति देशमात्मपौरवर्णनम् ॥

राजस्वं शतकोटिदानैरसिको जिष्णुः सुधर्मास्थितः

सृष्टृत्यो विबुधैरितीव मनुषे स्वात्मानमिन्द्रोपमं ॥

पूर्णत्वं तु कथं तरामुपमितेरेकं विना नदन-

क्रीडाकौतुकमित्यगाभिगदितुं कर्णोपकठं जगत् ॥ १२९ ॥

एकाते स कदाचिदच्छमुकुरे स्वं रूपमालोकयन्

पालित्यं प्रसमीक्ष्य राजरमणो यत्किञ्चिदेवोत्थितम् ॥

सद्योभूद्विमनायमान इव यद्वर्णांतरित्यं पुनः

खेदाय व्यपदेशनं न मनसः स्यात्कस्य शस्यात्मनः ॥ १३० ॥

चेतसा दूयमानेन चित्तयामास पार्थिवः

अपेतो न तरिष्यामि तं पितृणामृणार्णवम् ॥ १३१ ॥

मापुत्रस्य तु सद्रतिः श्रुतिरिति स्पष्टं ब्रवीमि स्वयं

तस्मादुर्गतिरेव हंत नियतं तच्छादशस्यास्य मे ॥

आतुं दुर्गतितः परं स भगवानेको वसिष्ठः प्रभु-

निश्चित्यैवमुपाससादतमरं धातारमेवापरम् ॥ १३२ ॥

त्रिधा कृता येन करेक्ष्माला परंतु यो नित्यमनक्षमालः ॥

तथाहि विद्वान्सपरिग्रहोऽपि परिग्रहास्पृष्ट इति स्मरन्ति ॥ १३३ ॥

पादाबुजाम्रे प्रणिपत्य दहवद्वर्ष्वाजलिं वाचमुवाच पार्थिवः ॥

नुभुक्षवे मत्प्रमिदं न रोचते सर्वं विनैकामिदं पाकगर्भदम् ॥ १३४ ॥

सामिन्सप्रति शङ्काचिःकुशलाः प्रायः कर्त्तव्या मम

प्रस्तावे गुणवर्णनस्य सुमनःसंघस्तु तत्त्वादिना ॥

१ शतकोटि. स्वयः शम्भो दंभोऽहिरक्षनिर्द्धतो । दाने संकने । २ जरसा शुभता । ३ शिशो बद्धिरे च गृहस्थाने च कामतीति मोदिनी । ४ ब्रह्माश्रमाया । पक्षे बद्धिपराया दाने ।

सादृश्यं गणत सुराधिपतिना सवीर्यपतो मिषो
 गोत्रोच्छेदकरोप्यसाविति पुनर्वक्ष्यं युपाशुखैः ॥ १३५ ॥
 अत्र ससारगहने पृथुकेन सुखं भवेत् ॥
 उत्तरं प्रथमं एवायं स्यादिति प्रतिभाति मे ॥ १३६ ॥
 श्रुत्वैतद्राजवाक्यं प्रहसितवदनो वाचमूचे वसिष्ठो
 राजन्धुकादिभिस्त्व परमहितनपोसीति सर्वैर्महद्भिः ॥
 यन्नि यं गीयमानो भवासे सतु कथकारमासे विपादा
 नार्यादा हिनसत्वा व्यसनपरवशाश्चोद्विष्योदीभवति ॥ १३७ ॥
 अर्जसुनोस्तव विमो सर्वोप्यर्थं परार्पित ॥
 बहुशाल्युदयस्तेन तत्कुतो विमना इव ॥ १३८ ॥
 हरिरस्य सुतप्रवरो भूयादिति चेतसा स हयमेध ॥
 दध्यौ यत्स प्रचराते हरिर्सुतराजप्रदानेन ॥ १३९ ॥

आह च ।

भगवतमजं चतुर्भुजं हरिमेधेन हरिं प्रसादय ॥
 चतुरो वितरिष्यति प्रभुः स पुमर्पानिव दिव्यनदनान् ॥ १४० ॥

ऋष्यशृगानयने हेतुमाह ।

अर्जकफलानिष्पशोर्विभाहकस्यागजो भवेद्रेतुः ।
 अस्माकमृत्विजा तं प्रधानभावं दधातु सतु शृगी ॥ १४१ ॥

त कास्तीति चेत् ।

स्वर्गोपमेष्वमराजजगदेशेषु सगतः ॥
 ऋष्यशृगो जीवइव प्रवर्तयति मगलः ॥ १४२ ॥

तत्र कस्माद्भसतीति चेत् ।

कदाचिदगस्य मनोरमस्य भो स्थितिः सदा सारिवर्ती तु नाभवत् ॥
 तदातिथित्वं सहसा समाययौ प्राणातिकृच्छ्रं बहुधान्यवर्जनात् ॥ १४३ ॥

तदा तत्र तदागमने हेतुमाह ।

१ गोत्रं नास्ति कुले नमे शतं । अथ । २ विषमन्नाति विषादी । ३ दशरथस्य । पक्षे
 अजं सुनयस्य । परमात्मनः । ४ परेभ्योपितं परार्पितं । तवार्थस्य परार्थत्वात् । पक्षेऽ
 न्यप्रदार्थप्रधानत्वाद्बहुवीहसम्पत्तस्य । ५ बहुशाली विशेषण उदयस्य ।
 ६ अथ कद्वितसोमयत्पौषं प्रदानेन प्रचराते । पक्षे हरिरूपो ह सुतप्रेष्ठ तस्य प्रदानेन
 हयमेधेन हरिं पुत्रो भवतीति भावः । ७ अगो देशविशेषः तत्र पक्षे गजं पुत्रः । ८ उनमा
 सारवती । पक्षे बहुवती ।

जललैग्नस्य मृगमुखगतस्य योगेन वर्षणमवश्यम् ॥

स्यादेवेत्यंगपतेर्मन्त्रिवरा ऋष्यशृगमभिदध्युः ॥ १४४ ॥

तस्याननं वेद्याभिरेकेत्यत्र हेतुमाह ।

निर्गते निजतपोवनदूरात्तदुरावति दुरासदकोपे ॥

आत्तशृंग इति हि प्रभाविष्यत्त्यस्यः परवशः स कुमारः ॥ १४५ ॥

तद्वशीकरणे हेतुमाह ।

विभाडेक तापसखंडमंडले विनिर्गते स्वात्मतपोवनाद्दहिः ॥

प्रलोभ्यते स्मास्य मुनेः कुमारको रंभादिभिर्भूपतिनेति साप्रतम् ॥ १४६ ॥

स्त्रीभिः प्रलोभितो तदापिडकस्पर्शनादिभिः ॥

ततोर्गं रोचयांचक्रे स विभाडकडिभकः ॥ १४७ ॥

तस्यागच्छतएव वर्षे हेतुमाह ।

उदांचक्रेगमखिलभागच्छन्नेव मौन्यसौ ॥

अन्सरोभिः समेतस्य शृंगिणस्तत्र चित्रकूट ॥ १४८ ॥

पुरा शांतालकृतै कैवासीद्राजपदस्थितिः ॥

तादृश्यनेन व्यरचि सद्यो जनपदस्थितिः ॥ १४९ ॥

सद्युस्ततस्ते नृपते सुसंमतां शांता सुतां स्वीयतेपाररीकृताम् ॥

तस्मै प्रदापांगजनाधिपोऽतुल निर्वर्तपाभास विवाहमंगलम् ॥ १५० ॥

शार्तार्पणादंगभूतोत्पवश्य स्यात्स्य शांतावगमोपि सद्यः ॥

तदादृशस्यास्य तव प्रजेशाऽऽक्रेशात्प्रजेशाधिगमो न नैस्यात् ॥ १५१ ॥

विभाडको किंचन चक्रवर्ती प्रचडकोपोपि सुतप्रलोभात् ॥

नृपस्य पुत्र्या स्नुषया नितातं स शातया शाततमो बभूव ॥ १५२ ॥

त्वदर्धना सोनुमन्येतैवेत्यत्र हेतुमाह ॥

नूनं धनरसप्राप्तिं स विभाडकडिभकः ॥

सत्यात्रस्य तव भृशं वद किं न वशवदः ॥ १५३ ॥

१ मृगनक्षत्रमारभे जललग्नस्य योगे सति मृगशिरस्य भवतीति ज्योतिर्मते । पक्षे विभाड-
कस्य रेतः नदीबले पतितं तन्मृगं प्राप्तिं तत्तत्काशात् शृंगी उत्पन्नो भादृति हेतोर्मृगी-
सुतशतिं तज्जाम प्राप्तिं इति पौराणिकी गायानुसंधेया । कुकुआदीनामडादिषु पुत्रावः । तेन
मृगशतिं सिद्धम् । २ दान सधर्षय । ३ आर्द्रमकरोत् । ४ शतं सुख । पक्षे शांतानाम्नी
कन्या । ५ अगभूतं देहिन् । पक्षे अगनुपतेश्च । ६ अन्यस्य सुसदानात्स्वरस्य सुसभरत्येव
। ७ तवापि प्रजेशराजप्रजेशप्राप्तिं नश्यत् प्रजा भयात्त्यर्थः ॥ ८ विभाडकनाम्नो रूपे ।
पक्षे भाडशृङ्गस्य ।

मयुरालापशौलस्य गुणिनस्ते महीपतेः ॥

न मृगीशावकस्तावत्तावकः स स्वभावतः ॥ १५४ ॥

विभूतिभूयितस्यास्य द्विजराजोपलालिनः ॥

महेश्वरस्य ते शृंगी यात्रामात्रं प्रतीक्षते ॥ १५५ ॥

आनीय त मुनिवरं नगरं नरद्वोऽस्याग्रौ निपत्य विनिवेदयति स्म कामं ॥

सोप्यब्रवीदपि सुयज्ञपदप्रसादात्स्यादेव ते नरपते पृथुकार्पसिद्धिः ॥ १५६ ॥

कर्ता स्वमत्र नृपते हरिमेधेऽयं यच्चाप्यदर्शि करण हरिमेधे एव ।

न स्यात्कार्लं किमु ततो हरिमेध एवेत्येव नृपो निगदितोऽभ्यगमत्प्रमोदः ॥ १५७ ॥

यज्ञार्थं मुक्तस्तुरगो न केनापि राजपुत्रेण नि-

बद्धः परं सत्कृत एवायात इत्यत्र हेतुमाह ।

आलब्धयेत मत्प्रधानहरिणा स्वैर कुंचारो यदि
व्याह्रयेत कुशोत्तनेन स पुनः केनापि नैवेद्यशम् ॥

तादृक्षोऽपि सदैव मुक्तइह न व्याघातभावप्रत्युता-

नेकावर्तमर्हादरास्पदतया सर्वत्र वर्च्यते ॥ १५८ ॥

त्रिविधास्पदा बहुविधार्थकोविदा अमुपावदा परमुदारबुद्धयः ॥

अमुधागता उपगता न केवलं विबुधा मुदा किल सुधाश्रना अपि ॥ १५९ ॥

अमुमतीयमिति श्रुतिगोचरं चिरममूत्परमत्र कृतादरैः ॥

नररूपपदाद्रविणोत्करेर्व्यराचि दृग्बिषयो विप्रयागतेः ॥ १६० ॥

सद्वस्तुजातं तत्सर्वं विना प्रधानमायतम् ॥

मुक्तं विप्रधनत्वेन कल्प्यते स्म महीभृता ॥ १६१ ॥

सतर्पितं जीवजातमन्नपानसमृद्धिभिः ॥

अस्यैव बाजिमेधस्य बाजिमेधत्वमूचिरे ॥ १६२ ॥

तत्रत्या किलपाकसपदमला मेध्या चतुर्थी किल ॥

इत्याप्या दुरगत्तौरमातिरुचिरा शेषातितोषावहा ॥

एतस्य क्षितिचापकस्य निलयेत्येतादृशी भाविनी-

त्येवं तन्न समागतास्तिलजनान्संसूचयामास सा ॥ १६३ ॥

स्वां जीमूत उदारतां विशदयन्भूम्या वसून्यर्पयन् ॥

दहत स्वीयसत-ददापचक्रात्तचोपकर्षन्यशः ॥

१ यतिहरप । २ इराजपिणी मेधा यद्यप्येव कर्ता । ३ विष्णु । ४ अनेन द्विष्णुनाच
पृथुमचार, कुत्ताताचारश्च । ५ पृथुशशासकेन राजा पथे कुत्सितशानेनच । ६ व्याह्रयेन
इदं मर्या व्याह्रयमानो न रेषाद् । ७ ओकवारं यो मर्यानाद् । ८ अनेकावर्तौ यो
मर्यादरं ज्ञात ।

स्वात्मन्येव दधत्कृतार्थ इव स ऋणोऽधुना भूषते ॥
 कीर्त्या संततधारदानकृतया लोकान्सितीकुर्वतः ॥ १६४ ॥
 राजा समीक्ष्य स यथाविधि सप्ततंतु
 सिद्धिं विभांदकसुतप्रभृतिप्रसादात् ॥
 तोष जगाम भृशमात्मन एकतंतु-
 सिद्धेश्चिरंतनपराधिमपास्य दूरम् ॥ १६५ ॥
 पद्महादाक्षिणाः सर्वे स्वाम्याविक्रमप्रसक्तादयः ॥
 तन्नासन्त कथं यतो भविष्यन्तीचदाक्षिणः ॥ १६६ ॥
 ऋत्विग्भ्यः स दिशः प्रादादिति बाल्मीकिनोदितम् ॥
 दक्षिणा स्वस्य मन्येहं दिक्प्रदर्शनमेव तत् ॥ १६७ ॥
 पुत्रीपेष्टि निरुपुर्मुनिजननिबहा ऋष्यशृंगादयस्ते
 जाते तस्यां नितांतज्वलितहुतवहे तत्प्रधानप्रचारे ॥
 भाविर्भावं न रोगात्सितमधुरमुखस्तप्तजांभूनदाभः
 प्राजापत्यो गृहीत्वा मृतमिव परमं पापसं स्वर्णपात्रे ॥ १६८ ॥
 शालायां तत्र संक्राते प्रक्षरेष्यस्य तेजसि ॥
 जडीभवन्जनो जज्ञे चित्रार्पित इवाद्भुतम् ॥ १६९ ॥

अपि च ।

पापसं परममेतदिदानीमर्पय प्रियकलत्रजनाय ॥
 क्षीरसागरभुक् भुवनेशो भूषते प्रभवितांगभवस्ते ॥ १७० ॥
 न केवलं धराधिराट्पूर्वपापसं गतो
 बभूव किंतु राक्षसाधिपोपि रावणाढ्यः ॥
 अर्पाविजा च राक्षसां गणोऽतनुर्विशंकटा
 भजेय दक्षिणामिति शकुटं मनस्यमन्यत ॥ १७१ ॥

प्रदाय पापसं दिव्य राज्ञे सौतर्दधे पुमान् ॥
 महता कुलसंतानसंशयेन महीक्षितः ॥ १७२ ॥
 सोनौत्कंठयेन चादाबुदयमुपगतान्मौनिनोः सन्निदेशा-
 द्यस्तारुण्यमाजः कल्पितधियः संभमात्कोसलैर्द्रः ॥
 सार्वीस्यत्याघनामार्णतश्च परमासत्तिभोज्यशस्त-
 त्कीसत्याये न्यतार्पीद्विरमृतसमं किंच कैकेयिकाये ॥ १७३ ॥

१ दक्षिणाकरं पत्तन इत्यं तत्र । दिक्प्रदर्शनमेव । तद्वेषमपाप्यधिकं द-
 क्षिणमिति भावः । २ इत्युक्तं कोसलैर्द्रः आद्यं पत्तनाक्षरं को के इत्याकारं तस्मान् को
 के इत्युक्तं को इत्युक्तं तथा लज्जितं तथा ।

स्वयं जातप्रमादोहि सुमित्रागमनेन ॥
 तरलो नैव जायेत विरलस्तादृशो जन ॥ १७४ ॥
 एषा गच्छति पायसार्थमिति सर्वाक्ष्यैव तद्वत् स्वयं
 हारावस्थित एष नायक इदं तारल्यमेतस्य तु ॥
 पायार्थेन विलोक्य हार्दकलिले देव्यौ सुमित्रामय
 स्वस्वाशार्थसमर्पणेन सदृशीं ते चक्रतु प्रेयसीम् ॥ १७५ ॥
 सौमित्र्यसपत्तिरमुष्य यद्वद्विताय जायेत तथा न चान्यत् ॥
 पत्यु प्रमादोपि यत सुमित्रा बद्धर्थसिद्धिं लभते स्म सदा ॥ १७६ ॥
 तिस्रस्ता अनलान्परीत्य विमलान्नत्वा गुरुनृतिजो
 विप्रान्बृद्धजनान्प्र च सदृशीस्तेभ्य प्रपद्याशिष ॥
 स्वस्वाशं समभुजतोत्सवभरादूराद्विहारात्पुरा
 कुर्वन्त्यस्तदवधत्तीप्रभृतिभि साकं विडाकौतुकम् ॥ १७७ ॥
 राजा लब्धमनोरथो दशरथ सर्वे सम सभ्रमा-
 त्साकेत समुपाययौ सुरपुरीसकाश्यलकारितम् ॥
 स श्रीमात्सनकादिभि सुकृतिभि सत्सेन्यपादाबुज
 स्वाशै सार्द्धममुष्य मुरुषमहिषिगर्भाशपाश्चाप्युत ॥ १७८ ॥
 ता श्रीमद्राजयात्रां द्विजवरविपुलस्त्रुधाविभ्राजमाना
 नानावैमानिकाढ्या मुदितजनरत्नां सज्जनैश्च सनायाम् ॥
 पश्यत पौरवर्णा प्रमुदितमनसो भासिताम्ना प्रसन्ना
 दुत्तुगा अतरगाहितादितासुनोज्जैत्रयात्रा बभूवु ॥ १७९ ॥
 आसान्नम शङ्खगुण विचक्षणै प्रापेण विज्ञातमिहानुशासनात् ॥
 यात्रा नदद्वाद्यविशेषमर्जनैरापामर सप्रति तज्जनैरपि ॥ १८० ॥
 अश्वाय्यै पुर आश्वलायनगणास्त पृष्ठतोर्ध्ववर्षो
 धावद्वाजिपुते प्रसर्पकगणै साकं शतामे स्थिता ॥
 ब्रह्माण खगवाहनस्थितिभृत सामोद्भवै साम्ना
 उद्यद्रूपसमृद्ध्य क्षितिभृतस्तस्याप्रतो रेजिरे ॥ १८१ ॥
 पुस्तुजर सनगर वरमात्रिणी पुस्तुजरासनगतो भृशगीतकीर्ति ॥
 छत्रेध्वरैश्चमरीरविशक्षणै सौवर्णपुष्पान्कुरै परिकीर्यमाण ॥ १८२ ॥
 महिषीजनोपि समनुव्रजजम् नरकुजर द्विगुणसमम् बहन् ॥
 शुशुभे तदेतदुचित प्रतीयते महता परेण यदधिष्ठित ॥ १८३ ॥
 नाथोस्माकं समजानि पुनर्देविप्रप्रसादा

१ द्रुम भद्रं तदधिकरणान्याप्तशोभान्यमूनि ॥

पापः कश्चिन्मलिनतरया दूषयेद्दत्त दृष्ट्ये-
त्येवं किं ताः पुरयुवतपस्तेनिरे तत्र नेत्रम् ॥

नैवेताद्वक्त्रपालस्त्रिमुवनजठरे भाग्यशाली मुणाढ्यो
भूयांसः संति येन्ये धरणिपतितया वर्तमानाः समन्तात्
ते सर्वेस्योपरिष्ठाच्छुचितमयशसो आमयित्वा विसृज्या ॥

इत्येवं पौरकन्याः किमिव समकिरंस्तास्तदासंख्यलाजान् ॥ १८५ ॥

न क्षत्रभावं दधतेऽखिलानि राक्षः पुरः क्षत्रकुलान्यमुष्य ॥

इतीव ता दर्शयितुं कुमार्यो लाजान्किरति स्म समततोऽस्य ॥ १८६ ॥

राजयात्रोत्सवालोकात् त्वद्यो घतरसार्णवः ॥

चद्वेलन्दर्शनपथैः प्राप्तवत्पौरवासिनाम् ॥ १८७ ॥

रत्नस्तंभवितानतोरणपटीरत्नप्रदीपोज्वल

मृद्व्या तूलिकयाऽस्तृते पारिलसन्मंचप्रपंचांचितं ॥

नानाचित्रविचित्रितं विचिकिलैः पुष्पैः सुगंधाविलै-

राकीर्णं रचयाम्बुबुद्धयद्भूष समामढपं ॥ १८८ ॥

मुन्योद्यैः पौरसद्यैः क्षितिपातिततिभिर्वन्यवयैस्तयाम्यैः

संवाधे नादिवृन्दोद्युपितजपरवे नर्तकीनर्तनाढ्ये ॥

आहक्षद्राजासिंहासनमयमिह पुष्कुंजरादेव सद्यः

प्रारंभस्तत्प्रभाव पृथुल्ययितुमसौ तावदीशस्य मेव ॥ १८९ ॥

मुनिजनाः परिपूर्णतपोधनाः सकरुणास्तरुणार्कसमौजसः ॥

क्षरगृहीतपदा अपि सपदः प्रतिविधाय पदानि मुदा ण्युः ॥ १९० ॥

अशनैर्वसनैः प्रसाधनैर्वचनैः सद्रचनैस्वचनैः ।

पृथ्वीपतयोतिसत्कृता उदितस्ते मुदिता नता गताः ॥ १९१ ॥

प्रीत्यै काम्यसमर्पणादपि हरिः प्रीतः करोत्येव त-

त्कामं नाम चतुर्गुण तदमबलत्रैव दृग्गोचरम् ।

तद्वक्तोऽपि स एष तादृगिति तत्प्रीत्यै तु यैरपेत

वित्तं तत्तु चतुर्गुणत्वमदधादेतत्पुनः सांप्रतम् ॥ १९२ ॥

पुरावरोधस्यातिरूप्यसौ जनो धुनानु सोयं वर उरूपस्थितः ।

यत्तं त्रितंज्यं विनुधा ववादिरे सोयं प्रभोर्मे महिमा विराजते ॥ १९३ ॥

आसां पुरा या हरिमध्यता स्थिता सा केवल तत्तनुपाटिकातिदा

वंशस्य सैषा महतोऽनुनेदशो नर्वर्ति सोयं महिमा यम प्रभोः ॥ १९४ ॥

सकलत्रजनो विराजमानः परमां सचपयो तन् दधानः ॥

स्तवनीयगुणो न यस्य सस्यात्स तु सृष्टौ कतमोस्तु पामजन्मा ॥ १९९ ॥

वीरश्रीवनिताप्रमुक्तकुसुमखकंधेरण्याशिशु-
प्ररूपातोद्भटविक्रमेषु पुरुषव्याघ्रेषु यस्याभिदा ॥

नाप्यासीरशकंठशक्त्यपनुदं सत्त्वं तदत्यूर्जितं

शुदांते क्षितिनायकस्य ववृधे कालस्य चित्रा गतिः ॥ १९६ ॥

भौर्भिणीनां तासां तनुपांदिमि हेतुमाह ।

सत्त्वप्रधानस्य वधूजनस्य सुवर्णवर्णापि शरीरपाष्टः ॥

शैर्नैरगात्केतककातिमन्यद्वस्तूर्जितं द्यात्मसमं तनोति ॥ १९७ ॥

प्रादुर्भावमुपेत्य शारदशशिख्योऽस्नोच्छलच्छोचिषा ॥

मसादं सकलं निजेन यशसा पांड्करिष्यति ये ।

चापेयप्रतिमप्रभास्तनुलताराक्षीजनानां तु किं

नास्यास्पृग्जदंतकोमलरुचस्तास्तद्वस्त्याश्रयाः ॥ १९८ ॥

तदुदरवृद्धौ हेतुमाह ।

अवाङ्मनसगोचरः पुरुष उत्तमः स्वात्मना

नुभूषेति हरिर्जगन्मपनगोचरः सांप्रतम् ॥

इतीव ववृधे मृशं शुभदशः कृशो मध्यम-

स्तपाहि अन उत्तमश्चरति यत्तदेवेतरः ॥ १९९ ॥

अन्यस्य क्षयदित्तया चरति वै कामार्जितं वैमवं

तत्सत्त्वोपाचितं तु पुष्टिजनकं स्वस्येतरस्याप्यहो ॥

यन्मध्यं सुदशः कृशं मृशतरं पृष्टे नितंबस्तने

पुष्टं सत्त्वयमुत्तमं तदधुनान्यस्यापि पुष्टिं व्यधात् ॥ २०० ॥

चदरबलिलोपे हेतुमाह ।

श्रीशे बलीशे संप्रोप्ते नैवेतरबलिस्थितिः ॥

इति दर्शयितुं मध्यबलिभर्लुलुपे शनैः ॥ २०१ ॥

अलकारहाने हेतुमाह ।

देव्यः संप्रति वस्तुना त्रिभुवनालंकारभूतात्मनाऽ

भूवभूषितमूर्तयोत्र महिमोद्रेको मदीयः कियान् ॥

इत्यासीदिव भूषणं बत ततो दूरात्तथा दूषण

किं श्मश्रूणि च किं तपः किमजिनं चेत्यादिकं भूमृतः ॥ २०२ ॥

मुक्ताभरणधारणे हेतुमाह ।

दिव्यालकाराणामाविरभूतत्र नन्वलकारः ॥

माभुत्तु सुवर्णस्यात्रावसरोर्दु त किं समुकानां ॥ २०३ ॥

स्याःप्रसन्नो बहुतर- सुतवत्सलत्वात्
क्षीराणि नाथ वदनाद्गलितान्यमाति ॥

आदित्सवः समाधिगम्य पुरैव युक्ता

मुक्ताः पुनः किमभितस्तनमभ्यनिष्ठन् ॥ २०४ ॥

नासां गर्भिणीनां स्तनवदनकालिम्नि हेतुमाह ।

क्षीरंमोधिनिवासिने भगवते तस्मै मुतृष्णात्मने
रोचिष्येयमह कथं यदि न तत्प्राप्तिर्वृषा जीवनं ॥

इत्थं स्वात्मानि चितयन्नतितरां प्रेमास्य भावि स्थिरं

कृष्णास्येषु समीक्ष्य पक्ष्मलदृशः कृष्णाननः किं स्तनः ॥ २०५ ॥

कठिनात्मेति कथमहं प्राप्स्ये स्यां भगवतो विमृश्येत् ।

देव्यास्तनो विमुक्ताहारः स-कृष्णरदन इव मन्ये ॥ २०६ ॥

अपाटवे परिचितेऽप्यमकै राजयोपितां

आश्चर्यं नामवत्तत्र लावण्यलवसक्षयः ॥ २०७ ॥

तत्पुस्तनस्योत्तमत्वे हेतुमाह ।

अविधिहीनतयातिथनव्यपान्मनुजसत्तमकर्तृतपापि च ॥

वरकलत्रजनस्य न केवलं परमपुस्तवनं फलस्योन्यभूत् ॥ २०८ ॥

सीमितसंस्कारे सीमितव्यूहने हेतुमाह ।

मालिन्यं पदुपागतं चिरमपुत्रत्वाभिधं योयिना-

मासीन्मूर्ध्नि सवर्णकुंजलनतेराश्रासनात्पापकं ॥

तन्निर्भिद्य दृढ निवध्य च समुत्पाटयैर निर्वाप्तप-

सीमंतं धृतमूत्रसायकशाले व्यूहाचकारेत् सः ॥ २०९ ॥

हरितरत्नपरिधाने हेतुमाह ।

युक्ते ता हरितानि तानि वसनान्येदेह संसारे

नानार्गविशेषाकरुणिनामासातिरासीत्युरा ॥

ब्रह्मेन्द्रादिस्मृण्णशदराजसं श्रीनापकेतारिणां

तन्वाने हरितवर्शिशुकनुस्यस्यैव सञ्च्यता ॥ २१० ॥

दोदृष्टानभार्धने हेतुमाह ।

मये मयेऽपि भयं हरणमपि रिदुषो प्राधिनापकेनेष्ट

संच्यो नेत्येराधः कमपि न पार्श्वे स्तेष्टव्यं ददर्श ॥

देवोपादेयमाकोऽप्यमन इह मदृष्टानमात्रेण नृणः

मेनेनाशिष्टा नु त्रिभुवनगुह्या वा मशमोदमया ॥ २११ ॥

कथं न त्रिदशनिने त्रिदशमे मंत्रयै मन्त्रा ।

कालो भाग्यवशात्तदीयकुतुक चेन्नैव सपादितम् ॥
 साफल्य किमु सपदा किमु धनुष्काडस्य किं बाहयो ।
 किं प्रेम्णो मम निर्मलस्य तदिहार्हस्येव वक्तुं प्रिय ॥२१२॥
 उपलालितैर्ममसकृत्कौसल्या सा शनैरुवाच वच ॥
 पुष्पजनेभ्यो हि पराभूतिर्देयोति लालसो कृतसति ॥२१३॥
 यस्मि पौरपुरधयोतिमधुराप्यन्नानि भुङ्क्ता सम ।
 रभास्तभविभासि मङ्गलगृहे भद्रासने मङ्गल ॥
 सानदा रचयति नूतनवसनालङ्कारदानादिना
 राजा दोहलभोजनोत्सवविधिं सपादयमास तम् ॥ २१४ ॥
 आसामेव न केवलमभ्यगमत्सन्निधिं प्रसन्नसमय ॥
 किंतु तरुणामपि दशरथतपसोऽप्यपि च यायजूकानाम् ॥२१५॥
 शुद्धातस्थितयोय कर्मकुशला सत्कारतोपारतो
 पशुपतरहस्यवादमसकृत्तुष्टा मिथश्चक्रिरे ॥
 आसीत्तत्र नु चेत्सोऽपि वचसो रथ्यामतीना मुद
 तन्वत्यास्तददूरभावि भगवत्साक्षात्कृतेर्ज्ञापक ॥ २१६ ॥
 चैत्रे मासि शुभे वसतसमये रम्ये नवम्या तिथौ
 नक्षत्रे दितिदेवते रविदिने लग्ने पुनः कर्कटे ॥
 मेघ पूषणि सगते रविशशिक्षमानदनेज्यासुरा
 चार्धैष्वङ्गतेषु पञ्चसु पर ब्रह्माभवद्गोचर ॥ २१७ ॥

त्रेतायामवतारे हेतुमाह ।

लुप्ता मखास्तदधुना निजयज्ञभुक्तमाविष्करोतु भगवानिति देववृदैः ॥

सप्रार्थितः प्रययितुं प्रभुराचकाक्ष त्रेतामिदं तदतिपुक्तमिति प्रतीतम् ॥२१८॥

सूर्यवशेऽवतरणे हेतुमाह।

भास्वानेष जडस्वरूपमपि मा चद्रात्मना यो व्यधात्

तत्तस्मै प्रतिदेयमेवमनिश युक्तोऽप्यशक्तः स्वयम् ॥

लग्नो भिक्षुकशेखरः पुनरयं रामस्य पृष्ठं ततो

ब्रह्मण्यः स चकार भास्करकुलं सर्वं प्रकाशोज्ज्वलम् ॥ २१९ ॥

सूक्ष्मेऽश्वत्थवचनं दशरथगृहे दशममासि चाविर्भावे हेतुमाह ।

स्तुमः किमु दशाननं दशशतावृतं यकृते

दशदशशतारकं दशशतोत्तमागं समम् ॥

प्रभुर्दशरथालये दशशताशुवशोत्तमे

स्वयं दशममास्ययं त्रिदशनायकोऽनारत् ॥ २२० ॥

भातस्त्व तावदेतत्कथय यदसिरे सर्वदारामनिष्ठ
 कालेनैव पिकाग्रच प्राहित इव कुहूशब्दभग्या सुसूचत् ॥ २२७ ॥
 रवे कुले वेक्ष्यति तारकेशो यास्यति देवा पितरश्च तृप्तिम् ॥
 इत्य समस्तान्कथयाचकार पुस्कोकिल किन्तु कुहूविरावे : ॥ २२८ ॥

चैत्रमासेवतारे हेतुमाह ।

मन्वाद्या धर्मशास्त्रप्रवचनपटवश्चैत्रिके मासे
 ज्योतिष्टोमादि सर्वे निदधति विविध कर्म नैक विवाह ॥
 किं तेनासौ विपण्णस्तपति भृशमिति श्रीपति किं विवाह-
 मण्यस्तस्यानुनीलै सकरुणत्वादयस्तत्र मास्यानिरासीत् ॥ २२९ ॥

नवम्यामवतारे हेतुमाह ।

ज्ञान स्वात्मनि यद्वेत्प्रजनयेत्साक्षात्कृतिं तद्वरे
 शास्त्रीय न तथेत्यय विशदयभक्तौ नवम्यां विभु ॥
 आविर्भावमगाद्यतश्च नवमी भक्तिर्गरीपस्पहो
 यस्यामात्मनिवेदन तु कृतिभि प्रत्यक्षत प्रेक्ष्यते ॥ २३० ॥
 समूह्या स्वनिवेशनमध्यगरिक्तातिधिर्मया मून ॥
 सभावयितव्य इति प्रययन्नाविर्बभूव स नवम्या ॥ २३१ ॥

पुनर्वसुनक्षत्रे ऽवतरणे हेतुमाह ।

चातुर्वर्ण्यं समस्त दशवदनद्वतस्वस्वसर्वस्वमासी-
 त् इतु देवोऽ वतरति दयया सप्रति क्षत्रवशे ॥
 नाशक्य तत्र भूयोधिगतवसु तदेवैकमय न चैव
 तत्र क्षत्र पुनर्वसिवाति किल सकल सूचयामास भाव ॥ २३२ ॥
 कन्पातरे कापि च यन्निविष्टिस्तिष्ठो नृणा सद्रतये विभाति ॥
 श्रीरामज-भोत्सवगौरव तच्छक्त प्रवक्तु क इहाभिपुक्त ॥ २३३ ॥

शनिवारेऽवतरणे हेतुमाह ।

यो हि स्त्रीक्रियतेऽस्य य प्रियतम सोनेनै समाव्यते
 द्वेष्टा द्विष्यत एव लौकिकनयो मन्ये मते श्रीपते ॥
 यच्चानेन रवे कुलेऽवतरता मूल्यादत तदिह
 लोकांत कुहरे निलीनमपि यत्तत्रास चायत्तम ॥ २३४ ॥

कर्कटलग्नेऽवतरणे हेतुमाह ।

चारिज्यप्रसरा करा नरवरा म्यततरा जज्ञिरे

सदृत्तत्वगुणेन तेषु भगवान् रामोऽत्यर्कोष्ठां गतः ॥
वाल्मीकिप्रवरैः कर्वाद्गनिकैरुक्त तदेतत्पुन-
र्युक्त कर्कटकोद्भव हि न तरा हीयेत सदृत्ततः ॥ २३५ ॥
रवेर्मेषगतत्वे शास्त्रासिध्यमध्यान्दक्षणस्थैर्ये च

हेतुमाह ।

दिष्टयोपैति कुले जगत्पतिरिति ज्ञात्वापि यन्मप्यगा-
देयौन्नैत्यविचार एव स शक्तिं प्रख्यापयन्मेधाः ॥
युक्ता सा मम योगतः कुलगुरोरित्यन्यया कुर्वत-
स्तामेतस्य विचारिणः सुचारित पश्यन्जडः किं क्षण ॥ २३६ ॥

मध्यदिनेवतरणे हेतुमाह ।

नात्येतु लोकः सर्वय श्रुतीनामिति स्फुटं दर्शयितु मुकुदः ॥
मनुष्यनाथ नटपल्लुपादान्मध्य दिन यत्स नृणामनेहा ॥ २३७ ॥
सपुत्रस्य चद्रस्य तदानुन्नतत्वं हेतु कल चाह ।
औन्नत्य कुजमददानवसुराचार्यादेवन्नोद्बह-
श्श्रीमत्स्यागभृतोषतारसमये चद्रोवसत्कर्कटे ॥
तेनास्मै मुदितः स्वसन्निधिमसौ श्रीरामचद्रो ददा-
यस्यानस्थितिरुन्नतिश्च हि तदेनस्तः प्रभूपस्थितौ ॥ २३८ ॥
भगवदाविर्भावेण पुरुषार्थचतुष्टयसिधौ निदर्शनमाह ।
व्यक्तिमेति फिल यत्र परात्मा तस्य सिध्यति सुख चतुरर्था ॥
नाकिना शुभमभूत्तदरिष्ट यत्समृद्धमसतामशुभ च ॥ २३९ ॥

सुरकृतपुष्पवर्षे हेतुमाह ।

स्वकार्यार्थं कश्चिद्रचयति दृढ चेत्परिकर
महामोद^१ त प्रत्यपि जनयति प्राकृतजनः ॥
दशग्रीव हतु प्रभुमवतरत प्रमुदिता
वर्वर्षुः सत्तानप्रभवसुमनोभिः सुमनसः ॥ २४० ॥
सांद्रोभोधरशामसुदरवपुः पीतानरोद्भासितो
लोलकौस्तुभतारहारद्वयो आजिष्णुमूषोग्ज्वलः ॥
क्षालाभोजगदामुदर्शनकरः स्मेशन्नः शोषरोऽ

४ पराकाष्ठा ५ औन्नत्यं महत्त्वम् । आवचार एव । पक्षे अविना मेधेन चार ।
अथ शैलमेवाकां इत्यमरः ॥ ६ विचारयुक्तस्य । गदगामिनश्च ७ मयोदा ८ पूर्वा
९ दो दे देवानां मध्यदिन मनुष्याणां अवरारण्य विनृणामिति श्रुते । १ सूतिकागृह । २
आमोदो गध इत्यमरः । ३ कल्पवृक्ष ।

कस्माद्दोचनगोचर समभवदेव्या स मव्याकृति ॥ २४१ ॥

सर्वाशापूरणरुचि नित्य मुक्तावतससहवासि ॥

मणिकोटिर हरिणा इलाध्य शिरसेति दर्शयद्रुचे ॥ २४२ ॥

करोतु करुणाकर सदवतारलीलाभरा-

बलोकनसुधारसास्पदममूनि नेत्राणि न ॥

इति प्रगदितु निजप्रियमुपाशुलम्ना इव

प्रभो श्रवणसन्निधौ सदवतसमुक्ता नमु ॥ २४३ ॥

निर्जित्यामनशशिना फिरीटकारागारातर्धनतर्मेसा निवेशितानाम् ॥

बाला किं कवलितकर्णशङ्कुलीका निर्मुक्ता इव दयया बहिर्विहर्तुम् ॥ २४४ ॥

व्यातृणा मनसोऽखिला कुटिलता सगृह्य सगृह्यत-

त्सपन्मत्ततया अमो स्वगुरवो वृध्दा निर्वन्दा दृढ ॥

तस्माद्धृत तदोपमुक्तिनिपुण पुण्यातिरेक पर

सचेतु श्रुतिशीलन विदधतो बाला किमव्याकुला ॥ २४५ ॥

भाल श्रीमद्रमेशस्य तन्निर्माति स्म विस्मय ॥

विशालमपि यद्ग्लौतिलकोराममद्वित ॥ २४६ ॥

रेजे मुकुदनिटिलस्थलनिलय मृगमदोद्धृत तिलक ॥

विकसदभिधिर पुष्प परमामोद पतन्निव भ्रमर ॥ २४७ ॥

अगण्यलावण्यसरोवरस्य ते सुपक्षममाले कमले विलोचने ॥

व्यराजिपानामसितयुती भ्रुवावभिद्रवत्यौ भ्रमरावली इव ॥ २४८ ॥

कृष्णार्जुनमिदमवकमत्यासन्न ममेति कर्णेन ॥

आशदिशोद्विग्नतया समुद्भूत कालपृष्ठमिव सा भू ॥ २४९ ॥

पश्य वेदीकरऽवाच्युतनपनपुणस्योपमान कवीद्रा

नि शक कल्पयते न खलु पुनारिद तुष्टये मेऽल्पशोपि ॥

यस्मादुद्वाक्षत तैरुपमितित्रिधये यो गुणस्यातिरेक-

स्तन्निष्ठ पश्य सोप प्रतिदिनमुभयोर्जायते तत्प्रसादात् ॥ २५० ॥

कृष्णस्य कुडलपुग कलहायमान रत्नाकरा मुकुटतस्तटप्रपन्नम् ॥

भूत्वा मियो विमुक्षमत्र पुन प्रवेष्टु बद्धस्पृह मकरयुग्ममिव व्यदीव्यत् ॥ २५१ ॥

जयतोपि कुन्लयस्य श्रिय सकलदर्शिनोपि न मह्य ॥

श्रूयंतशीलनादृत इति कर्णातायत हरेश्चमु ॥ २५२ ॥

आश्चर्यवृद्भगवतो नितरामर्षोगो यस्मिन्नसौ पतति तस्य त्वादि प्रकीर्णम् ॥

उन्मूय दुर्जयमशेषमपांगदंभमव्यंगमेव सकलं च पुनस्तनोति ॥ २५३ ॥

त्रयी तु निःश्वासवदेव यस्माद्विनिर्गता तस्य हरेर्मुखस्य ॥

कक्षा समारोदुमपि द्विजैः कन्पेत किं काव्यरिपुः कलकी ॥ २५४ ॥

श्रीकातास्थजिगीषया हिमकरो बालत्व एवागम-

त्साहाय्याय महेश्वरं स्वशिरसा सौप्येवमदलाघत ॥

तरोपाक्षयभाक् स्वयं पशुपतिर्भिक्षामटाटीत्यतो

भीतो विष्णुपदं क्षमापनकृते संसेवतेद्याप्यसौ ॥ २५५ ॥

हासस्कीर्तितमेऽच्छदर्पणतलस्वच्छे कपोले हरे-

र्भ्यभ्राजत्प्रतिबिम्बितं मणिगणाकीर्णं स्फुरत्कुण्डलं ॥

श्रीदेव्या अनुनीतये विमनसो भूप्रास्थितैर्नेकधा

कठाश्लेषवशेन पत्रमकरी तद्गुह्येवोत्थिता ॥ २५६ ॥

स्थातव्यं समपा द्विजाच्छुचितमांस्तेषां प्रपाटयैव चै-

द्वैराग्य प्रथयति नाश्रयतया ये तर्हि तानात्मनः ॥

ते पुण्यप्रभया शुचीन्विदधतीत्येव स्फुटं दशप-

ञ्जभाजीदधरोरुणोपि रदनज्योत्स्नोऽञ्जलः श्रीपतेः ॥ २५७ ॥

योगधारणयोत्क्रम्य तेजोमयतया द्विजाः ॥

प्रविश्य वदनं विष्णोः स्थिता इव विरेजिरे ॥ २५८ ॥

कस्यापि सूक्तेर्विषयो न सा स्यादित्य दृढं चेतसि चिन्त्यमाने ॥

अवर्ण्यलावण्यतया ददाति तदेव वाक्यं स्फुटमतरं नः ॥ २५९ ॥

आनिम्नमर्घ्यं चिनुकाप्रभुत्वं शशस्तरां सवहतो महीपतः ॥

लावण्यपूरस्य रयादयधारया प्रणीतरत्नैर्न भृशं व्यरोचन् ॥ २६० ॥

रेनामयी व्यक्ततमा कंठे वैकुण्ठभूपतेः ॥

इह क्वस्तामगज्जूयति योजयती व्यराजत ॥ २६१ ॥

नायः क्षयां द्वेषशशदमुष्मिन्मृगमृपास्तादिति यन्मुखस्य ॥

क्षमापनार्थं किमिवोपकंठे नक्षत्रमालां लुट्त्रां विरेजे ॥ २६२ ॥

सदृतोऽभ्युपगुणगणपरिशील्यन्तत्यरो मुकुदस्य ॥

दृढगंगमहनि कयल्लुप्तसि नभौ ताग्रहरोऽप्य ॥ २६३ ॥

श्रीमत्तुल्यः प्रदीपनैमाणां मलार्पिताऽराजत सा मुरारेः ॥

श्रीयां प्रातः प्राग्गोहिताभ्यन्तूयाऽप्यथो समार्धे स्वयमभ्युपैति ॥ २६४ ॥

तथाहि ।

आस्ता सन् मदुपर्यहो सुमनसाभेतात्मनो नोपर-
 त्वेपाऽपानि तथा कृता भगवता सा स्वामिता केवल ॥
 नोचेन्नैव सुवासिनी न सुजनिः किंवा नमत्पट्टा-
 प्राया ह्य हरेनत्वदर्शकनया दृष्टेति सर्वं शिवं ॥ २६९ ॥

प्रसंगात्तं स्तौति ।

सहस्रपत्रैरहोद्रेयैर्वो न साध्यते श्रीरमणप्रसादः ॥
 समर्पकाणां सुलभः स नृणां यदल्पपत्रेण कथं स्तुपातां ॥ २६९ ॥
 कमण्डलुं विशाकटमरोचत मुरणपत्रसूत्राणां ॥
 वशास्पलं बाहिधत्तश्च श्रीवत्सल मुरारतेः ॥ २७० ॥
 धरणी देशे हरेणा क्रोडेन समुद्रतते मात्सर्यात् ॥
 विमनाः स्यादिति महता क्रोडेन घृता किमर्णवैदमुता ॥ २७१ ॥
 काविकामादिनाः केशरलासिता मृतसाधुदेवमगयोप ॥
 सुमनोरथं समर्पाः पारिपितुं रेनिरे हरेर्वाहाः ॥ २७२ ॥
 सप्तष्टाणाः सद्दोशसर्वदानरोदकाः ॥
 परलेनाभिरन्याः सुरागास्ते महाशयाः ॥ २७३ ॥
 निर्वृत्तं बाह्यरपोपगैकानुगो मूर्ध्निष्ठं कंकणो
 मूतमग्नकरः समस्तमुरनाभारो महारोदिनः ॥
 मीनावो निरागादिमोक्षधरो विष्णोः समद्रः कर-

पीतांबर हरेस्तस्य पीतांबरमिवाभवत् ॥ २७६ ॥

शुचिमानसवास्तव्य सर्वोत्तमपदाब्रजम् ॥

निषेव्य हसक. शश सुखस्वनामिवातनोन् ॥ २७७ ॥

नित्य गंगांनुससितो निजानन्दमहीरुह ॥

रेजेस्य भवरोगस्य पाद एकातमेषजम् ॥ २७८ ॥

हारं हार हटाद्राग ध्यातुचेत कुटुम्बिन ॥

शोणापित्तमिवात्ययं हरे पादतल बभौ ॥ २७९ ॥

भास्यद्वेषमिशेषदोषत्रयशत शीघ्र गतोप्योपधी-

शो न पोपक इत्यशेषमपि त रोष प्रमाष्ट हरे ॥

अतर्धि समवाप्य राजलक्ष्नाभावात्त्वय ज्योत्स्नया

स्वेऽल्पाल्पा शिशवोर्पिताश्च पदोरग्रे नखा रेजिरे ॥ २८० ॥

पयचिन्हत्वे हेतुमाह ।

ममैकांतत. सतत चित्तकस्य विना यत्नतस्तस्य भवस्य मुक्तिः ॥

स्वयं निर्यहामीति सदेशकोऽपि मुकुन्दो यत्र धान्यराजं दध्नाति ॥२८१॥

अक्रचिन्दले होमाह ।

शक्तो न भक्त मम चक्रगुप्त विबाधितु व्रतयापि शक्त ॥

नक्रस्य हतेति स चक्रपाणिधिनोनि चिन्ह पादं नक्ररूपे ॥२८२॥

एत्राग्निहत्वे हेतुमाह ।

न प्रत्याति छत्रदत्र किं जनो महातपस्यो मम चैत्पराद्मुत्त ॥

• इतीय सस्मारायणु पदाबुजैदृष्टानुकार स क्वाठ लायन ॥ २८३ ॥

स्वास्तिफचिहये हेतुमाह ।

यथा हि यातातपशोतर्बन्धोस्ति नैर्स्वास्तिकमास्थितानाम् ॥

वाधा तथा क्वापि मदाश्रिताना न स्यादिति स्वस्मिकयुक् धकास्ति ॥२८४॥

अष्टास्यचिन्दत्वे हेतुमाह ।

अष्टागयोगोपि समधिपट्टराश्रयं विना नास्य फलोन्मुखो भवेत् ॥

इत्येव हि दर्शयितुं परं पुमानष्टात्त्रिंशद्भाकिनपादपक्वम् ॥ २८१ ॥

मयूराधिपते हेतुमाह ।

एतांतभायो मम य पदबुद्धे जातस्य अन्ना अनुशोस्य गर्भिन ॥

अः फल स्यादिति किं जनार्दनो जंशूक्तं जागयपद पदे ॥२८६॥

सरोजचिन्हत्वे हेतुमाह ।

पकोद्भूतरपि प्रभूतरजसा जुष्टोपि मत्सेनकः
सामोदः सुरसाश्रितश्च बहूना किं श्रीनिवासोपि सः ॥
सपक्वं भजते जलस्य न मनाङ् मध्ये जल सन्नपी-
त्येतत्त्वमापयितु परस्य चरणो रेखासरोजाकितः ॥ २८७ ॥

ध्वजाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

भूर्भर्तुर्ध्वजरक्षण निजशिर सरक्षणादव्यति-
श्रेयो वस्तुत एष एकममहत्काष्ठं पर चीवर ॥
तद्वन्मे किल सर्वयाश्रितजनः सरक्षणीयो भवे-
देव बोधयितु दधाविव पदामोज सरेखाध्वज ॥ २८८ ॥

अकुशाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

चित्त मरामतमजो बहुरज श्रीढानिब्रह्मस्पृहो
भूयः पिप्पलभोगभूरितरलो दुर्दम्य उच्छृङ्खलः ॥
आस्ते किं च हरेः पराङ्मुखतया त कालयेहं सकृत्
स्मर्तृणामिति दर्शयन्निव दधौ रेखाकुश पदसौ ॥ २८९ ॥

वज्रचिन्हत्वे हेतुमाह ।

चेत पुटे चितयता पर नृणा त सचित पापचय महाचल ॥
निक्षूर्णयामीति विगोधयन्हरिः सवज्रचिन्ह चरण दधाविव ॥ २९० ॥

मध्ये ऊर्ध्वरेखाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

नराः किन्नरा आसुरा आशराश्च सक्रामा अक्रामाश्च मामाश्रयता ॥
इतीवात्मनः सर्वसंव्यत्वमाह हरेर्ऊर्ध्वरेखाश्रित पादपद्म ॥ २९१ ॥

शामे पदे शाखाचिन्हत्वे हेतुमाह ।

जलोत्थोपि सन् य सदावर्तकर्ता शुचिं त करे इत कि नैव कुर्यां ॥
असौ ब्रह्मसपन्न एवेति नून प्रभुः ख्यापयन्पाचजन्याकपादः ॥ २९२ ॥

आकाशचिन्हत्वे हेतुमाह ।

अधिस्व समावेशकर्ताऽखिलाना महावैभवो नित्यदाशङ्कनिष्ठः ॥
अनतस्वरूप स कृष्णाश्रयेणेत्यजाधोर्वैर्यगृह्णितो वाञ्छितप्रा ॥ २९३ ॥

निर्गुणचापचिन्हत्वे हेतुमाह ।

उदारवश्योपि गुणप्रसगात्कौटिल्यमेत्येव ततस्तमेत ॥

विहाय साधु समदाश्रयेणेत्येव पदे निर्गुणचापचिह्न ॥ २९४ ॥

गोष्पदचिह्नत्वे हेतुमाह ।

दुस्तरतरोपि गोष्पसुतरो भवसागरो मदाश्रयत ॥

इति बोधयितुं धत्ते स्वपदे गोष्पदपद सदयत्तदय ॥ २९५ ॥

अमृतकुम्भचिह्नत्वे हेतुमाह ।

आम्पतु नामृतकृते कृतिन समताच्छाम्यतु नापि तदुपायसमीक्षणमि ॥

तत्पाद एव मम विद्यत एवमीश प्रख्यापयन्नमृतभाजनलाञ्छिताग्रि ॥ २९६ ॥

नष्टस्मृतिर्जाह्नवभराभिमूतो मलीमसोय विषयापसेवी ॥

स्वस्यो जन स्यान्मदुपाश्रयेणेत्येव पुनर्नामृतलाञ्छिताग्रि ॥ २९७ ॥

श्रीपत्रचिह्नत्वे हेतुमाह ।

सश्रीपत्रमिदं पदं मम यतो लब्धापि वक्ष्ये पद ॥

श्रीस्तत्रैव मुहुर्मुहुर्भवति सा कृष्टापि तृष्टा हृष्टात् ॥

तत्तद्व्यभक्तौ भवेत्तु विबुधा न वेतदेवाश्रय

विवेकं प्रतिबोधयस्वचरणे तद्व्याख्यानं स व्यधात् ॥ २९८ ॥

अर्धचन्द्रचिह्नत्वे हेतुमाह ।

उद्यत्कलरुक्कलितोपि किल द्विजेंद्रं कृष्णाष्टमीमुपवसेवादि ता नभस्य ॥

प्रायः कलाक्षय इवाजनि तस्य भव्यं स व्यजयन्नेव शशाकदलकपाद ॥ २९९ ॥

मीनचिह्नत्वे हेतुमाह ।

नीचानुसर्पणरयेण जलाशयेन येनाश्रितोऽस्मि तमहं रचयामि नूनं ॥

हीनमैरिति सतः कथयस्य मीनरेखाश्रयश्रयति दीनपतिपदाब्जे ॥ ३०० ॥

दृष्ट्वा नेत्रमनोरसायनमिमं कामाभिरामं परं

ज्ञात्वा लोकमहेश्वरं श्रुतिशिरसर्वस्वमीड्यं हरिं ॥

भूत्वा प्रवृत्तनु कृताञ्जलिपुटा बाष्पानुपूर्णेक्षणा

नत्वा कोसलकन्यकातिमुदिता धन्या व्यतानीत्स्तुतिं ॥ ३०१ ॥

नृणां चर्मदशा तु नैव विषयो यद्योगयुक्तात्मना

ध्यानावस्थितिमात्रमगम्यमहं त्रैलोक्यनाथोऽपि सन् ॥

ब्रह्मा जातुचिदेव गोचरयते तच्छीकृपापागतो

रूपतटपुं दर्शितं मम विभो किं भागधेयं ब्रुवे ॥ ३०२ ॥

१ आश्रयस्य आकाशस्थतथ । २ भगवत्त्वादेकैको मानस्वभाव मीना यथा वाश्मन
जडाशये तिष्ठति तत्रैव मलं भक्षयित्वा न स्वच्छाकरोति ।

अधुना बालेन भाव्यमित्यत्र हेतुमाह ।

इष्टेष्वप्यखिलेषु नाथ तिलक प्रैवेयक कार्णिका
नासामौक्तिकमित्यमून्यतितरां काताप्रियत्वेन न ॥

अत्यानदकराणि यपृथुरसावादी महानदन
सत्त्व चेत्पृथुको भविष्यति तदा मोदाय सीमा न मे ॥ ३०३ ॥

एतादृशरूपदर्शने हेतुमाह ।

मयेयमपि दर्शिता करचतुष्टयेह्यसिनी

तनुस्त्रिदशकाक्षिता ध्रुवमिहापवर्गापहा ॥

स्फुरत्परमभापि नैतदिव बालमूर्ते कचि-

द्यदीतरनदादिनोपहमदर्शयिष्य तव ॥ ३०४ ॥

भद्रमेतत्पर शैशवमेव तोषायेत्याह ।

पुस्पत्रोजनि वाद्यता किमपि भो इत्याप्तवैदास्य शक्

सद्य सृतिजनातजातकटिनक्लेशस्य तस्मादिका ॥

य प्राप्तस्य कुतूहलादय सखीवृदस्य वाद शिशु
श्चक्षुष्य पितृसन्निभोयामाति न पुष्पाति धन्यात्मता ॥ ३०५ ॥

सादलेय वदनस्य चुबनमथ स्मेराननालेकन

सलापप्रतिहुकृतिर्निलपन काचित्कभीत्युद्रवात् ।

अध्यक्कालपन प्रियेण सविधे तद्दालन चापल

भूयो दुर्लसित शिशो सृजति नो ब्रह्मात्मता तत्क्षणात् ॥ ३०६ ॥

पृषो पृषुकचे भवत काम्येव हेतुरित्याह भगवान् ।

वचन निशम्य तस्या त्रिहस्य किञ्चिद्विरिञ्चिजनकेन ॥

मातस्तत्कृतकाम्याधीनोऽस्यहमिति वचोमृत मुमुधे ॥ ३०७ ॥

बालत्वेन जातमात्रस्य रोदने हेतुमाह ।

बालिदयेन न जीवन कचिदपि ध्वस्त शराव करे

धृत्वा पुल्कसर्वाधिकास्वपि वर भिक्षाटन प्राणिना ॥

इत्युक्त मुनिभिस्तदेतदुचित याज्ञानरूपोपि सन्

बालिदयेन नटन हि केरलमथ सद्यो रुरोद स्वयम् ॥ ३०८ ॥

नदाव एव काश्चिदरौभस्यो राजान निवेदयति स्मेत्याह ।

अर्जुनदन सनंदन इत्युत्तरभूर्जरादिहेतैः ॥

अधुना पुन सहचरौ तस्या पश्चात्पद महाभाग ॥ ३०९ ॥

१ बालिदृश शिशो एव इति चेद्विनी । २ अर्जुनदन । सनंदन इत्यप्य

आदाबुदादाय नरोवरोर्धनास्पदस्यितो यत्र सुधा मुधा भवेत् ॥
 तदर्पयन्वृत्तमभूत्स तादृशो वदान्यराजं वसुधाधिपं प्रति ॥ ३१० ॥
 तूर्याणामप्य निनदो नमोतराले पौरोप्याशिशुर्मादिरांतराले ॥
 आनन्दः सकलनृणां हृदंतराले बाष्पौघोपि हि न ममौ द्रुगंतराले ॥ ३११ ॥
 बाष्पौघैरजतनयोभिपिक्तकल्पोऽप्याश्रुत्यांभासि सरितो गुरोर्निदेशात् ॥
 शुद्धः सन्नृणमुदधूनयत्सरस्या नैवैकं परमापि तत्क्षणात्पिनृणाम् ॥ ३१२ ॥

जातमाश्रयास्य राजीवपश्चाक्षतायां हेतुमाह ।

गर्भे किं गदितं करोति किमयं पश्यामि नास्थाननं
 पापस्येति हि जातमाश्रयुको नोद्घाटयत्यक्षिणी ॥
 साफल्यं अनुयोऽमुना व्यरिचि तत्तदर्शनं क्षेमदं
 तत्कर्तुं प्रथमं प्रभुः स्वनयने विस्कारयामास किं ॥ ३१३ ॥
 जातकृत्यं भगवतः केवलं न महोत्सवैः ॥
 सपादयामास परं स्वात्मनोपि स पार्थिवः ॥ ३१४ ॥
 निगृहीत एव नासीत्सुतजन्ममुदा विमोचनीयो यः ॥
 स्वयमेव किंतु म्रुमुधे भगवद्वधात्तदा स पत्किरयः ॥ ३१५ ॥
 आदौ पत्किरयः सभावपरमोदारस्ततो राघव-
 प्रादुर्भावमहाप्रमोदराचितोत्साहोऽर्थिनां कामनाः ॥
 यावत्पूरयितुं कृतासनविधिस्तावत्तु ते मेनिरे
 सैतानाप्तिमुप्य केवलमसौ नास्माकमप्युच्चकैः ॥ ३१६ ॥
 नोदिपताप्रतीतिस्त्वेकं सरयूर्वसुभ्रूतत्र ॥
 एतत्पुर्तार्थिनां किल सप्रति सकलेषु नृपसमुप्यपि सा ॥ ३१७ ॥
 यो दद्यान्मम मुहुर्लं नवदलं किंवा फलं वा जलं
 तेन प्रीततमः करोम्यहमयं तं पूर्णवित्तान्वितं ॥
 इत्येवं स्वयमुचुषा भगवता प्रत्यर्पितं सर्वथा
 तस्यैव जन्मनि तत्तदर्पकजनाः सभाविनास्मादृशाः ॥ ३१८ ॥

तदानीं भुवोचम्यत्र हेतुमाह ।

आगंतुः सक्षयमातनोति साक्षात्कृतिः श्रीरमणस्य विज्योः ॥

शशास्वररूपेण ततः स्थितिम्न प्रदर्शयन्निबन्धनं चमत्सोत् ॥ ३१९ ॥

अथैवमप्ये हेतुमाह ।

१. मरः ४८ : । अनासृष्टार्यदल-मात्मनोऽनसृष्टार्थः । अथमज. संतो मेने सदादुदावे-
 मरुदमे इति मेदिनी । ३ वम मेदे धने मण्डिते वैदग्ध्यम् । ४ ही नम्री वरुणस्य
 ५ मरुदमे मण्डिते वले नदा इदे मरुदमे मण्डिते मण्डिते ।

यन्मन्त्रराजमनिश जपतो जलानि स्वच्छीभवंत्युदयतः कलशोद्वयस्य ॥

तस्यैव किं भगवतः कमलावरस्य जन्मन्यमूनि विमलान्याखिलानि न स्युः ॥ ३२० ॥

द्विधापि कार्या विमला जलाशयाः पकाकुला नीचपथप्रसर्पिणः ॥

प्रभोर्वितारेण किमत्र तावत् स्थितेषु तेषु प्रथमं प्रचक्रिरे ॥ ३२१ ॥

त्रेनाग्नीनामायतनाद्बहिःप्रज्वलने हेतुमाह ।

भूत्यावृता व्यपहाय भूतीर्महानला माधवदर्शनार्थं ॥

निरीपुंसेवेति निदर्शयतः प्रजज्वल्युज्ज्वतनूनपातः ॥ ३२२ ॥

वायोर्मथरगतौ हेतुमाह ।

ध्याक्तीर्गतेतरवरोधन ईश्वरेऽहं नूनं वहामि शनकैः शनकैः सुसूक्ष्मः ॥

प्रज्ञापयन्निति जनानजजन्मकालं किं मदमदमिव गंधवहः प्रपेदे ॥ ३२३ ॥

आकारेण न कर्मणा न च गुणैराख्यायमुत्पादितः

पोतो मे हनुमानतीव चपलः कोन्वस्य कुर्याच्छिव ॥

एवं दुस्तरचितया चिरमभूद्व्यग्रो विदन्साप्रतं

जात तच्छरण कृपार्णमिव स्वच्छो वशी मयं ॥ ३२४ ॥

आकाशनैर्मन्ये हेतुमाह ।

आपादिते सातिशय विशेषे श्रीविष्णुधिष्ण्येन तदार्जितेन ॥

नभस्परासीद्वि रजरक्तभावस्तथा समतादनपुष्पवृष्टिः ॥ ३२५ ॥

दिवप्रसन्नतायां हेतुमाह ।

आशाप्रसादः प्रमवेप्रादुर्भाव गते हरी ॥

दर्शयन्त्य रतावाशाः प्रसादं प्रतिभोजिरे ॥ ३२६ ॥

भरतस्य पुण्यनक्षत्रमत्वे हेतुमाह ।

उपेष्टानिक्रमणप्रसंग उदयेन्मानुः सुदुभेष्टितैः

सौम्यं मन्मतिदार्ढ्यमीपदापि मा भेदीदिह स्तात्मनि ॥

ध्यायं व्यागमुपायमायतमय भूयो गभीराशयः

कैकेण्या गुरुभक्ताधिष्ठामि किं शस्त्रोत्तमो ऽ धिष्ठितः ॥ ३२७ ॥

अन्यत् ।

रुद्रमणशत्रुत्रयोरादेण्यायां जन्मानि हेतुमाह ।

दासिगाद्रियो यदि रामजनस्थाने विहायेनर-

पाद्द्राय यदापि नोति विमृशान्धिष्ये स्वर्गाये महान् ॥

१ अंतःपुरे अंतःकरणे च । २ अक्षयनक्षत्रेण । विष्णुदेवता धारणे
आकाशे । ३ देवदूतैः सावित्रादुत्तराजं जपयन्ति । शिवदूतं परं राम इत्येवम् ।
४ पुत्रं गुरुनामदेवता । तस्यादुत्तराजं गुरुनामदेवता । धिष्ये इत्यत्र आकाशेति शब्दः ।

चक्री चांत्यकलत्रतोऽनुजलसन्नेत्रात्सुमित्राब्ध्या-
 दायाजन्म स नित्ययोगवशतश्चक्रेण किं स्वित्समं ॥ ३२८ ॥
 यस्मिन्योगिजनः सदैव रमते यः साधकानां श्रियं
 दाता ज्ञानमयीं तथेतरनृणां यो दर्शनीयो दृशां ॥
 इत्थं योगिमणिर्विमृष्टः निपुणं श्रीमान्वसिष्ठो गुरुः
 कौसल्यातनयस्य तस्य मुदितो रामेति नाम व्यधात् ॥ ३२९ ॥
 आदेशेन नृपस्य दृढकवने यातेन रामेण यो
 राज्यं प्राज्यहठात्समर्पिं तमपि स्वीकृत्य विन्यासवत् ॥
 कर्ता धारणमस्य पोषणमपीत्येवं स पश्यन्गुरुः
 कैकेयीतनयस्य तस्य भरतेत्येवं व्यधादाब्धयं ॥ ३३० ॥
 प्राणेभ्योऽप्यधिकः प्रियो रघुपतेर्नूनं भविष्यत्ययं
 तेनेयोऽनुभविष्यति प्रणयिनो राज्यश्रियं सर्वशः ॥
 पूर्णानन्दमयः स केवलमयं राजमुबो राघवो
 वीक्ष्यैवं किल लक्ष्मणेति कृतवान्नाम्ना सुमित्रामुतं ॥ ३३१ ॥
 आदत्ते श्रीमदात्तामहमहमिकया यो जनः साधुवृत्तो
 लब्धैवेतत्प्रसादप्रसरमयं चरेत्कर्म यत्किञ्चिदेव ॥
 पात्रं स्यात्तावतैवाप्यार्थसदधिकृतिः सन्महत्याः प्रसिद्धे-
 रित्येवं दर्शयन्तोऽकृतं लक्षणरिपुं किनु शत्रुघ्ननाम्ना ॥ ३३२ ॥
 सानन्दाः सन्तुष्टाः सुवसनालंकारसक्ताशिता-
 श्चचर्तुं कुमर्पकराग्रचनोदचत्कपोलश्रियाः ॥
 श्रीमतः स्मितसुप्रसन्नवदनाभोजाः पुरंध्राजनाः
 श्रीरामं परिगृह्य लालसतया स्तकिं निवेदयदगन् ॥ ३३३ ॥
 आकल्पाग्रप्रतिमुष्य रत्नराचितानाञ्छाद्य कर्षति-
 शीर्षिण्योत्तममगिकां च रुधिरामालिङ्ग्य संयुज्य च ॥
 दोलायां प्राणिधाम नामपदवद्भोतानि सम्प्लु-
 स्तासां पर्णमार्त्रिया वि परमार्थत्वेन लीकित-
 स्तरोधिपोषि भूषणधारणे हेतुमाह ।

तृह्यो नखोपि मम सन्मणिनायकस्य स व्याघ्रपादनखमेवमल नभार ॥ ३३६ ॥
पिप्पलपर्णधारणे हेतुमाह ।

नूनं देहभृतो ललाटकलके कर्माणि जाग्रत्यदः ।
सामान्येन ममापि कार्ययुगलं भालेस्ति पूर्वसिनां ॥
देय वैषयिकं सुखं त्ववासितौ मुक्ताश्च कार्यामये-
त्येतद्रूपकभूतमेव विलसन्मुक्तं दधौ पिप्पलम् ॥ ३३७ ॥

कदाचिरोलानिविष्टस्य मंदहासे हेतुमाह ।

बालिश्यं बहुदुःखदायकमिति प्रोक्तं मुनींद्रैः परं
सेवतामिह देहिनः परवशा आदोलना यद्गहात् ॥
एतासां विषयं करोति तदिदं मामप्यहो संप्रती-
त्येवं विस्मयतो जहास किमयं दोलानिविष्टः सयम् ॥ ३३८ ॥

संप्राप्य माता प्रतिमासमाहता कुमारकं मारसमं सवायनम् ॥
मणैरलंकृत्य च नव्यमूपगैर्वर्धापनं सा विदधे सवासनं ॥ ३३९ ॥
अथ महोच्चैयं तु यथा यथा यपुरमौ समयेन कुमारकाः ॥
दशमुखप्रमुखा अतिदुर्मेदा अलङ्घिमध्यपुरोपि तथा तथा ॥ ३४० ॥

एकांगपरिवर्तने हेतुमाह ।

दुर्वृत्तक्षणदाचरप्रजमहामारव्यपाविब्हला
त्वं पृथ्व्यग सुखीभाविष्यसि तरामल्पीयसाऽनेहसा ॥
चितां मा रचयोति सात्वनकृते कुर्वन्निवापं रहः
संवादं परिवर्तते स्म भगवान् रामो ज्ञातित्येकतः ॥ ३४१ ॥

कालेन न्यग्भूतस्य प्रथममतिनिश्वासे हेतुमाह ।

घात्रीसंघकुतूहलप्रणयिता दीक्षायुरो स्वीकृते
न्यग्भावे त्वनुभूतभारविपिटीभूतोदरः श्रीधरः ॥
आसीद्भूरि विनिश्चसन् वसुमती क्रोडीकृतेयं मया
कोन्वेना व्यययोदितः परमिह क्रव्यादितोर्ष्यनिव ॥ ३४२ ॥

उरसा सर्पणे हेतुमाह ।

ये केचिद्बहुधान्यनाशनिरस्ता येऽमी निबध्नादरा
क्षोणीनिर्व्ययने निशाटनपरा ये साधुवासश्रियाम् ॥
ये व्ययं बहुद्रूपका अहमसौ तान्मूषकान्माक्षिता
सर्पोऽग्मीति निदर्शयन्निव पुनः श्रीशः ससारोरसा ॥ ३४३ ॥

स्तनदानकाले चलेनाच्छादने हेतुमाह ।

एकांतगापि जननीस्तनदानकाले राजीवलोचनमवस्त निजांचलेन ॥

भोक्तु प्रवृत्तमिति विश्वगुरौ मुरारौ सद्योतरा जवानिकाकरण हि युक्तं ॥ ३४४ ॥

एकं पिवतो न्यस्तनमुसलालने हेतुमाह ।

दाक्षिण्यान्ननु तर्पये त्रिभुवनाध्यक्षं पयोभिस्त्वयं
पश्चादास्मि कथं कथं भगवते रोचेय तस्मात्स्वयं ॥

प्रस्रोतव्यमदः कृते द्रुतमिति व्यग्रं नु वामस्तन
मामेत्यास्य उपस्पृशन्निव करांगुल्यान्युतोऽन्यं पपौ ॥ ३४५ ॥

कचिस्तनदर्शने हेतुमाह ।

अंके कृत्वाक्षमोलं प्रमुदितमनसा पापपत्यामुरोजं
निध्यापयत्यां समेतर्मनासि पुनरसौ लीलयेददश ॥

साक्षादंकस्थितेऽस्मिन् यदि मनसि जनः संस्मरेत्तत्र विघ्ना-
न्कर्तेत्यावेदपान्कि स्वजनैर्वरदातां यद्भुवे दृष्टमेवम् ॥ ३४६ ॥

रससख्ये ततो भासे समस्तोत्सवदायकं ॥

चकार श्रीवृत्तंसः समं द्वेधा रसाशनं ॥ २४७ ॥

तर्णकलांगूलग्रहणे हेतुमाह ।

पूजा गवीनां तरलापमानानितस्ततो धावत एव वस्तान् ॥

जग्राह कांगूललतासु रिंगन् स्ववत्सलत्वं स्फुटयन्निवेशः ॥ ३४८ ॥

यः श्रीमान्स्तनकादिकान्स्वशरणानादाय हस्ताभुजे

कारुण्यादाशिक्षित क्रममसौ लोकत्रयीसद्गुरुः ॥

कौसल्यांगुलिमाकलय्य शनकैः प्राप्तादभूमीतले

धीरामः समशिक्षित क्रममहो मानुर्मनो मोदयन् ॥ ३४९ ॥

प्रसिद्धाः स्तनकादयोपि कवयो दृग्दोषभीत्यात्मनो

पत्पादान्जरजः कणानमुलभानन्वेपयतेऽन्वहं ॥

धात्र्यस्ताभिरेलरयल नयनवक्रोडावलोकद्रव-

त्कारुष्येन रजोभिराघितल्लगैरुष्णलयांचक्रिरे ॥ ३५० ॥

नित्यं राघवकार्यतत्परतया यद्राममानुः पुनः

राशः पलिरयस्य वसस्य निपते कृतेऽभ्यर्च्यते ॥

तत्तस्य त्वतितुष्टये समभवत्सर्वाङ्ग केजला

स्यादेवाच्युतपूजनादिति भुजोद्धारं वदन्ते बुधाः ॥ ३९१ ॥

भोक्तुं पित्राहतोपि न यथावित्यत्र हेतुमाह ।

भुक्तये यदि समान्द्वयेजनो भक्तितोपि तदतोव नैव मे ॥

रोचतेऽयमिति दर्शयन्पितर्यान्द्वापि न भोक्तुमाययौ ॥ ३९२ ॥

कौसल्यान्द्वानेन त्वायथावित्यत्र हेतुमाह ।

अमृतोत्पदेन तु जनेन कर्हिचित् यदि भुक्तयेप्यहमसाविहार्थितः ॥

सपयाम्यवश्यमिति किन्तु दर्शयन् जननीप्रयत्नसफलत्वमातनोत् ॥ ३९३ ॥

स्वायाततु सकर्दमपाणिरित्यत्र हेतुमाह ।

नामैक्योद्वा कथं वाद्यतमपि भगवन्नेकधा लोकमात्रा

तत्तुष्टये श्रीमतापि स्वकरकिसलये स्वीकृतं तत्कृतार्थं ॥

प्रापेणास्पृश्य काये मम किल जनके स्वात्प्रसादः कथंचि-

त्पद्मेनेत्यार्थितः किं करकृतीचिकिलेभूत्स भुक्तिप्रसंगे ॥ ३९४ ॥

कौचित्कवलं गृहीत्वा पलायने हेतुमाह ।

भुक्तेनोपलब्धतोषसोपि मनसो प्राप्तोप्यलं तुष्टये

न द्रव्याणि भवन्ति संति विविधान्यन्येन दत्तान्यपि ॥

एतत्सूचयितुं रमापतिरसौ प्राप्तं गृहीत्वा करे

प्रप्तं पक्तिरथेन तृप्तश्च किं सृष्टः पुनः श्रीढने ॥ ३९५ ॥

रामचापल्यात्कौसल्याया गृहकृत्यत्यागे हेतुमाह ।

विष्णौ लौल्यं यदि समुदितं तत्पुनर्देहेगह-

व्यापारेषु स्मृतिमपहरेदेष शास्त्रस्य वादः ॥

आरुढो मेऽनुभवपदवीं रामचापल्यहेतो-

र्यत्कौसल्या शिथिलतरतां स्वात्मकृत्येष्वतानीत् ॥ ३९६ ॥

एकदा कौसल्या रामभुक्तिप्रार्थनानादरे हेतुमाह ।

आचार्यात्मुतपत्रिकाश्रवणतो माहात्म्याजिज्ञासया

सांद्रप्रेमभरेण घूर्णलदया माता कदाचिद्धरेः ॥

स्वादर्शनं मम भोजनाय विनरेलेन वचो भाक्षणोत्

जिज्ञासा समये हि कर्मविततेः को नाम भारो मनः ॥ ३९७ ॥

अथ दध्यादिस्नेयेन भुक्तमन्यत्र हेतुमाह ।

भुद्धेनेन रतूत्तमेन परिचापातेन मांडान्ययो

भरत्का शिष्यगतैर्मनो दधिघृतक्षारैरतर्पि स्वकः ॥

तद्दीजं किमिवोत्तरावतरणे नंदालये स्वेप्सिनै-
तत्कीडावटपादपस्य महतो नाथः श्रियोऽवावपत् ॥ ३९८ ॥

एतद्युक्तमित्याह ।

भावेन मोरसलुंठनीवस्तारे बीजमेतदिति युक्तं ॥
बहुवजन एवैतज्जननीं प्रति कथयेत् प्रवृत्तोभूत् ॥ ३९९ ॥

सूदनोक्तेऽपि माता न कुद्वेत्त्यत्र हेतुमाह ।

सूदनोदितमेतदस्य चरितं श्रुत्वापि माता मनाक्
क्रोधेनैव बभार सा रघुरे तुष्टैव वा प्रत्युत ॥
युक्तं युक्तमिदं यतो भगवतो भक्तस्य संतुष्टये
जायेतैव गुणानुवाद उदितो यः कोपि वा श्रीपतेः ॥ ३९० ॥

मातुः सूदवचःश्रवणादास्ये हेतुमाहः ।

निरंतरं स्वात्मानि राघवस्य यः प्रख्यापयन्सहस्रगतां स संप्रति ।
दुर्वृत्तां वक्तुमपि प्रवृत्तवानित्यद्भुतेनैव जहास सा सती ॥ ३९१ ॥

सूदः स नानाविधपाकभग्नद्रव्यापहारोत्पतित स्वपाकं ॥
प्रमार्द्धमेतद्रघुवीरचौर्यप्रकीर्तनेन स्वयमेव जज्ञे ॥ ३९२ ॥
स सुपकारस्तु मुदा पदा तच्छ्रीरामचौर्यं जननीं चचक्ष्व ॥
स्वतत्क्रियोत्थाधनिवृत्तिहेतोः स्वास्मिन् एवेति जनेन मेने ॥ ३९३ ॥

ततः कृतकक्रोधाकुलमातृदर्शनेनैव पलायने हेतुमाह ।

पापस्तु कोपप्रतिमो नहीतरो न स्थायते तत्र सति क्षणं मया ॥
सबोधयन्निष्पमुदीक्ष्य मातरं क्रोधाकुलमाशु पलायते स्व सः ॥ ३९४ ॥

किं रे दुर्लसितं परस्पतितरां पश्य स्तभानाधुने-
स्वेवं संगिरती करेण दधती चेने प्रधावत्यथ ॥
भूयो निःश्वसती सती प्रतिपद भूमौ खल्वलती ययौ
श्रीर्ति हंत रूपः कल कलयतेत्कृत्रिमाया अपि ॥ ३९५ ॥
मत्प्राप्त्युत्कलिकां दृढा कलयतो यन्न परं तन्नतः
रोदं संदधतः श्रमं निवहन्तो मावेन मां वेदितुं ॥
स्वेनाशकुवतो जनस्य कृपया प्राप्स्याम्यहं स्वात्मने-
त्येवं रोतयितुं बभूव करणो मातुर्विधातुः पिता ॥ ३९६ ॥

भूत्वा नोक्तवतीत्यत्र हेतुमाह ।

भूत्वा पाणिपुटे करेण सहसा दृष्ट्वा भयव्याकुलं
रामे कोसलरूपका किमपि वा वक्तुं नयाशब्दतः ॥

युक्तं तत्करगोचरे रघुवरे जाते कृपातः श्रुते-
व्याकोपोन भविष्यतीह वचसो विग्लापनं चेद्वेत् ॥ ३६७

स्वयमेव किञ्चिद्रोदेत्यत्र हेतुमाह ।

आदौ घोरतपो भवातरगतं भूतिः कुले निर्मले
संगः साधुषु पुण्यकर्मणि रतिर्मत्सर्गनिधिर्निस्पदा ॥
एव सत्यापि विवहला कियदहो क्रोधात्पुनः कृत्रिमा-
दीनानां तु कथं दशेति दयया मदं रुरोदेव सः ॥ ३६८ ॥

ततः सा सर्वानप्यालिङ्गित्यत्र हेतुमाह ।

कोडीचकार जननी रघुनन्दनस्य हार्देन राममपरानपि निर्विशेष ॥
काते श्रियः करगते न हि तारतम्य स्वस्यायुक्त्वमभितः प्रकटीकरोति ॥ ३६९ ॥

तृतीये वर्षे च्छाकरणे हेतुमाह ।

दाधु पृथुलकाननमाविर्भूतो मरुत्सखः सशिखा ॥
अह्यपुगात्परिषयाश्चार सा सर्वभूतये न कथ ॥ ३७० ॥
शालुग्रो भल्लो वय लयवले सयोज्य गौलान्दली-
न्तालप्येतु सुमलमलिकुमलं कृत्वा चलामः पुलो ॥
कात्यः स्त्रीचलनैः प्लसाद इति भूभर्तुः कल भाषणं
तन्मूर्द्धन्यविधूननात्तदशनप्राय सदासीन्मुदे ॥ ३७१ ॥

पञ्चमे वर्षे उपनयने हेतुमाह ।

कुमारता प्रादुरभूदमीषु शक्तिर्विशिष्टा परिदृश्यते स्म ।
कथं नु तत्राशुतरां समीपुर्दोषवीतानि न मेखलायाः ॥ ३७२ ॥

जातोपनयनमात्रस्य सर्वविद्यासंपन्ने हेतुमाह ।

यो विद्यामपि भूपती न मनुते सर्वज्ञताहेतुका
यो वा निष्कल एष किन्तु भगवानीक्षेत नः कश्चिद् ॥
इत्येव चिरमुत्सुकाः समभवंस्तातास्तु विद्याः कला-
स्ता याकस विमुः वृत्तोपनयनस्तावत्सहोपस्थिताः ॥ ३७३ ॥

सर्गास्त्रापि विद्यासु कोदहविद्यापामतिशये हेतुमाह ।

सर्वाः सर्वस्य विद्या निजहितकृतये काक्षितास्तत्र राज्ञा-
मावशक्यास्तीव प्रभक्त उचिते चापविद्यार्थविद्ये ॥
तत्राप्याद्या प्रधान भवति तदितरात्तानुषंगिक्यदः किं
मन्त्राथो बाधयत्सोम्यसदिन सुतरामेव कोदहविद्या ॥ ३७४ ॥

सदृशगुणसगमाशु जहत श्रुयतसयोगतो
 विद्वावालक्ष्यमुपासकास्तु विशिष्टानेकाततो जिह्मगान् ॥
 श्रीराम समुपास्त सततमसौ ये मा भजते यथा
 तानेतास्तु तथा भजाम्यहमिति खोक्त वच सार्थयन् ॥ ३७५ ॥
 स्नात्वा प्रातरसौ यथाविधि विधिं कृत्वाय नत्वा गुरु-
 न्नात्वा ससदि पश्यति स्म निपुण पौराक्षमार्ये सम ॥
 अश्वाघत तदतरेपि कृतिनस्ते ते ययावदेर-
 स्त्रैलेक्याक्षदृशोल्पाकार्यविषय नो चित्रकृत्पाटव ॥ ३७६ ॥
 नरवरस्य वचोभिरीजिह्वयो नगरकार्यमशेषमय व्यधात् ॥
 न च मनागापि कश्चिदमात्म नर इति प्रतिभात्यति साप्रत ॥ ३७७ ॥
 श्रीरामचन्द्रेजनि नीतिवैभव ततश्च भूयोपि विनीतिवैभव ॥
 न तत्र संपेत्किमनीतिवैभव किं दुर्घट स्वामिनि मे रघूत्तमे ॥ ३७८ ॥

मृगयायां हेतुमाह ।

नागान्खड्गिगणान्हरींश्च परितो यो बाहिनीर्भोगिनी
 धत्ते कधुकिसचय च महिषीर्षे सेव्यते चामरै ॥
 किं चाभाति सरामलक्ष्मणतया सोऽय नु राज्ञे दबो
 जज्ञे न प्रतिपक्ष इत्ययमभूत्सिद्धोऽस्य किं शुद्धये ॥ ३७९ ॥

अश्वारोहणे हेतुमाह ।

विक्रातैरपि दुर्दमो मृगगणाव्यक्षो वने केसरी ।
 तसार्धं प्रथमप्रसंग उदये राज्ञो न आपुष्पत ॥
 तन्न स्यात्तु कथं कथं न निपुण विद्वन् कवीनामिमा
 माशकामपहतुमिव किं सोश्च तदा न्यग्यधात् ॥ ३८० ॥

रक्षमणसाहाय्यके हेतुमाह ।

अस्यैकस्य तु साहाय्ये स्यादनतसहायता ॥
 इति मीमांसया जज्ञे राम सौमित्रिसाराधि ॥ ३८१ ॥

रघूत्तसचचक्रपाणप्रहारप्रभिन्नेभकुमस्थलाम्पतरेभ्य ॥
 पताति स्म मुक्ता फल साधुवृत्ता मदोन्मत्तसर्गाज दर्शयत्य ॥ ३८२ ॥
 आस्ते पराङ्मुखतया हि हरौ जनोसौ नून कपोलतलभगमुपैति लोके ॥
 दानोदकार्द्रकरतापि हिताय नेति प्रख्यापय करिकुलान्यभिनत्कपोले ॥ ३८३ ॥
 भृश इयसतो धुततुगशृगमभिद्रवतो वनसैरिभेद्रा ॥
 अथ पतति स्म कृपाणपातैर्हरिद्रिषा हूर्ध्वगति कुतस्त्या ॥ ३८४ ॥

आः पापिनो गोविषये भवति मुखानि योत्पुत्कुटकौतुकानि ।
 तदद्य कामान्कलितान्करोमीत्यवीगरद्वीपिमुखानि गोभिः ॥ ३८५ ॥
 भूमडलेऽस्मिन्नहमेक एव सङ्गोति लोकाः प्रवदति सर्वे ॥
 तत्किञ्चु खड्गव्यपदेशभाजो मृगाश्च कर्तायममृष्यमाणः ॥ ३८६ ॥
 साक्षादय शबरशत्रुरत्रेत्येव तु य इत वदति सतः ॥
 तस्मिन्मत्कुर्वति हेतिमेति स्थितिं कथं शबरार्द्धभदमः ॥ ३८७ ॥
 विस्फारयत धनुरार्यपुत्र ज्यादारिता गर्ववेशेन कोलाः ॥
 चिराभिपुक्ता अपि नो हतार्या कथं हि त पकभृतो भजेयुः ॥ ३८८ ॥

दुर्बुत्तोपमतः पुरा किल मया भूद्धावशेषीकृत-
 स्तावानन्यहह त्रयीमयजन चैन कलानायक ॥
 दिव्येकोपि पुनः पुनर्व्यययतेऽसौ त्सिंहियानन्दन-
 स्ते सागा इह शूरेशः पुनरिमे कुर्युर्न किम्बिहन् ॥ ३८९ ॥
 हरिः सन् यस्तु पचास्यो बाणस्तधृदयगमः ॥
 प्रादुर्भूता न तत्राभूत्सा विरूपाक्षता कुतः ॥ ३९० ॥

अत्र हिंसायामपि अहिंसेत्यत्र हेतुमाह ।

अपि इवसत्येऽइवसहायताप्यथो वनस्थतायामपि चावनस्पता ॥
 आखेटके सत्त्वधोपि भूभुजा कथं नु न स्वादवधः सतु स्फुट ॥ ३९१ ॥

मृत्रास्ते सद्गतिमात्र इत्यत्र हेतुमाह ।

धृतः करे श्रीरघुनायकेन यो ज्योतिर्मयः कोशविनिर्गतोऽभवत् ॥
 तेनानुविद्धा यशुस्तमस्तिर्ति ते वन्यजीवा इति नात्र विस्मयः ॥ ३९२ ॥
 विशिखो जीवो मुक्तास्तत्सकर्मणादहो विरक्तत्व ॥
 सद्यः प्रतिपाद्य न के विदेहभाव भजेयुरिति वदत ॥ ३९३ ॥
 दधौ जनानां बहुसत्त्वबृहत्स्लापप्रदोऽभूत्तमसौ रघूतमः ॥
 नि सत्त्वमात्रं प्रतिपाद्य पादयोनिवेदयामास पितुः सहानुजः ॥ ३९४ ॥
 आखेटके यद्वहुचित्रकारे तन्नाम साकेतनिकेतलोकान् ॥
 न सर्वथा चित्रसमुद्रपूरे न्यमग्जयिष्यत्क इति प्रवीत ॥ ३९५ ॥

सर्गानन्दे हेतुमाह ।

मलीमसे त्वासुरसपदोर्ध्वजने निजानन्दमरः सुदूरं ॥

१ राहु २ सत्यासत आणाश ३ जीवा मुक्ता ४ सधमान् ५ ते अटति ते खेटा
 देश ताताभिर्याप्य आसत्क देवपर्यन्ते पदाध्वर्यकारि तत्साकेतलोकाध्वर्यकारिति नाध्वर्य ।
 ओसेऽङ्गं मृगया ।

यथा यथाऽवर्धत देवसंपत्तया तथा स स्वयमाविरासीत् ॥

स्वामाविको लुप्त इव प्रकामं स्वामोद आसीदिह हेमवेधात् ॥

प्रसृत्तरे स स्वयमाविरासीत्यभोदैवे शूर्वेप्रतापे ॥ ३९६ ॥

पूर्णनिर्मलरसे हि मानसे जग्मिनां जगति रामनामकः ॥

राजहंस इह सज्जिविद्य स व्यातनोत्कुवलये सुविधमं ॥ ३९७ ॥

जनस्य कस्यापि न कोपि दोषो यो वाचिको मानसिकोपि वाभूत् ॥

श्रीराघवेऽनंतगुणे परंतु दृग्दोषसंभावनमात्रमासीत् ॥ ३९८ ॥

श्रीरामेण कृतमपि सर्वमकृतमेवेत्यत्र हेनुमाह ।

प्रकृत्यौ भातु नामह विकारो बरवस्तुनः ॥

न दूषणोपैस्थितये विचारे सति जामति ॥ ३९९ ॥

कल्पेपि पण्डितपदं प्रकृत्या तस्मिन्विकारेऽपि विभासमाने ॥

हानिस्तु न प्रत्युत कार्यसिद्धिः प्रतीक्षतेपि प्रतिपेयमेतत् ॥ ४०० ॥

रामे मम स्वामिनि तु प्रकृत्या योगादिकारेऽपि विभासमाने ॥

स्वतत्त्वहानिर्न मनागपीति न शास्ति किं नामसहस्रकोटिः ॥ ४०१ ॥

समीहितं प्राप्यते ।

विपुक्तध्वत्स्वामिस्त्वपि सतु विवर्तयति नियतं ॥

वियोगस्तन्मात्रकथमपि विभो विवृलकवेः ॥

प्रपन्नोसौ त्वो तद्वितर परमार्क कक्षया ॥

महाराष्ट्रेष्वेव प्रभवतु परेशो ज्वलन्तरः ॥ ४०२ ॥

इति श्रीमद्रामाधिराजखुनदनसुंदरपदद्वारादिमकरंदमिलिदायमानमानसेन
शांतिन्यकुलातलकायमानेन श्रीकरहाटकानिनासिना पंतमहादेवतनुमेन वाराण-
सीगर्भसमुद्रवेन ब्रह्मप्यजनाप्रगण्यकुलारेण्यपुण्यशालिकारुण्यानाधिप्रतिनिधिरेन श्री-
निवासरायन्धोपजीविकेन पंतविदुस्तेन निरचिने हेनुरामायणे प्रथमखण्डे ॥ श्री-
रामः प्रीयतां ॥

१ आभोदो बंधवर्धनोऽस्तमः । २ हेमवेध एव हेमवेध एवार्थे अणु । लुप्तवर्ध-
नको यो वेधावधः । पण्डितमकृतवेधार्थः । ३ पदा सदा । ४ दूर दूरः -
पण्डितपदो रामपदः । ५ दीर्घपदम् । ६ लघोरे अंतःकरणे च । ७ मापदा ॥
८ एतेषां, एतत्, बरहस्पत्य विकारयोगेन विवरे भवति विवरे चिद दूषणम् । दूषणेव ।
९. १०. वेधाराध इत्येकाधरेणत् दूषणं न भवति । नदकरवादि नदसंपदः । ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००. १०१. १०२. १०३. १०४. १०५. १०६. १०७. १०८. १०९. ११०. १११. ११२. ११३. ११४. ११५. ११६. ११७. ११८. ११९. १२०. १२१. १२२. १२३. १२४. १२५. १२६. १२७. १२८. १२९. १३०. १३१. १३२. १३३. १३४. १३५. १३६. १३७. १३८. १३९. १४०. १४१. १४२. १४३. १४४. १४५. १४६. १४७. १४८. १४९. १५०. १५१. १५२. १५३. १५४. १५५. १५६. १५७. १५८. १५९. १६०. १६१. १६२. १६३. १६४. १६५. १६६. १६७. १६८. १६९. १७०. १७१. १७२. १७३. १७४. १७५. १७६. १७७. १७८. १७९. १८०. १८१. १८२. १८३. १८४. १८५. १८६. १८७. १८८. १८९. १९०. १९१. १९२. १९३. १९४. १९५. १९६. १९७. १९८. १९९. २००. २०१. २०२. २०३. २०४. २०५. २०६. २०७. २०८. २०९. २१०. २११. २१२. २१३. २१४. २१५. २१६. २१७. २१८. २१९. २२०. २२१. २२२. २२३. २२४. २२५. २२६. २२७. २२८. २२९. २३०. २३१. २३२. २३३. २३४. २३५. २३६. २३७. २३८. २३९. २४०. २४१. २४२. २४३. २४४. २४५. २४६. २४७. २४८. २४९. २५०. २५१. २५२. २५३. २५४. २५५. २५६. २५७. २५८. २५९. २६०. २६१. २६२. २६३. २६४. २६५. २६६. २६७. २६८. २६९. २७०. २७१. २७२. २७३. २७४. २७५. २७६. २७७. २७८. २७९. २८०. २८१. २८२. २८३. २८४. २८५. २८६. २८७. २८८. २८९. २९०. २९१. २९२. २९३. २९४. २९५. २९६. २९७. २९८. २९९. ३००. ३०१. ३०२. ३०३. ३०४. ३०५. ३०६. ३०७. ३०८. ३०९. ३१०. ३११. ३१२. ३१३. ३१४. ३१५. ३१६. ३१७. ३१८. ३१९. ३२०. ३२१. ३२२. ३२३. ३२४. ३२५. ३२६. ३२७. ३२८. ३२९. ३३०. ३३१. ३३२. ३३३. ३३४. ३३५. ३३६. ३३७. ३३८. ३३९. ३४०. ३४१. ३४२. ३४३. ३४४. ३४५. ३४६. ३४७. ३४८. ३४९. ३५०. ३५१. ३५२. ३५३. ३५४. ३५५. ३५६. ३५७. ३५८. ३५९. ३६०. ३६१. ३६२. ३६३. ३६४. ३६५. ३६६. ३६७. ३६८. ३६९. ३७०. ३७१. ३७२. ३७३. ३७४. ३७५. ३७६. ३७७. ३७८. ३७९. ३८०. ३८१. ३८२. ३८३. ३८४. ३८५. ३८६. ३८७. ३८८. ३८९. ३९०. ३९१. ३९२. ३९३. ३९४. ३९५. ३९६. ३९७. ३९८. ३९९. ४००. ४०१. ४०२. ४०३. ४०४. ४०५. ४०६. ४०७. ४०८. ४०९. ४१०. ४११. ४१२. ४१३. ४१४. ४१५. ४१६. ४१७. ४१८. ४१९. ४२०. ४२१. ४२२. ४२३. ४२४. ४२५. ४२६. ४२७. ४२८. ४२९. ४३०. ४३१. ४३२. ४३३. ४३४. ४३५. ४३६. ४३७. ४३८. ४३९. ४४०. ४४१. ४४२. ४४३. ४४४. ४४५. ४४६. ४४७. ४४८. ४४९. ४५०. ४५१. ४५२. ४५३. ४५४. ४५५. ४५६. ४५७. ४५८. ४५९. ४६०. ४६१. ४६२. ४६३. ४६४. ४६५. ४६६. ४६७. ४६८. ४६९. ४७०. ४७१. ४७२. ४७३. ४७४. ४७५. ४७६. ४७७. ४७८. ४७९. ४८०. ४८१. ४८२. ४८३. ४८४. ४८५. ४८६. ४८७. ४८८. ४८९. ४९०. ४९१. ४९२. ४९३. ४९४. ४९५. ४९६. ४९७. ४९८. ४९९. ५००. ५०१. ५०२. ५०३. ५०४. ५०५. ५०६. ५०७. ५०८. ५०९. ५१०. ५११. ५१२. ५१३. ५१४. ५१५. ५१६. ५१७. ५१८. ५१९. ५२०. ५२१. ५२२. ५२३. ५२४. ५२५. ५२६. ५२७. ५२८. ५२९. ५३०. ५३१. ५३२. ५३३. ५३४. ५३५. ५३६. ५३७. ५३८. ५३९. ५४०. ५४१. ५४२. ५४३. ५४४. ५४५. ५४६. ५४७. ५४८. ५४९. ५५०. ५५१. ५५२. ५५३. ५५४. ५५५. ५५६. ५५७. ५५८. ५५९. ५६०. ५६१. ५६२. ५६३. ५६४. ५६५. ५६६. ५६७. ५६८. ५६९. ५७०. ५७१. ५७२. ५७३. ५७४. ५७५. ५७६. ५७७. ५७८. ५७९. ५८०. ५८१. ५८२. ५८३. ५८४. ५८५. ५८६. ५८७. ५८८. ५८९. ५९०. ५९१. ५९२. ५९३. ५९४. ५९५. ५९६. ५९७. ५९८. ५९९. ६००. ६०१. ६०२. ६०३. ६०४. ६०५. ६०६. ६०७. ६०८. ६०९. ६१०. ६११. ६१२. ६१३. ६१४. ६१५. ६१६. ६१७. ६१८. ६१९. ६२०. ६२१. ६२२. ६२३. ६२४. ६२५. ६२६. ६२७. ६२८. ६२९. ६३०. ६३१. ६३२. ६३३. ६३४. ६३५. ६३६. ६३७. ६३८. ६३९. ६४०. ६४१. ६४२. ६४३. ६४४. ६४५. ६४६. ६४७. ६४८. ६४९. ६५०. ६५१. ६५२. ६५३. ६५४. ६५५. ६५६. ६५७. ६५८. ६५९. ६६०. ६६१. ६६२. ६६३. ६६४. ६६५. ६६६. ६६७. ६६८. ६६९. ६७०. ६७१. ६७२. ६७३. ६७४. ६७५. ६७६. ६७७. ६७८. ६७९. ६८०. ६८१. ६८२. ६८३. ६८४. ६८५. ६८६. ६८७. ६८८. ६८९. ६९०. ६९१. ६९२. ६९३. ६९४. ६९५. ६९६. ६९७. ६९८. ६९९. ७००. ७०१. ७०२. ७०३. ७०४. ७०५. ७०६. ७०७. ७०८. ७०९. ७१०. ७११. ७१२. ७१३. ७१४. ७१५. ७१६. ७१७. ७१८. ७१९. ७२०. ७२१. ७२२. ७२३. ७२४. ७२५. ७२६. ७२७. ७२८. ७२९. ७३०. ७३१. ७३२. ७३३. ७३४. ७३५. ७३६. ७३७. ७३८. ७३९. ७४०. ७४१. ७४२. ७४३. ७४४. ७४५. ७४६. ७४७. ७४८. ७४९. ७५०. ७५१. ७५२. ७५३. ७५४. ७५५. ७५६. ७५७. ७५८. ७५९. ७६०. ७६१. ७६२. ७६३. ७६४. ७६५. ७६६. ७६७. ७६८. ७६९. ७७०. ७७१. ७७२. ७७३. ७७४. ७७५. ७७६. ७७७. ७७८. ७७९. ७८०. ७८१. ७८२. ७८३. ७८४. ७८५. ७८६. ७८७. ७८८. ७८९. ७९०. ७९१. ७९२. ७९३. ७९४. ७९५. ७९६. ७९७. ७९८. ७९९. ८००. ८०१. ८०२. ८०३. ८०४. ८०५. ८०६. ८०७. ८०८. ८०९. ८१०. ८११. ८१२. ८१३. ८१४. ८१५. ८१६. ८१७. ८१८. ८१९. ८२०. ८२१. ८२२. ८२३. ८२४. ८२५. ८२६. ८२७. ८२८. ८२९. ८३०. ८३१. ८३२. ८३३. ८३४. ८३५. ८३६. ८३७. ८३८. ८३९. ८४०. ८४१. ८४२. ८४३. ८४४. ८४५. ८४६. ८४७. ८४८. ८४९. ८५०. ८५१. ८५२. ८५३. ८५४. ८५५. ८५६. ८५७. ८५८. ८५९. ८६०. ८६१. ८६२. ८६३. ८६४. ८६५. ८६६. ८६७. ८६८. ८६९. ८७०. ८७१. ८७२. ८७३. ८७४. ८७५. ८७६. ८७७. ८७८. ८७९. ८८०. ८८१. ८८२. ८८३. ८८४. ८८५. ८८६. ८८७. ८८८. ८८९. ८९०. ८९१. ८९२. ८९३. ८९४. ८९५. ८९६. ८९७. ८९८. ८९९. ९००. ९०१. ९०२. ९०३. ९०४. ९०५. ९०६. ९०७. ९०८. ९०९. ९१०. ९११. ९१२. ९१३. ९१४. ९१५. ९१६. ९१७. ९१८. ९१९. ९२०. ९२१. ९२२. ९२३. ९२४. ९२५. ९२६. ९२७. ९२८. ९२९. ९३०. ९३१. ९३२. ९३३. ९३४. ९३५. ९३६. ९३७. ९३८. ९३९. ९४०. ९४१. ९४२. ९४३. ९४४. ९४५. ९४६. ९४७. ९४८. ९४९. ९५०. ९५१. ९५२. ९५३. ९५४. ९५५. ९५६. ९५७. ९५८. ९५९. ९६०. ९६१. ९६२. ९६३. ९६४. ९६५. ९६६. ९६७. ९६८. ९६९. ९७०. ९७१. ९७२. ९७३. ९७४. ९७५. ९७६. ९७७. ९७८. ९७९. ९८०. ९८१. ९८२. ९८३. ९८४. ९८५. ९८६. ९८७. ९८८. ९८९. ९९०. ९९१. ९९२. ९९३. ९९४. ९९५. ९९६. ९९७. ९९८. ९९९. १०००.

भगवतः कौशिकस्य स्वमखारिष्टनिरसने श्रीरामनिष्ठ्याने हेतुमाह ।

सर्वारिष्टनिरासकर्तुरपि मेऽरिष्टस्य विष्वक्तकः ॥

श्रीलक्ष्मीपतिरेव नेतर इति प्रेक्ष्यैव दिव्य हरि ॥

दिव्य. कौशिक आजगाम शरण सोह पुनः पार्थिव-

स्तुत पार्थिवमेव यानि शत निध्यापनभूत्कौशिकः ॥ १ ॥

हेत्वतरमाह ।

स्वस्मिश्चिराद्विरचितात्तपसो हि वर्णव्यत्यासमात्रमहह व्यरचि द्विधापि ॥

नैवाचर किमपि इत हरेः प्रियार्थं तत्राधुनापि यतितव्यमिति व्यवास्यत् ॥२॥

दुष्टैः सृष्टैररिष्टैर्हतसकलमखैर्भूदुःखैः स लेखे

क्षीराब्धौ प्रार्थ्यमानो दशरथसदने देवदेवोऽवतीर्णः ॥

तत्प्रारिप्तोर्मिज्वाग्रं ध्वजपयमगात्सोऽधुनाऽरिष्टपक्षान्

धत्ते हीत्येव यातस्तदुक्ततरयेत्यस्य मीमांसयेव ॥ ३ ॥

भस्मोद्भासेवपुर्विशकटजटाजूटो द्विजेंद्रांचितो ॥

यो गगाचलधट्टसद्रसवतीं रुद्राक्षमूयाधरः ॥

यन्नामानिशपाठलोलरसनस्तल्लीमुखालोकना-

त्साकृत्य स्वच्छशोभंश्च रचयितुं साक्षाच्छिवो गगादिव ॥ ४ ॥

राज्ञो विश्वामित्रं प्रत्युद्गमने हेतुमाह ।

य स्वित्कौशिकमाहुरन्न घणनावेव द्विजामग्रोप्यस-

नारुदः सुच्छ द्विजामग्रपदवीं घोरैस्तपोराशिभिः ।

श्रेयान्स्तपथगामिना स विनतानदम्रदस्तक्षम ॥

तस्याभ्यागममात्रतः प्रतिपद्यी यस्याजहताम्रणीः ॥ ५ ॥

द्विजोत्तमाग्रौ भनुजोत्तमोसौ रत्नोत्तमौवानुपदा निधाय ॥

ध्यातुं स तामुन्नतिमुत्तमां तां निजोत्तमां नमयामि ॥ ६ ॥

गाधेरगाधनपसस्तनयस्य तस्य पादारविन्दपुगलम्रजोभिषेकः ॥

स्थाने पुषोप पुरुषार्थिवमावमस्य सत्त्वं च यपुनरहो तदतीव चित्र ॥ ७ ॥

राजसदने तदानयने हेतुमाह ।

प्राप्ताद नीतश्चेत्स्वार्थत्राणेचित प्रसादं सः ॥

नीतः स्यादेवेति स तमेव नरनाथको निये ॥ ८ ॥

राज्ञां प्रकाशमानेन चित्र गुरुतमो मुनिः ॥

भास्वकुजोज्ज्वल्यार्थमानिन्ये निजमंदिर ॥ ९ ॥

अनर्घनपसस्तस्य तदार्यादिमिराहतः ॥

हेतुरामायणम्.

धकारापचितं विप्र चेतु स्वोपचिर्ति चिर ॥ ११ ॥

उभयेन स्वकायेन दक्षिणस्त प्रदक्षिण ॥

विधाय वंदन चक्रे शिरसा वक्षसापि च ॥ १२ ॥

स्तुतिप्रपचे हेतुमाह ।

सौधेन्रावसथे प्रपाद्य किमयं भव्य दुर्हतां पथो

गामेका भृशमेकवर्णसुमर्गा दत्त्वा कृतार्थापते ॥

काचिन्नापमसूयतीति स पुनश्चानेकवर्णाशिता

वङ्गीर्गा व्यसृजत्प्रमोदजनिका सद्यः सुधामोचिका ॥ १२ ॥

श्रीमदागमनेनाह सकलकल्याणमाजनमित्यत्र हेतुमाह दशरथः ।

श्रीस्वामिपादा इह सर्वदागमा समागमन् पत्न्यमेव मे गृहान् ॥

अतः सुरोगा हि मयीत्यवैभ्यह कल्याणसप्तस्तु तु नाधुनोक्तय ॥ १३ ॥

पदपद्मसमागमादमुष्माद्भवोर्या मम सिद्धिमीपिवाप्त ॥

इति किमिष पुरो मुधा बुधानां विविधालापशतैर्वदामि विद्वन् ॥ १४ ॥

शतोत्सवाद्य विबुधोपलाल्य कुल पवित्र मम सर्वथाऽद्य ॥

मतीर्थराजोयमगात्प्रयागो वृद्धश्चवस्त्वे स्म तु कानु शका ॥ १५ ॥

त्रिशकुभर्ता नवसर्गकर्ता योय भवान्विप्रवर समागात् ॥

स एष साक्षाजगदीश एव तद्भूतिराहूतिमपेक्षते किं ॥ १६ ॥

न केवलमहमेक एव मुदित किन्तु सर्व राष्ट्रमपीत्यत्र हेतुमाह ।

ममौ न मय्येव नृपुडरीके आमोद एक भुवनोदरेऽस्मिन् ॥

यिकाशपूर्वं सकलेपि चक्रे सूर्यागमस्यैतदतीव पुक्तं ॥ १७ ॥

स्वामिनिशातमधिगच्छति तु द्विजेंद्रे स्वामोदराशिभरितं त्वरितं प्रकाशितं ॥

आयेत पत्कुवलय सकल तदत्र नैको मुदे ककलिल किमु राजहस ॥ १८ ॥

अतः शांतकले श्रीमत्सूर्यपादे काचिन्कृतात् ॥

सतापादितरैः काच्यन्न ताम्पति तपोवन ॥ १९ ॥

तापाभावे हेतुमुपन्यस्याति मुनि ।

क्षत्रापिपे राजानि राजति त्वयि क्षमातलेऽस्मिन्नतिशीतले करे ॥

या नाम सतापकयाऽत्र तादृशे नक्षत्रनाथेपि न या कचिच्छ्रुता ॥ २० ॥

एतस्मिन्भगवति भवति कटकास्ते समानं सहजतयैव दूषयते ॥

कर्तुं स्वाश्रमपदमत्र लोकयात्रां क्रिश्योक्त दशरथं जागरत्कृतायां ॥ २१ ॥

अथ दशरथः ।

श्रीरामप्रभुखान्कुमारतिलकान्कोर्माभिरामार्हस-
त्तुणीखेटकपाणकार्मुकशरान्लेलिखितेडाकुरान् ॥

आनाप्याधिभुगे निवेद्य भगवन्श्रीप्रादशिष्या इमेऽ

नुप्राक्षा इति निर्मिताञ्जलिपुटं राज्ञा स विज्ञापितः ॥ २२ ॥

नत्वा त सहोशप्यर्गमुचितेऽष्टैः वसिष्ठैः तया

राजान द्विजपादपद्मरजसाभ्युत्प्लव्य मालिस्थूलं ॥

अतं भूपयसः कृताञ्जलिपुटान्पीत्वाक्षिपात्रैरगुर्नि

र्नी शिखरं स्वयमेव तत्र सकलाधिप्राण्यमूयश्चर ॥ २३ ॥

श्रीरामचन्द्रमुखचन्द्रमनेक्षमाणः सद्यः समुच्छेलिनहार्द्रसमुद्रपूरः ॥

आर्द्रो न केवलमभूत्सहजे स्वकीये नेत्रद्वये परिहितेऽपि स तापसाग्रचः ॥ २४ ॥

श्रीमद्रामप्रियार्थान् चयितुमनसोभ्यागतस्यास्य सुरैः

कार्यैर्यो नैव वाच्यः काचिदपि सुधियेत्यास्ततीव्रव्रतस्य ॥

॥ अंभ्यास्मिन्वर्दमानेऽतिस्फुरणिकपाशीः सहस्रं प्रयोक्तुं

प्रक्रातस्यावकीर्ण्य व्येतनुत न गलः प्रेमबाष्पोपवृद्धः ॥ २५ ॥

दशरथः—

एतस्यां ब्रह्मसृष्टौ किमपि भगवत्स्तरापस्याप्रभावा-

न्नालम्प्य वेत्स्वदृष्टश्रुतमभिनयमप्यस्य कार्यं न चातः ॥

आदेशपत्तयेऽपि शिष्यः किमपि भगवन्तेत्युक्तिमुक्तिप्रपातं

स्वामिन्मा हतं संतं मुखरपति हठाश्रीमदध्यव्ययभक्तिः ॥ २६ ॥

समस्तमस्ति यद्वस्तुजातं श्रीमत्प्रसादतः ॥

॥ अतः किमपि नादेयमद्य श्रीचरणामृतः ॥ २७ ॥

मुनिः—

स्वकीरं रंचिरैः स्वयं नभोगो बहुधान्योपपुजे वसूनि चिन्वन् ॥

भगवान् रविरस्य ते प्रयुक्तं कुलजस्योक्तमतीव युक्तमेतत् ॥ २८ ॥

तपोरनेनः सर्वनाशिनः स नादागत्य मोः पुण्यजनाः सहस्रशः ॥

अर्सेण्यजघान्यभिर्गर्भ्य वीक्षिते दीक्षाप्रवेशे प्रतिपत्तिं समाप्तिः ॥ २९ ॥

मदकर्तुं कुंजरोक्तान् वनसंचारप्रणान्विशृंखलान् ॥

विनिहत्य मूर्तिहशास्त्रको पश एव प्रतनोत्पिहोऽश्वत्थं ॥ ३० ॥

रघूत्तमं लक्ष्मणमात्रसाद्यं प्रदेहि मे राक्षसलक्षणात्मे ॥

ह्युक्तिरासिगदय कौशिकात्सा भूभूतभायामशनिप्रपातः ॥ ३१ ॥

श्रुत्वा तत्कालकूटावरजमुनिञ्चः संगतास्तत्र पौराः

प्राञ्चुः सर्वे तदानीं मुनिरयमखिलाभिन्नमित्येव सत्यं ॥

मित्रे चर्षावित्तीमे स्फुटमभिदधते गौरवापांस्य सूत्रं ॥

पाणिन्यादास्तु, भीतास्त्रिभुवनविदिताङ्गावृण्णदस्य रोषात् ॥ ३२ ॥

कौशिक एष, न तापसनायः किं तर्हि नूनमपशकुनः ॥

आनदनिवसतेर्नः समुपस्थित इति, श्रुत्वा नैर्नाना निगदुः ॥ ३३ ॥

दशरथो दीनः ॥ ३३ ॥

प्रपुकेन जिन्मानेन वर्षोपायेष-शब्दः ॥ ३४ ॥

जीविष्यति कथं नाम स्वामिन्नय प्रसाद मे ॥ ३४ ॥

मुनिः— ॥ ३५ ॥

नादेयमग्रीत, सकलमित्युक्तं यद्वचः पुरा ॥

न मदभट्टतां कञ्चित्तत्त्वः, प्रतिपद्यते ॥ ३५ ॥

यदि प्रभो सदृशान् यदन तदार्थैः, संपन्नया वित्तपया तव जिह्वा यत् ॥

ना स्पर्शाना व्ययमिदं, जटतराभाजो वक्रादुदेति कथमद्य विचित्रमेतत् ॥ ३६ ॥

पूर्वापरे यचसि तेऽस्ति सदृशता या वृत्तिः, समैव ननु विमैहभेदमार्त ॥

मन्ये तत्राय नृपते बहुलोपकारिभावे भविष्यति कथं न तयाविधत् ॥ ३७ ॥

इह वितरणशालिता नृपाणां भटितान्या रणशालितापि रामन् ॥

विमृश स्वयमेव तत्र पुक्ता कतरा स्यादुन्नतश्रीविभक्तिपे ॥ ३८ ॥

रामन् राजगैलग्रभुः कुलपतिधाराधरोदयसा-

ध्यादोरोर्यतितापदो भिन्नत चैकुर्योन्नकार पुरे ॥

हीनतः समवाप्त्यादिति मदाश्चर्यय नो जायते

पश्यात्पश्यतयेव दृश्यत इतश्चेद्वास्तवोऽपीदेष्टः ॥ ३९ ॥

रौमो रामो राम एव यदंत निय यस्मिन्तत्र रामोमि सत्य ॥

यत्र त्याहर्नैव रामो न रामो रामः स्पष्ट तत्र नास्त्योति मन्ये ॥ ४० ॥

दशरथः—

आपुष्पना रागेण यावत्तत्त्वपरेण किं ॥

१ मकारलोकोदयं श्रुत्वा रामायां दृष्टाः । २ दानरथ भावे, तना तस्याः । एते सदा
गण भाव मता तस्याः । ३ वक्रादुदेति शिरसा । ४ चरकारी शिरकारी च ।
५ राजगैलग्रभुः । मकारमुनेन गयेषु अत्रमलपरिहः । एवं सर्वेण नकारोद्गता ।
६ रामाव इहोपि मकारमुनेन वाक्य मन्त्रमदककालेन वाक्य, यथा । ७ रा
दाने । यत्र दाने गण शब्दमिति । ८ यत्रे भगवते इह । ९ दानाभावरथ
रामो गार्हते ।

अवलंब्य भवत्पक्षं राक्षसान्दग्निं कौशिक ॥ ४१ ॥

मुनिः—

अर्थिप्रत्यर्थिविषये दानेनोभयथाप्यासि ॥

शूरः परमकाण्डेद्य कुतः कोददंताद्वं ॥ ४२ ॥

अंतं नेतुं मन्युमेकं समर्थः साकं युद्धा राक्षसैर्न त्वमेव ॥

स्यात्कोट्यास्मिन्नप्ययुद्धा तमंतं नेतुं त्वीष्टे सर्वथैवैव रामः ॥ ४३ ॥

— निश्चस्य मित्रे मयि याचति त्वमरातिर्भावं प्रकटीकरोषि ॥

अतस्त्वनिष्टं भवितैव तस्मात्कुलेशितुस्ते सवितुर्न तोषः ॥ ४४ ॥

तदा दशरथः कुंतशताघातसमव्ययः ॥

शल्यादिताश्च कौशल्यप्रमुखा राजयोषितः ॥ ४५ ॥

विहातुं रघुं सर्वथा नोत्सहेऽहं सहस्रापराधोऽस्मि सर्वं मदीयं ॥

क्षमस्व क्षमस्व प्रसाद प्रसादेत्यभिव्याहरन्पादमूले पपात ॥ ४६ ॥

नीत्वैकात्मयावददशरथं श्रेष्ठो वसिष्ठो गुरुः

रामोऽयं मनुजो न किंतु भगवान्साक्षादरिः सोऽमरैः ॥

भुमारोद्धृतयेधितस्तवगृहे जातो भवान्कश्यपः ॥

कौसल्याऽदितिस्वभ्रातृकिल पुरा युष्मद्भरं साधकः ॥ ४७ ॥

राजन् रमास्य परमा रमणी विदेहराजस्य मेहममलं समलंकरोति ॥

रामेण तां सफलयौवनरत्नभूता सीता य एष सह योजयितुं समागात् ॥ ४८ ॥

संदर्कारस्य रामस्य राजन्संश्रीकता पुनः ।

सुलभा कौशिकस्यास्य प्रसादेनैव नान्यथा ॥ ४९ ॥

अजगमरहिततेयं याते शौकाय जायते सुमते ॥

निपुणं विचार्यमाणेऽनंतक्षेमाय जायते नैव ॥ ५० ॥

सद्यस्तपस्योपदेशेन राजाभूदुत्तंसंशयः ॥

न किं समाधिः साधोयान्समं मे न सुमेधतः ॥ ५१ ॥

स्वस्थोऽभवदशरथो निजकल्पनोत्थमस्तोकमपहाय तदात्न एव ॥

शोकस्तु तावदिह रामवियोगजन्यो ऋक्त्रं सांद्रिदययास्य गुरुपदेशः ॥ ५२ ॥

संमानितप्रत्याख्यानां कौसल्या समाधानु प्रवृत्ते पत्निरथः । अतः प्रिये ।

राजं याति निजात्मजानिदं भुजा शाली द्विजाद्याः प्रजा ॥

१ दाने संज्ञके च । २ मन्युर्देव्ये प्रतीतिः प्रतीत्यगर । ३ अहमपि कविदाने वा ।
४ शत्रुभावं दानाभावं च । ५ शापदानेन वाशाभावं च । ६ सुदुराकारस्य । अस्तीति
साधियमान आकारो यस्य आराम इत्यर्थः ।

एतद्वकुमलं न्यनाक्ति जनकेत्याख्यैव यस्य स्फुट ॥
वृत्त गापति यस्य च श्रुतिशिर श्रीयाज्ञवल्क्यप्रिय
छात्रो ब्रह्मविदामुदारचरितो राजर्षिरास्ते श्रुत ॥५३॥

धन्यस्य विन्यासमिवास्य कन्यारत्न प्रियेदाद्वसुधा प्रसादात् ॥
या रत्नगर्भामवदन्वदति बुधा वदिष्यति पदीययोगात् ॥५४॥
लावण्यरूपकुलशीलगुणप्रकर्षानस्या निशम्य नरनायकतोक्लोक ॥
तत्कामतप्तमनसा तरसा तपोभिर्गौरीं वराणि वरिवस्पति मंगलारम्भा ॥५५॥

औरसी तादृशी तस्य कला चाद्रमसी यया ॥
अन्या कन्यास्त्यये धन्या या दधात्युर्मिलाभिधा ॥५६॥
विवाहपियुणा तेन कन्यापुगमिद प्रिये ॥
राजर्षिणैव राजर्षिरिति विज्ञापितोऽभवत् ॥५७॥
भो स्वामिप्रतिसृष्टविष्टपविवाहाहो वरी सुदरी ॥
राजर्षी अधिगम्य सम्पुदयौ दुर्दम्परम्प्राश्रयो ॥
स्वेभ्योऽलभ्यवरप्रदस्य भदत कारुण्यपुण्य विना
कन्योद्वाहमहोत्सवं कथमहो द्रक्ष्यत्यप मैथिल ॥ ५८ ॥
सावित्रर्चपुरश्चर्यालम्बब्रह्मत्वसपद ॥
नित्यप्रशस्ते वशेऽस्मिन्पक्षपातोस्य लक्ष्यते ॥५९॥
कन्यया राजसपोगो नास्य तोषाप आप्ते ॥
अप ॥ सौरीसर्नधोऽशेषतोषप्रपोषक ॥६०॥
तत्साध्येष तपोधनस्तत्र सुते भूभृत्सभासमते ॥
सद्यस्कास्वसमागमात्स अर्षितामाधाय राजर्षितां ॥
तामत्र प्रकटय्य भूमेसुतयोद्वाहं भया सखम् ॥
निर्वर्त्यास्य रघूदहस्य सवितुस्तोषाप कल्पिष्यते ॥६१॥
अप्यतिवात्सल्या सा कौसल्या नृपतिचाटुवचनेन ॥
तनयोद्वाहकुत्तुहलसुधां निषाथान्वमस्त तदशेष ॥६२॥

कौसल्यां समाधायागच्छत तमवलोकयन्नेव मुनिर्मुमुदेत्यत्र हेतुमाह ।

यो जते नृपैर्मुदक कृतसदाराभास्थितिस्तौषस्य

व्याकोपात्सुपारिच्छदस्य विरहाद्वस्नप्रशस्तप्रम ॥

एकातेऽथ वसंतमन्त्रपगुरु संगम्य रम्य पुन-

संन्धाभूदरित्वर्मासुमनोभावान्महामोददः ॥६३॥

गृहीत्वा कराणां नराणां ॥ राजां पराभूतमारौ कुमारौ निवेद्य ॥

मुने. पादपद्मेऽबदत्प्रांजलिः सन् यदिष्टं तदाभ्यामुभाभ्या विधेय ॥ ६४ ॥

मुनिः ।

धन्यो वसिष्ठो भगवान्मन्दुर्धन्यो भवांश्चार्यमवशस्तमवः ॥

एतत्तवाभ्यस्य तु नौरजस्यल साक्षाद्रमा सा परमानुरागिणी ॥ ६५ ॥

अथ दशरथो भोजनोत्सवंमारभत तत्र हेतुमाह ।

सदृत्तोहि निशातगो द्विजवरो नूनं महाभोजनो

जातश्चेजगति प्रकाशनकृते कल्पिष्यते न. पुनः ॥

भारतोप बत कालिकापंचितिहान्यास्यादिहभोजनो

दूरादूरतरं प्रकाशनमुत् प्राते तु गाढं तपः ॥६६॥

अप्यर्पित स्यादमृतापगानमन पुनर्यस्य वनीपकानाम् ॥

तेनादरादर्पितमेतदेभ्यः कीदृग् भूवेति न वक्तुमीशा ॥६७॥

भुजानः कौशिकः स्वादु स्वादु तदुपस्कृत ॥

मेने नदस्य कदलीपर्णभुक्तिमहासत् ॥६८॥

स्वेष्ट साधयितुं हि रामशरणापजो यदि स्यादयं

सद्यः सिध्यत एव तस्य निपतते भुक्तिमुक्ती स्वतः ॥

स्वाद्वलान्युपभुज्य लोलुपतया काम वल्यद्वयसन्त

सगास्ते लुलुढुर्हि राघवगुणान्गापत एकातगा ॥६९॥

तदनु मनुजनाय. सभा कृतवान् ।

विद्वद्भूपुरोहितैर्हितरतेभ्योरप्यैर्वैरैः ॥

शूरैर्जनपदैर्विज्ञेन्ननिनदेरानदिमिर्वादिभि ॥

नृत्यद्वारविलासिनीभिरभितः प्राप्तागमैर्नैगमै ॥

रम्ये हर्म्यतले वितानविमले धूपोर्मिकिर्मास्ते ॥७०॥

आनीयोत्तमसम्पदमैर्मुनिमयाम्युत्पाप पादानार्ति ॥

कृत्वा पीठवरेधिरोप्य रुचिरे दिव्यावरीभूषणैः ॥

भुक्तारत्नमयैरूपजयदसौ काश्मीरकस्तूरिको-

दचच्चदनगधगधकुसुमस्रग्धूपदीपादिभिः ॥७१॥

चित्तप्रसादोजानि तत्र विश्रामित्रस्य सर्वेषु समर्चितेषु ॥

मुधैव मैत्रीं करुणेति सूत्रं पतजलि किं रचयाचकार ॥७२॥
गृहीत्वा कराभ्यां नराणां स, राजा पराभूतमारो-कुमारो निवेद्य ॥
मुने पादपद्मेऽवदत्प्राजलि.-सन् प्रविष्ट-तदाभ्यामुभाभ्यां विधेय ॥ ७३ ॥

श्रीरामलक्ष्मणौ प्रेम्णा समालिङ्ग्य निजाकपोः ॥
निधापास्फालन् पृष्ठं वाक्प्रमूचे मुनीश्वरः ॥७४॥
वत्स श्रीं मुनिनाथं यास्यासि, सहास्माभिः (रामः) र्यदादिश्यते ॥
तत्प्राप्य शिरसा (विद्वामित्रः) विहाय भवनं यातव्यमस्मद्वन ॥
(रामः) स्वामिन्कोमुभवद्वन वनमिति ज्ञयादिदं तद्वच ॥
सत्कर्तुं मुनिनाथ, होमनिबह सद्यः समुत्तस्थितवान् ॥७५॥
आदौ पञ्च भयं नु ज्ञानं भवनं कोस्मिन्निदध्यात्पद ॥
किं प्रस्तौमि तपोवनं कुशलतां जागर्तं यत्रानिह ॥
भो, स्वामिन्मतएव भोगवितर्ति, दूरे विमृश्याविश-
न्पूर्वरूप्यगतिं प्रभूतफलदामिक्ष्वाकुपादादय ॥७६॥
श्रीमत्पादपुगं प्रणम्य वदति स्तोके पुनर्लक्ष्मण ॥
श्रेयान्छत्रमृतां भुवः समवर्तते भूः क्षत्रियाणां रणे ॥
श्रेयस्यत्र जयातिरस्ति सुखमा सिरण्य एव ध्रुव ॥
यत्स्वामिन्नरस्यपादविमुखी, हा हतं सौभत्काचन ॥७७॥
वाक्चार्तुपकलाकलापकुशलं श्रीगाधिसनोर्गले ॥
व्यभ्राजिष्ट पुनर्निर्गलतेऽपि विद्वत्समागले ॥
सोऽयं राघवलक्ष्मणोक्तवचसो वैदग्ध्यमस्यदुत ॥
दृष्ट्वा किं समजायतेव सहसा सद्यो निरुद्ध स्वय ॥ ७८ ॥

मुनि —

किमेहं बहुधा वक्ष्ये पत्तिरस्यदनर्नदनौ ॥
तवेनौ पचभिः प्राणेर्निराज्याविति श्रुति मे ॥७९॥

तदानीं ।

सद्यो वाद्यधुरधरान्ध्वजधरान्तास्ता पुनः सैनिकान्
पाष्टिकास्तुतिपाठकान्मुनिवरप्रस्थानमाज्ञापय ॥
इत्येव गदिते सति क्षितिमुजामात्यतमार्त्यातक ॥
नामृष्यन्मुनिशब्दमात्मानि मनारू त भौनिनामप्रणी ॥८०॥

तदात्वं एव ।

राघवो विवृतरोखत्वचो चापसायकनिषगसगिनौ ॥

सगतो ललितजूटितालकौ गाढनद्वकरवालखेटकौ ॥८१॥

तदातिद्रवधृदयो नरपतिराह मुनिं ॥

महाफलपं सुमनोभिर्द्विपराण्याः श्रीचरणापतं ते ॥

तत्किं सदारामरिरक्षयाद्याः संतीत्यहो वाक्यशतैर्वदामि ॥८२॥

तदनु मुनिः किंचिद्विहस्य कौसल्यादिमातृः प्रणमयितुमत-पुर गतः ।

स्वस्त्यस्तु वत्सावपि गत्पुण्यशतोर्मिलेशौ पुनरेतमाशु ॥

इत्याशिय मातृजनप्रपुक्तामुपश्रुतित्वेन मुनिः स मेने ॥८३॥

आपुराभिर्द्वयं सुतयोस्तयोर्ध्यानमाजिघ्रन्नरपतिरित्यत्र हेतुमाह ।

चिराय मे राघव एष जीवता स्थिरस्य वाजिघदिति क्षितेश्वरः ।

यतो नसोरन्वयतोऽभिधोः स्थितिर्न जागरूकोऽत्र किमापुराणमः ॥८४॥

कौशिकः स किल रामलक्ष्मणोरामशोभ्युभयपार्श्व आबभौ ॥

ब्रह्माविद्विरतिवैभवोऽग्नौ योगभागवतधर्ममागिव ॥८५॥

सदास्तपोऽश्लितयोरय राजलक्ष्म्या सभेदमागतवती सममार्पलक्ष्मीः ॥

तत्कांतिपूरजठरे ललनेक्षणानि पारिप्लवान्यापि ममञ्जुरतीव चित्रं ॥८६॥

यज्ञपताववगच्छति सहस्रशः सुमनसो महामोदाः ॥

न्यपतान्दिवोऽहविषे द्रुतमोहकप्रभवितेति कथयत्य ॥ ८७ ॥

असंत्पजतो मुनिपदति ते विभूषयतः पुरराजमार्गं ॥

विनिर्घुर्यरामहोस्तत्वेन भावस्य तत्ताप्रतिकस्य पुनः ॥ ८८ ॥

राजा—

वत्सो न दुःखाकुरुत मुनीन्द्रमेतद्वचो नः स्मृतयो भवति ॥

(मुनिं प्रति) असी कनीयानातिचापलोतो वात्सल्यतो बान्यदृशैव पाल्यः ॥८९॥

पणवकाहलमर्लभ्रर्भरेष्वभिनदत्सु महाभ्यनिसगत ॥

अजनि विष्णुपद स्वयमेव ताद्विबुधसूचनकृतसमपद्यत ॥ ९० ॥

तूर्ण पूर्णमभ्यनुर्बिधमहावादित्रनादेस्तदा-

काश तस्य निदर्शनं स्वयमभूद्यद्वृतमात्रे स्थितः ॥

वैगुण्यं व्यपसृत्य पूर्णगुणता सा सांप्रतं भाविनी-

त्येव श्री रघुनाथकैवित्र्यमुने रिन्यस्तपर्वस्तिके ॥ ९१ ॥

पुरं प्रयागतो जनो रामभिरहार्दिनस्तमेव प्यापन्नभूदेत्पदा ।

रामो वनाय यानोऽयवनापैरेति किंच नागरिकाः ॥

आत्मनि रूपं गता अपि वने गता सम्पत्तिर्गणे मित्रं ॥ ९२ ॥

क्रोशमात्रे स्थितौ हेतुमाह ।

माराभ सुकुमारविग्रहमिदं राज्ञ कुमाराय

स्फार सप्रति काकपक्षधरमप्यत्यादरादात्मन ॥

आलोक्यानुचरं तु कौशिकमुनेरधिस्थितं सद्रव

किं हृत्यन्नामत्र न्यविक्षत यतोनुक्रोशमेवास्थित ॥ ९३ ॥

शरपूतने वसतौ हेतुमाह ।

प्रथमा प्रभवति यस्य प्रायः शिवैशैलवाहिनीवसति ॥

कामार्लेषोप्यदूरे तस्येत्यवसत्स सारवे तीरे ॥ ९४ ॥

बलातिबलाविशदानमेतदीर्यवृद्धयेऽत्यत्र हेतुमाह ।

एधोहि राघवलक्ष्मणेत्यम् मुनिं समाहूय धिया प्रसन्नया ॥

वीर्यस्य वृद्धये पयसा महोज्ज्वला । ददौ बला चातिबला किलानयो ॥ ९५ ॥

प्रातः स्नातुमादिशन्नतर्गतं सूचयति मुनिः ।

भविष्यति महामोद आयुष्मन् कमलाकरः ।

स्नातव्यं शीघ्रमेवातः सस्मितः स तमवतीत् ॥ ९६ ॥

स्नात्वैव कामाश्रमो गतव्येत्यत्र हेतुमाह ।

कामाश्रमं कामसमानं राम स्नात्वैव याम प्रशमाभिरामा ॥

द्विजोत्तमा यत्र समा वसतः सतः स्वमात्मानमुदारंयति ॥ ९७ ॥

अग्रेदेशोयं यत्र कामाश्रमः स भवता सत्कार्येत्यत्र हेतुमाह ।

जीवो द्विजैर्द्वनिबहः करणानि सति सस्या मनोहरतेत्यपरैव लक्ष्मी ॥

अस्यांगकस्य सुभगस्य परं तत्रास्य योगं प्रतीक्षत इयं पुरुषोत्तमस्य ॥ ९८ ॥

अत्र कामाश्रमे बहुमुनिनिवासे हेतुमाह ।

दुरासदं कामरिपुर्नराणां पुरा पुरारातिनपो विनिघ्नन् ॥

स भस्मसादत्र बभूव यस्मात्तपस्विनोऽग्निमन्बुधो वसति ॥ ९९ ॥

गंगासर्प्योऽग्रेदेशस्योभयस्थितौ हेतुमाह ।

सर्वत्रस्य तपस्पतो भगवतो भर्गस्य भालानलः

ज्वालाजालझलकया मनसिजं जाग्रन्व्यमानागरु ॥

किं त्रिष्मापयितुं नु जन्तुतनयास्नेहार्दितामानसा

तस्मृता शर्युर्भतेनमभितः प्राप्ते स्वसारात्रिव ॥ १०० ॥

॥ स्वात्मनमन एते द्वौमात्रौ २ ३ नुक्रोश ६५ एते क्रोशन्तु क्रोशमात्र । ३ ३ कामवादिनी एते कल्याणसमूहादिनी । ४ जीवधी विद्या य । ५ प्रातः काळे कमल समः सामोदो भविष्यतः । ६ सामावतः य । ७ गृहस्थाऽमत्यान्तुद्वारत्वं संवाद्यति । ८ दत्तसंगः ।

कामाश्रमवासिनोपि मुनयो रामनिष्ठया कृतार्थो इत्यत्र हेतुमाह ।

सुखं नाम कामाश्रमस्था अपि स्युः सदोरामनिष्ठां मुदा चेत्सचंते ॥

भजंते क्रमेणामृतं ते द्विजेंद्रा न किं तारकाधीशता तत्र मुक्ता ॥ १०१ ॥
रामस्य फलसमर्पणे हेतुमाह ।

सगम्य साक्षार्दमृतं रघूत्तमं मनोरमं कामनिकौषानिष्ठिताः ॥

तत्पादमूलं त्ववलम्ब्य केवल फल समूलं सकल समत्यजन् ॥ १०२ ॥

तत्र प्रातःस्नानमादेशङ्गार्हस्थ्यमाभिनदन्नाह मुनिः ।

कामाश्रमोतिरुचिरो रमणोपतत्त्वं रम्याः कथा इति निशाद्य सुखं व्यतीता ॥

एवं निशम्य वचन स्वमथ स्मितास्यं स्नातव्यमाश्वेत इति स्म त आह रामं ॥ १०३ ॥

रामादीन्नादौ तारयतो मुनयः कृतार्थो इत्यत्र हेतुमाह ।

तैराणिमुपस्थितवन्तः प्रातर्ये कालपर्ययाच्चकिताः ॥

ग्रथ्याः प्रसादपात्रं न बभूवुस्ते कथकारं ॥ १०४ ॥

रामस्तपस्विनिकरान्भवसागरान्तानुत्तार्य ताव सरूप स्वयमुत्तार ॥

आसाद्य दक्षिणतटे वचनं जगाद किं न्वेतदास्ति गहनं किल कालरूपं ॥ १०५ ॥

मुनिः—

आपि शत रघूत्तंस जगदानन्दवर्धन ॥

आयुष्मता त्वयोक्तं यत्ताथैव न शशयः ॥ १०६ ॥

अस्वारण्यस्पातिकष्टत्वे हेतुमाह ।

सुत्रामा वृत्रहत्या कलुषकलुषितः सोभिषिको मुनीन्द्रि-

ग्रंभिष्टैर्ग्रन्धपूताङ्गुभिरखिलमलं निर्मुमोचातिगात्रात् ॥

तावेतौ सुप्रतीतौ किल मलदकरूपाभिधौ नीवृत्तौ य-

त्तत्र न्युतं तु कृष्णं परिणमत इवारण्यरूपेण घोर ॥ १०७ ॥

अत्र ताटका नाम राक्षसी वसतीत्याह ।

विवासितौ अनपदौ कृत्वेतावपि राक्षसी ॥

दुरतकानन स्वस्य निवासाय व्यरोपयत् ॥ १०८ ॥

तद्वृत्तामाह ।

यक्षः सुकेतुर्दुहिणप्रसादाद्यामजीजनत् ॥

रूपलावण्यसपञ्चा नागापुत्रबलोद्धता ॥ १०९ ॥

कुम्भनदनसुंदस्य तस्याभ्यर्पणमोऽभवत् ॥

१ कामाश्रम प्रतिष्ठ. । २ सता नक्षत्रागामाराम विहारस्थान नभ. सन्नाराम. ।
३ सूर्य नोकां य । ४ तयो रूपयमो विवाहो जात. स तयो समीने यम एव जात. कुम्भ-
नया मरणहेतुत्वात् ।

हेतुरामायणम्.

यादौ तु प्राणिजातस्य सर्वस्य समजायत ॥ ११० ॥

सुतं मारीचनामानं सुपुत्रं सुदसुंदरी ।

मार्येवायमिति स्वार्थं यदाह्यैव व्यचिह्नयत् ॥ १११ ॥

सुदे मृते सा स्वसुतान्विता मुनिं कुंभोद्भवं धर्शयितुं समुद्यता ॥

सद्योगता राक्षसता समीहितं हितं कुतः पूज्यतमव्यतिक्रमात् ॥ ११२ ॥—
भवतेव सा हंतव्येत्यत्र हेतुमाह ।

धसुरी सा सदा सत्प्रमाणसकटकारिणी ॥

आपुष्पता सत्वभृता भवता हन्यतामिष ॥ ११३ ॥

स्त्रीबधमनेगोकुर्वाणं प्रवर्तयितुमाह ।

हंतुं प्रवृत्तरति मप्यबलां किलायं

किलो वदिष्यति जनोपि नतेतदास्तां ॥

श्रीमदसिष्ठचरणास्तु कथं सहेरम्

(मुनिः) तत्सत्यमेव यदि सा त्वबलैर्ब सौम्य ॥ ११४ ॥

पूकापते हि कलमा फकचारण्यचारिणः ॥

आपुष्पमवशिष्टांगप्रमाणं मातुमर्हति ॥ ११५ ॥

रामः—

बाणस्य मे किमपि दुष्करमत्र नास्ति दोषोऽप्यितस्तु भगवन्भवितैव मम ॥

मुनिः—

यत्र कं वा भवतु नाम परंतु रामभास्वकुलैकतिलके त्वयि सा कथं स्यात् ॥ ११६ ॥

एवं वचनवैचित्र्योक्त्या सदाचारेणापि द्रढयति ।

अनुरूपकर्मविमुखी हंतव्यैवान्बलापि पुरुषेण ॥

लोकस्य शोकदात्री विबुज्जिह्वा हता हि शक्रेण ॥ ११७ ॥

किंच ।

लोकं नृता कौशिकमेनमृच्छती भार्या भृगोरासुरपक्षपातिनी ॥

जग्ने महासत्वमृतापि शार्ङ्गेत्यास्यायेका न श्रुतिमार्गमागता ॥ ११८ ॥

रामो विरुद्धधर्माक्रांततामसहमानः पर्यनुयुक्ते ।

नारीणां नाशः छलु नर्त्यारिनाशो मतः सुधियां ॥

किंतु बलेवाधातो (मुनिः) नक्षत्रलाघात ईदृशो भवति ॥ ११९ ॥

१ इयं नागायुतबलत्वाद्बला नास्ति ।

२ नारीणां नाश इति पदे सुधियां आरिनाशाभावइति मतः । अप्ययं स्त्रीद्वन्द्वेन बल-
नाशश्च भवति । अत्रलाघातेन त्वदुक्तो बलाघातो न भवतीति मुख्यभिषयः ।

रामः —

अपुच्छेदकरः कृपुं कथमह स्वामिन्विदव्यामिमं
 नपुच्छेदमये भवतु भवते भद्राणि भद्रापुत ॥
 असुच्छेदकरो गुरोर्वचनतः स्वपुच्छेददुर्द्ध्वगवः
 किन्नाभूत्सबला सुदृढकिमबलासूनाहरद्वासवः ॥ १२० ॥
 किञ्च ।

यः क्षोणीभरवारणे धृतमहादीक्षः प्रवीराप्रणी-
 स्तस्य स्त्रिविध एव तत्क्रतुविधौ श्रीविघ्नराजार्चन ॥
 यद्रामो जननी जघान भगवान्कृष्णोपि ता पूतना
 हतेति त्वमपीदृशः कथमिमं दुस्तर्कमुत्थापये ॥ १२१ ॥
 सभूतिस्तु भवादृशा रघुपते सत्पालनार्यं खलु
 स्वल्पक्षो मम नार्यनाश उचितस्त्वेवविधः सोप्यसौ ॥
 नूनं युक्ततरो यदि त्वय पुनः स्यादार्यनाशोद्वेग-
 (राम) कर्तव्यस्तदनार्यनाश (मुनी) इति चेत्तर्हीष्टसिद्धिर्न ॥ १२२ ॥
 रामायमग्नोच्छेदस्वा धर्मपयवर्तिन ॥
 न निषेध समाचष्टे प्रवृत्तिं प्रत्युत स्वय ॥ १२३ ॥

अत्रातरे लक्ष्मणः ।

प्राणस्पदविधूयमानरजसा सकीर्णमत्युत्कट-
 त्रास नित्यतमोनिवाससदनं दूरस्यसत्त्वस्थिति ॥
 तन्मन्ये खलचित्तवद्वनमिदं तन्निर्गुणं श्रीमता
 निर्मुक्त विशिख विनेह कतम ससाधयेत्कथ्यताम् ॥ १२४ ॥

राम —

कार्याकार्यव्यवस्थाया शास्त्रमेव परा गतिः ॥
 त्वत्तु श्रीमदोदशाजं किञ्चिदतिरिच्यते ॥ १२५ ॥
 देदक्षमानैव भवत्त्रोधम्वलनहेतिभिः ।
 तत्रैकस्तु शरक्षेप शिष्येस्मिन्नवशिष्यते ॥ १२६ ॥
 भुक्तोच्छिद्यनरास्थिपजरमनागाक्षिप्तमासाशन-
 भ्राम्यद्भृशशृगालकककरटप्राग्मारकोलाहल ॥
 शिष्टीक्षकृतिनादित रघुकुलालकारक्षीरो महा-

धीरो वीरवरो विवेश विपिनं तत्ताटकाधिष्ठितं ॥ १२७ ॥
यत्र पुरस्कृतकंटककुजन्मना प्रापशस्तु संवाधः ॥
यत्र च मित्रस्यापि प्रसरो न परस्य का कथा तत्र ॥ १२८ ॥
अथैष सज्जीकृतभीमकार्मुकः प्रावर्तयद्वंकरणं सुदारुण ॥
येनास्फुटं तदद्भुतं दृष्टुममं न तद्विचित्रं विदुषां व्यरीरचत् ॥ १२९ ॥
तदात्वएवाद्भुतमाः किमेतदित्युच्चमाभाष्य पिशाचिका सा ॥
अम्पद्रवधोरकठोरघोषाः भृमृद्रेण्यं नवकौलिकेव ॥ १३० ॥
रामास्तामवलोक्य वाचमवदत्सज्यं स्वकं कार्मुकं
कृत्वा संप्रतिसावधानमनसा धातः स्थिरं स्थापितां ॥
सा विश्वविसरच्छरोरुहभराभिजाजनाद्रिप्रभा
तप्तभ्राष्ट्रसगर्भवृत्तनयना दष्टाकरालानना ॥ १३१ ॥
आध्मातश्चसनानिलोर्मिविहृतप्रोच्छूननासापुटा
लोलंत्याततसुकणी रसनया लोललामाना मुहुः ॥
कर्णन्यस्तकरींद्रकुडलयुगा ककालमालाकुला
व्यावलादरणीधराधिपसमुत्सूलप्रलंबस्तना ॥ १३२ ॥
क्रोधावेशवशेन बाहुयुगुलीमुनर्तयती भृशं
नाभीगन्धरनि.सरच्छशमृगाकुभोदराढंबरा ॥
मात्संगात्रपराटनदविपुलश्रोणीस्थलीगोणिका
क्षोणीमानमयेत्यतिस्पदपदप्रोद्यत्प्रहारेः खरेः ॥ १३३ ॥
क्रेकारध्वनिमूर्छितादृहसितैरुद्गीर्णकर्णज्वरा
नृसंती गगने पतंत्यविरत प्रस्फोटयती करी ॥
वत्स्यस्तनृवर्ध्मचर्वणमलल्लोलाकरक्तद्रवा-
लक्तव्यकरसाभिषिक्तवपुषा नक्तचरी दृश्यते ॥ १३४ ॥
(कालापक)
नरवरस्य परस्य तु ताटका रट्टदुदभेद्य चिरेण शरेण यत् ॥
अभितपा तु ततेर्गतिहेतवे तदुदघाटि कपाटममुष्य किं ॥ १३५ ॥
अंजनाचलतटस्य तटाकः शक्रवज्रपतनादिव सद्यः ॥
अस्फुटतदिह शोणितनद्यः काननेष्वभित ऊहुरवाः ॥ १३६ ॥
यदैव ताटकानाम्नी निपपात निशाचरी ॥
तदावनीस्थाः प्रायेण ममा एव कुजग्निन. ॥ १३७ ॥

कांतारसोमि धुगपन्नपतच्चयीं सा कुमसभवमुनेः किल शापसृष्टिः ॥
 सानाकिनां चनभसः कुसुमामिष्टाष्टिः सा कौशिकस्य च मुनेः परित्दष्टदृष्टिः ॥ १२८ ॥
 ताटकायाः स्वरूपावगमे हेतुमाह ।

श्रीरामेण करे कृतस्य सुमहावंशोद्वस्य श्रुति-
 स्मृत्यो बाणवरो महाफलधरो लग्नो न किनामदत् ।
 भिद्यात्तत्र विरक्तता तु सहजा तस्योपरिष्टादयो
 पातोपीशदृशो विदेहफलेकः किञ्च स्वरूपागमः ॥ १२९ ॥

सा सप्तमलोकं गतेत्यत्र हेतुमाह ।

सद्रूपेणो यक्षसुता समस्ताऽलंकारयुक्तात्र परानुरक्ता ॥
 रम्यं परिक्रम्य बहु प्रणम्य रामं समामंज्य अगाम धाम ॥ १४० ॥

अप विश्वामित्रेणैन्द्रनिदेशेन श्रीरामाय विद्यादाने हेतुमाह ।

आसुर्यास्तु परिक्षये परिचिता दृष्टानवद्या पुन-
 विद्या वृद्धिमुपेयुषी हुततरं रामे विशुद्धेऽर्पिताम् ॥
 तत्त्वैवास्ति कृतार्थतास्य विबुधा अप्येवमाहुस्तदे-
 तस्मिन्गौरवमेव तन्मुनिवरो विद्यां स तत्रार्पयन् ॥ १४१ ॥

छपदेशमात्रादेव सर्वान्पन्त्राणि रामं प्रति साक्षादुपस्थितानीत्यत्र हेतुमाह ।

सांगानि यानि सविधं समर्पितानि प्रसादतोस्त्राणि ॥
 तानि ब्रह्मादीनि स्थितानि साक्षादुपेत्य तद्युक्त ॥ १४२ ॥

श्रीरामेण तानि स्वदृष्टयस्यानि कृतानीत्यत्र हेतुमाह ।

तान्पन्त्राणि विपक्षदंभदमनास्ते जम्बकौद्याः पुर-
 स्तस्यैः प्रजिलयः प्रसन्नमनसः स्वस्पर्शनाकांक्षिणः ॥
 ते सर्वे दृढदयगमाः समभवन् हंसो मम स्वामिनो
 रामादत्र जगन्त्रये वद परं कान्यः कृपासागरः ॥ १४३ ॥

रामः—

स्वामित्रेप पुरः स्फुरत्यनुपमः कस्याश्रमः कथ्यतां
 (मुनिः) अस्माकं वसतिस्थलं स्फुपते नान्यैव सिद्धाश्रमः ।
 एतस्मिन्बाल्यपक्षनिघ्नविधये सिद्धिं गतो वामनः
 (रामः) तत्संपर्कवशेन किञ्च मन्त्रात्मन्येव हन्ति कर्तुम् ॥ १४४ ॥

१ इन्द्रवरः यक्षराजः । २ देहायावो मुक्तिरित्यर्थः । ३ आसुरसेवदः ताटकायाश्च ।
 ४ भगवत्पदं तानि विभक्त्यैव वक्ष्यते । ५ ब्रह्मदेवो देवविशेषः । ६ ब्रह्मा भगवत्
 दृढदयगमा विद्या इत्यर्थः कृपासागर इत्येवमेव ।

सदाश्रमोत्र भावन् हत राघव तत्तगा ॥
 परमस्याप्यलकारकर्ता त्वं कुल्लन्दन ॥ १४१ ॥
 येषामागतो गृहेषु गृहिणः कप परं भेजिरे
 सदास्ते किल कौशिकद्विजजना नित्य गुहावासिनः ॥
 हित्वाध्यं परमा दृशं समभजन्सप्राप्तमात्रे पदं
 श्रीरामे दिनकृत्कुलैकतिलके चित्र तदास्तीत्परं ॥ १४२ ॥
 शरहस्तास्त्रयोप्येते विस्फारितशरासनाः ॥
 दधुर्महामन्युदीक्षा ह्येतु सपदमासुरां ॥ १४३ ॥
 प्रवृत्तेस्य शुचौ मन्यौ जगत्प्राणसहायतः ॥
 मल्लाङ्गानि तृण यत्र कैवास्यासुरसंपदां ॥ १४४ ॥

षष्ठेऽहनि मारीचादीनामागमे हेतुमाह ।

आः सूत्रकठा अपि हत मूरिशः स्तोत्राणि शस्त्राणि च संप्रयुजते ॥
 हतीव रोपात्सहसा विहायसा निःसाव्वसाः पेतुरनेकराक्षसाः ॥ १४५ ॥
 विश्वामित्रशिष्यः—

गर्जतः पर्जन्यवैदस्त्रविसर्जनकरा करालास्याः ॥
 मारीचसुबाहुमुक्ता मखांतराया रयात्प्रपात्येते ॥ १४६ ॥
 बर्हृष्टाष्टिकरा घोराः कर्बुरा वत्स राघव ॥
 दृश्यते (रामः) तादृशः स्वाभिविधास्ये पश्य तत्क्षणात् ॥ १४७ ॥

श्रीरामस्य बाणे मानवास्त्रप्रयोगे तदभिमन्त्रितशरेण च मारीचमस्पृष्टैव सागरक्षेपे च हेतुमाह ।

श्रीरामेण नरोत्तमेन विशिख संप्रेषितो मानवो
 धर्म दर्शयितापि नैनर्मैशुर्चि मारीचनीच स्पृशन् ॥
 दुराह्णपतत्रपातपवनेरेवोच्चकैर्धामय-
 कीर्त्तिर्नारिणीधौ निवापविधये निन्ये निमेषार्द्रतः ॥ १४८ ॥

सुबाहुवधे पावकास्त्रप्रयोगे हेतुमाह ।

दूरोद्भिस्ते सहज रे सहसा सुबाहुः क्रोधात्पतंग इव संगर छरिदीपे ॥
 श्रीराघवोपि भवतादृश एव पापेत्यालोचयन्समदधादिव पावकास्त्र ॥ १४९ ॥
 वय वायव्यास्त्रप्रयोगे सर्वे तदनुचराः परास्ता इत्यत्र हेतुमाह ।

१ उजमाश्रमः सर्वदाश्रमः । २ अठिकरणकर्ता अमलमणिकर्ता च । ३
 बाणः । ४ दमोस्तनं धनुः । ५ मन्युदेव्ये ह्येतो कुशीत्यपर । ६ दुर्बला प्रायः
 ७ मेघ । ८ अरहमपुणि शोभतेत्यपर । ९ कर्बुरा वत्सराससोचिते मेदिनी ।
 मनुदेवताक ११ मातृमरणेन

वायव्यास्त्रं रघूत्तसे प्रपुक्तवाति तत्क्षणात् ॥

खचक्रचारिणोऽभूवन् रक्षःपुत्रकरेण वः ॥ १५४ ॥

धनुयि ज्यां नोरे मारिचिं पावकास्त्रेण सुबाहुं

वायव्येनेतरान्नागने प्रपुक्तवानित्यत्र हेतुमाह ।

प्राग्भावेनासदृशमेव हि दृत्तमस्यै तत्सत्यमेव समजायत संजिहीर्षोः ॥

अस्याप्यहो यदभिसधिरनुक्रमेण ज्यानीरपावकसमीरणपुष्कराणाम् ॥ १५५ ॥

तदा मुनयो रामं सत्कृतवन्त इत्यत्र हेतुमाह ।

दबौवस्थिताः पक्षहीना द्विजेंद्राः शरौसारतो यस्य सद्यः प्रक्षाताः ॥

कृतार्थाः पुनः सत्क्रियां नाम कां कां जगज्जीवेनस्यास्य रामस्य चक्रुः ॥ १५६ ॥

नेत्रैश्चिरेण निपुर्वदन् चुचुर्बुर्जमुः शिरस्य परे दृढमालिङ्गिगुः ॥

संतुष्टुर्बुर्नर्तुत्तुराजहसुश्च तूर्णौ तस्युः परेशु मुमुचुर्ददुराशिषोऽन्ये ॥ १५७ ॥

रामस्वामप्रजायां हेतुमाह ।

यतो दर्शयितापि योत्र निर्वनं सोऽयं पुनश्चामृत-

प्रापोभूददपाश्रयेण न चिरात्तत्प्रत्यसम्भार्चने ॥

अन्येतस्य रघूत्तमस्य पुरुषोत्तमस्य शंसानिधे-

स्तद्वाचा मनसापि चामयजने को नान्वमोदजनः ॥ १५८ ॥

विश्वामित्रस्य प्रियछात्रः ।

कुशासनं वय्यञ्जनान्यदमाच्छ्रमलालसात् ॥

तद्दे रघोः परमहोपाचारिं समसूचयत् ॥ १५९ ॥

द्विजवरे मन्त्रमण्डपचत्वरेऽमृतकरे त्वेवने जनसादरे ॥

महदतिक्रमभीरुतया तदा समकुचद्रघुनापपदांजुजं ॥ १६० ॥

तदा मुनिः—

अर्घ्यः स्याद्भवतां नृपः परमयं नानापदक्षालना-

दापुष्पंस्त्वद्वत्तत्त्वसौ विधिरिति ब्रूमो भवच्छासनाः ॥ १६१ ॥

एतद्देभवमीदृगेव जनकेनाप्यर्हणीयं यदि-

त्याह स्म द्विजशेखरो दरदरस्मेराननो राघवं ॥ १६२ ॥

अमी अंगुर्गन्धास्त इत्येव विनिवेदयन् ॥

चातुर्यार्चनार्चनार्चनं लोकाचारानुसारतः ॥ १६३ ॥

१ वासना. २ जगत्संहार कर्तुमिच्छे. परमात्मनः रामस्य । ३ दबौ वनवन्दी
येति मेदिनी । ४ बाणो जडो व । ५ मेवस्य वसे रयम् । ६ मरुत् । ७ दर्शयितुं
पृथ्वी शासने व । ८ वरहृत्तेजः समर्चि । वसे रयम् मद् वरसर्वतेजसोऽरिनि मेदिनी ।
९ पादपावनतरे । १० शूरयथा अति अशूरयथा इति लोकाचारः । वसे अशूरयथा ।

एताश्च वन्यसुमनोमालस्ते हृदयगमा ॥
 भवन्विति वदन्प्रेम्णा कठदेशे न्यवेशयत् ॥ १६४ ॥
 सद्भासश्चिय एतस्य रामस्य स्वस्य चात्मन ॥
 तत्पाज्ज द्वे त्वचवेका तारवीं रौरवीं परा ॥ १६५ ॥
 विनिवेद्य धूपदीपौ यानीह फलानि मधुरमधुराणि ॥
 स्थाभिमतानि व्यसृजत्स तानि रघुनदनस्य पदमूले ॥ १६६ ॥
 सुखी भव सुपूर्णायु मुकलत्रेय सुप्रजा ॥
 सुशील सुयशा सौम्य सुनत्त सुगुण सुधी ॥ १६७ ॥
 सुप्रसन्नेन मनसा सुवर्णमयमुत्तम ॥
 आशी सहस्रमेतस्मै दक्षिणा प्रत्यपादयत् ॥ १६८ ॥

अथ मुनि —

पूर्णापुर्भव नीरुजो भव सदाचारप्रतिष्ठो भव
 कौटुम्बश्रुतिपारगो भव तथैवाञ्चोभिर्नीरुजो भव ॥
 लोकत्राणपरायणो भव रिपुप्राणापहारी भव
 श्रीस्त्राको भव सुप्रजा भव सदा सनुष्टचेता भव ॥ १६९ ॥
 अर्थभ्यर्थितकामदो भव मृतुस्यादुप्रसक्ता भव
 भृभृ मौलिकिरीटरामणिगणाद्द्रष्टात्रिपीठो भव ॥
 लोककृपाध्यमहापशा भव पुनर्योगी विरागी भव
 श्रुत्यतार्यरहस्यविद्वय पर भो ब्रह्मनिष्ठो भव ॥ १७० ॥
 गौर्गौवर्णिनो यो द्विजराजस्यास्य करशिरप्रमर ॥
 विष्णुपदे रामजायत न सूक्तक पूर्णिमायगते ॥ १७१ ॥
 विष्णुपदे धनरागश्रेष्ठमृदुतिस्तदा लोके ॥
 सैषा पुनरस्य न किं बभूव ननु धान्यभवनितपाय ॥ १७२ ॥
 तदश्रुधारासपातस्तत्र मरामर्चाकुरुत् ॥
 निदामरुगामरुणे नन्यशो गन्तौ नु किं ॥ १७३ ॥
 पश्यन्तत्र तपस्विभानुभक्तोऽग्नित्राय पादाम्बु
 तस्पर्दीतसमुर्दसिस्त वक्ष्यन्त्युत्तरी ॥
 यशसास्य सिधायनेतिशयिनी उत्तरीति त्रि
 रष्टि स्यादिति कलापय इति किं ननु तृति गन्ते ॥ १७४ ॥

अवभृथे मुनेः करसंपृक्तजलार्थेनो बभूवुरित्यत्र हेतुमाह ।

नीरं परमहंसस्य समृद्धिकरमुत्तमं ॥

स्पृहणीयं न कस्यासीत्कौशिकस्य करार्पित ॥ १७५ ॥

प्राणिनः प्रीणयामास तत्र साद्रुष्यसिद्धये ॥

अन्नान्यमृतकल्पानि सोनल्पान्युपकल्पयन् ॥ १७६ ॥

महार्घवस्त्राभरणैर्दक्षिणाभिश्च तोषयन् ॥

प्रेक्षकान्प्रेषयामास प्रेमवदपुरःसरं ॥ १७७ ॥

तत्कृतन्यायेन विवाहपत्रागमने हेतुमाह ।

श्रीरामविवाहमहं द्रक्ष्यामि कदेति चितयन्त्यायात् ॥

सामरवैनुधोल्लासं मुद्वितमयं कुंकुमारुणं पत्रं ॥ १७८ ॥

स्वस्ति श्रीमुनिबृन्दवन्दितभवन्पादारविदेव्हं

वैदेहः प्रणतीः शतं विरचयन्ब्रह्मांजलिः प्रार्थये ॥

सीताया दुहितुः स्वयंवरमहं कर्तास्मि तन्मंडपा-

लंकारं विरचय्य कार्यमाखिलं दासस्य संपाद्यतां ॥ १७९ ॥

पत्रागमसामर्थ्यभावेपि पत्रागमने हेतुमाह ।

विलैक्षणं सर्वमनोज्ञमन्ते वसंतमामेदुपि निर्व्यूलाशे ॥

बन्धेत्रे पत्रागम एष तत्र निमज्जयामास न चित्रपूरे ॥ १८० ॥

भाविस्वयंवरनिमित्तकमात्रमेवं बाह्येभ्यदर्शयदसौ नरवैद्यपत्र ॥

अंतर्मनस्यप्य पुनर्नृवरस्य तत्र प्रास्थानिकीय शिविकेयमिति व्यवस्थत् ॥ १८१ ॥

दूतस्य तस्य श्रीराघव एवायमस्मद्राजदुहितुर्पौग्यो वर इत्यतराशयं सूचयतस्त-

स्तस्कारे तेने सह सेलापहेतुमाह ।

नूनं पत्रैवहस्य तत्रभवतो यातस्य तत्राश्रमे

स्थे माधवयोगजातसुमनोभासस्य तस्याभवत् ॥

• दिव्यामोदपरंपराभुशतराः संतन्वतः सर्वतः

साफल्यं द्विजराजपर्वदुपलान्यत्वं पुनस्वार्थिकं ॥ १८२ ॥

१ अमराणां वसुधायाश्च हृदयजन्य पक्षे सामवेदधोवसुधोदास । २ पत्र गद्यदे पक्षे
३ राष्ट मुद्रांजित वैष्णवत्वात् पक्षे वृष्ट । ४ रसयो. माणस्याद्रुच्यप्रकाश । गिनय राम ।
पक्षे वसत । ५ पत्रागम्ये मारितरासलेष । ५ विष्णुमित्रे वृक्षे च । ६ नरेण नाम पत्र ।
पक्षे नरैर्वाद्य पत्र नरवाद्यवच । ७ पत्राणि वहीतीति पत्रवहः वसत । पक्षे लेखसाह.
सम्प । ८ गद्य हृदय । ९ पक्षिणः । ब्राह्मणाश्च ।

स वासनोपबधेपि परमानंदतुदिलः ॥
मुक्त सचरति स्मेति चित्रमाविरभूत्पर ॥ १

राम.—

गुरुराज भवत्कार्यं न किञ्चिदवागित्यते ॥
अतः पितृगृह गतुमनुग्राह्योऽस्मि साप्रत ॥ १८१

विश्वामित्रः—

विवाहोत्सवमननुभूय तव गमनं न संभवतीत्याह ।

यत्स राम महाबाहो भूभर्तुः श्रीमत्तस्तव ॥
महाविवाहमुत्सृज्य गतं कथमिवोचितं ॥ १८५ ॥

रामः—गुरुपादैः समादिष्टः केवलं यागसिद्धये ॥

विश्वामित्रः—तद्धनुर्याग एवायं न किं सिद्धिमपेक्षते ॥ १८६ ॥

राम—स्फार स्फारं प्रतीक्षेत जनको मारसान्वितः ॥

विश्वामित्रः—उपगम्याश्च तं ह्यस्य तोषो ननु विधीयतां ॥ १८७ ॥

राम—सर्वथा गुरुकार्यं तु नावशिष्टं कथञ्चन ॥

विश्वामित्रः—कुशाग्रमुद्धे किं वाच्यमवशिष्यत एव तत् ॥ १८८ ॥

रामः—तर्कि । (विश्वामित्रः)—जनककृत्यं यत् ॥

रामः—स्यामिस्तदपि किं पुनः ।

विश्वामित्रः—वत राम न जानीषे यदेवैनत्तदेव तत् ॥ १८९ ॥

किञ्च ।

अत्रौपयाः केवलमेकलं मत्तं नैतावता तद्गुरु कार्यमुच्यते ॥

त्वपीक्ष्यते चेत्सकलैत्रता तदा भवेत्पुनस्तद्व्यपदेशसम्भवः ॥ १९० ॥

रामविवाहाय द्विजा इव खगा अपि निर्यपुरित्यत्र हेतुमाह ।

निवाहकार्यसिद्ध्यर्थं श्रीरामस्यातिसम्रमात् ॥

द्विजानां निकुरवाणि सकुटुबानि निर्ययुः ॥ १९१ ॥

विवाहोपस्थितौ खेटैर्वरपक्ष्मलविभिः ॥

कथं स्थेयमिहास्माभिरिति किं नु प्रतस्थिरे ॥ १९२ ॥

द्विजाः रसकान्तानिकटे स्वकामान्नाशिश्चरुः ।

यास्यामो मिथिलापुरं ययमय श्रीरामभद्रः पुनः

कर्ता भगमनमदादिधनुषोरगागणे सग्नः ॥

कन्यामगन्मालिका परिमिलद्भृगामनगाकृता
 वामुच्यागकुरगपुगवदशि स्वागानि शृगारयेत् ॥ १९३ ॥
 पश्याम करपीडनोत्सवमल स्नास्याम उष्णोदकै
 पास्याम पय उज्जल सहसित स्थास्याम उच्चासने ॥
 पास्यामोमृतकल्पमममल स्वप्स्याम आस्तारके
 प्राप्स्यामोत्रभूषणानि विपुला लप्स्यामहे दक्षिणा ॥ १९४ ॥
 इत्येव निश्चय चक्रु केवलाभ्रमृणादपि ॥
 तत्स्थाने शकुना सर्वे यत्प्रस्थाने पुरोभवन् ॥ १९५ ॥

तपोवनरक्षण श्रीरामविवाहोत्सर्वाक्षण च कर्तव्यमिति मुनिराह ।
 अनेकप्रतिपत्त्यर्हास्तास्तास्तु वनदेवता ॥
 द्विधोष्यामत्रयामास त्रिधामित्रो मुनाश्वर ॥ १९६ ॥

मुने परिच्छदशकटनिर्गमने हेतुमाह ।
 महाभय सर्वपरिच्छदोद्भटा जटाधराणा शकटा विनिर्यपु ॥
 त्रैलोक्यनापस्य वरस्य तस्य ते युक्त सहाया ननु चक्रवर्तिन ॥ १९७ ॥
 सर्वमहाजननिगमे हेतुमाह ।
 सम्मथ्यादिपरिष्कृतदेहा आनदभृद्वरमहाया ॥
 सन्मणिसुवर्णमुक्ता आनदरयास्य सहचरा युक्ता ॥ १९८ ॥
 यस्या धरो चद्रमौलिर्विहार त कौबेर दिव्यपदेश विशत ॥
 ते वैदेहा मंत्रितास्त्यक्तगोहा नि सदेहा स्वार्यासथ्यै बभूवु ॥ १९९ ॥

जवाद्भृताममि तेषां शोणनदकूले एव वसती हेतुमाह ।
 वैदेहस्य वदायमडलमणे प्राप्स्यमहादमिण
 कम्प्योद्वाहमहोसव नननोसाह समुद्यग्भव ॥
 धावतोपि मुर्येर्णवाहुमधिकोदार निराक्षयातरा
 तत्रैव न्यवस स्वभाजचारित दुर्वारमूर्धोतले ॥ २०० ॥

श्रीरामेण कोप देश शनि श्टे तद्भृत्माचिरव्याप्तु ॥ स्ववश्वरव्यापिकामवतारयस्वधू
 विषये पुतापि प्रपतितव्यमिति रामबुध्यारोहार्यै कुजकन्याख्यानं प्रपन्नयति ।
 कुशेशयजनेर्गन्त्रे राजर्षि कुशकृन्त ॥
 कुशनाभो घृताच्यां स कन्याशतमजीनन ॥ २०१ ॥

अगन्धप्रणायापि तस्मै याचमानाय वायवे ॥

नैव ताः स्थूयामासुः क्षत्रिदाक्षिण्यशालिने ॥ २०२ ॥

वानप्रकोपात्कुटिलमगच्छिकाः पित्रार्पिताः स्नेहपरिद्रुतास्ततः ॥

ता ब्रह्मरत्नस्य शुचेरुद्वैविधः स्वर्गेन सद्यः कुटिलत्वमत्यजन् ॥ २०३ ॥

राजार्थिरयः स पवित्रवर्योऽस्मत्तातपादान्गाल्प्रमादान् ॥

अगाधधाम्नः किल गांधिनाम्नः प्रभूतभूमौ जनयांबभूव ॥ २०४ ॥

गगावृत्तं परिदृच्छते श्रीरामाय विवाहनिषये उत्साहायं कुमारकर्षा प्रमज्जयति ।

अयोपसि महानृपिः स विनिकर्यं निर्यक्रियां

जरादभिनवाद्भजन्सममपदेवापगां ॥

स्वशक्तिहततरको ननु कुमार एव भुवं

॥ वागवदिवोकगामाये विशेषनोदप्रदः ॥ २०५ ॥

पूर्वजयन्मानुसारेण शीनाविषयएव भवनापि यतितल्पमित्यत्र हेतुमाह ।

स्वनिपुद्धारिणी रकीता शीना मुरतरंगिणी ॥

रघूणां यतमानानां प्रणिद्विर्मुर्तिर्मयसी ॥ २०६ ॥

श्रीरामेण शिक्षायाः पुर्याः वृत्तानि शृष्टे तदाख्यायिकामतारपन्पुरुष-

नरिरयोपि सर्वोत्तमापन्नमर्भापानीति बोधयितुं दितितपस्याख्यानं प्रस्तमयति ।

पुरा किलाम्बिचित्रये निदेशाय युर्मरीचेत्तप आचरति ॥

सर्वोत्तमापन्नपरीक्षायां तां प्रनारयामास दिनि महद्दः ॥ २०७ ॥

अत्रैव चित्र रघुर्वार विनग् वानस्य गंगेपि नयप्रगणे ॥

अत्रयुगोत्तमनुगात्राद्री कर्त्तं शिक्षां विभर्तावभूव ॥ २०८ ॥

तेन शिक्षांश्च पुरो विनिर्मित्यादिका ।

शिक्षायाः अने पुरो शिक्षायाः कथनयोः ॥

कथितोत्तमापि सर्वभाषाभूतमहादुत ॥ २०९ ॥

(रामः) यदेतदाश्रमांश्च (विश्वामित्रः) गेनमस्य महम्मलः ॥

(रामः) हा कुतश्चार्त्तं भगवन्तस्मै इव रश्मिने ॥ २१० ॥

निर्गमे हेतुं दर्शयति मुनिः ।

१ तीव्र हेतु २ । २ अत्रावकाशे । ३ अत्रावकाशे । ४ अत्रावकाशे । ५ अत्रावकाशे । ६ अत्रावकाशे । ७ अत्रावकाशे । ८ अत्रावकाशे । ९ अत्रावकाशे । १० अत्रावकाशे । ११ अत्रावकाशे । १२ अत्रावकाशे । १३ अत्रावकाशे । १४ अत्रावकाशे । १५ अत्रावकाशे । १६ अत्रावकाशे । १७ अत्रावकाशे । १८ अत्रावकाशे । १९ अत्रावकाशे । २० अत्रावकाशे । २१ अत्रावकाशे । २२ अत्रावकाशे । २३ अत्रावकाशे । २४ अत्रावकाशे । २५ अत्रावकाशे । २६ अत्रावकाशे । २७ अत्रावकाशे । २८ अत्रावकाशे । २९ अत्रावकाशे । ३० अत्रावकाशे । ३१ अत्रावकाशे । ३२ अत्रावकाशे । ३३ अत्रावकाशे । ३४ अत्रावकाशे । ३५ अत्रावकाशे । ३६ अत्रावकाशे । ३७ अत्रावकाशे । ३८ अत्रावकाशे । ३९ अत्रावकाशे । ४० अत्रावकाशे । ४१ अत्रावकाशे । ४२ अत्रावकाशे । ४३ अत्रावकाशे । ४४ अत्रावकाशे । ४५ अत्रावकाशे । ४६ अत्रावकाशे । ४७ अत्रावकाशे । ४८ अत्रावकाशे । ४९ अत्रावकाशे । ५० अत्रावकाशे । ५१ अत्रावकाशे । ५२ अत्रावकाशे । ५३ अत्रावकाशे । ५४ अत्रावकाशे । ५५ अत्रावकाशे । ५६ अत्रावकाशे । ५७ अत्रावकाशे । ५८ अत्रावकाशे । ५९ अत्रावकाशे । ६० अत्रावकाशे । ६१ अत्रावकाशे । ६२ अत्रावकाशे । ६३ अत्रावकाशे । ६४ अत्रावकाशे । ६५ अत्रावकाशे । ६६ अत्रावकाशे । ६७ अत्रावकाशे । ६८ अत्रावकाशे । ६९ अत्रावकाशे । ७० अत्रावकाशे । ७१ अत्रावकाशे । ७२ अत्रावकाशे । ७३ अत्रावकाशे । ७४ अत्रावकाशे । ७५ अत्रावकाशे । ७६ अत्रावकाशे । ७७ अत्रावकाशे । ७८ अत्रावकाशे । ७९ अत्रावकाशे । ८० अत्रावकाशे । ८१ अत्रावकाशे । ८२ अत्रावकाशे । ८३ अत्रावकाशे । ८४ अत्रावकाशे । ८५ अत्रावकाशे । ८६ अत्रावकाशे । ८७ अत्रावकाशे । ८८ अत्रावकाशे । ८९ अत्रावकाशे । ९० अत्रावकाशे । ९१ अत्रावकाशे । ९२ अत्रावकाशे । ९३ अत्रावकाशे । ९४ अत्रावकाशे । ९५ अत्रावकाशे । ९६ अत्रावकाशे । ९७ अत्रावकाशे । ९८ अत्रावकाशे । ९९ अत्रावकाशे । १०० अत्रावकाशे ।

वसिष्ठे नानुशिष्टोपि बत वेत्सि न राघव ॥

निःसत्त्व एव नियतं केवलैर्यपरायणः ॥ २११ ॥

एवं वचोवैचित्र्या राममनोविनोदं निरचय्य वास्तववृत्तं व्यवृणोत ।

अप्यप्यमानं प्रार्थयानं विरचितं राजानं निर्जरणां निरस्य ॥

स्वावप्यार्थं पुण्यशीलाग्रगण्यां कन्यां वन्याप्यप्यदादौतमाय ॥ २१२ ॥

तत्र हेतुमाह ।

यः स्वस्योपि निकामकामवशतो स्वस्यो भवन्त्याचते

तं संत्यज्य न भोगमंडनमिमं को नैव दद्यात्सुतां ॥

स्वास्थ्येनार्थविचारतत्परधिये न्यकुर्वते भोगिनो

भूमानं ननु मित्यनिश्चितनेवं द्रव्याय भव्यात्मने ॥ २१३ ॥

तदादि पांसलपितुं गौतमस्य मुनेर्गृहान् ॥

अनिशं कामयांचक्रे स पांडुरकरेष्ठुराट् ॥ २१४ ॥

वाच्यारंभादिस्वीयसामान्यवनिताः संत्यज्यास्यामेव कुतो लंपट इत्यत्र हेतुमाह ।

हावान्तर्वाप्तुमभ्यादिभावानातन्वानान्द्रिप्रकारान्स्वदारान् ॥

हित्वाहल्यैवास्य कामाय जज्ञे संभोगेस्या पच्छतानंदलाभः ॥ २१५ ॥

तथा ।

वारांगना नापि वरांगनापि ना न रोचतेऽमुष्य यथा परांगना ॥

स्वापे यथा ब्रह्मपदावलंबवत्सो लैभ्यलाभः पुरुषार्थतां बहेत् ॥ २१६ ॥

इंद्रः स्वगतं । उपागतं मां न कदाचित्प्रत्याख्यास्यतीत्यत्र हेतुमाह ।

वृद्धेऽस्मिन्निर्जरायार्थचनज्यजनोत्तंसे तपःकर्कशे

मृद्वंगी तरुणी कथंचिदपि वा रज्येत सा पद्मिनी ॥

आदित्यं किल कामयेत नियतं कामाभिरामावृति

श्रीमंतं बत निर्जरोत्तममिथं श्यामीक्षमाणेव सा ॥ २१७ ॥

कदाचिच्छिष्यवर्गे तु समाहर्तुं समिक्कुशान् ॥

निर्गते स्वाश्रमात्सनातुं गौतमोपि जगाम सः ॥ २१८ ॥

अत्रांतरे इंद्रप्रवेशो युक्त इत्यत्र हेतुमाह ।

द्विजराने परिवारैर्निर्गच्छति वनांतिकम् ॥

आदित्यस्य निशानेस्य प्रवेष्टुं काल एव सः ॥ २१९ ॥

ब्रम्हणस्य गौतमस्य च वेषकरणे हेतुमाह ।

ब्रम्हकन्याविलासस्य पात्रं नाहं सुराधिपः ॥

इति वेषं द्विजेन्द्रस्य कृतवान्गौतमोपमं ॥ २२० ॥

कृष्णाजिनाच्छुद्धदुकूलकक्षः कुशाग्रमुष्टिं तिलनारिकेल ॥

कुर्वन्कराज्जे कौरफ विवेश वृषोटजं गौतमवेषधारी ॥ २२१ ॥

स्नातु गतस्य श्रुतिरिति पुनः प्रत्यागमने हेतुं पृच्छति अहल्या ।

भो. स्वामिन्किमु विरमृतं श्रुतिरिति यत्प्रत्यागतं सांप्रतं

(इंद्रः) प्राणप्रेयसि विरमृतं चिरममूवदेषैव मयाः रमृत ॥

(अहल्या) तर्किनाथ (इंद्रः) रतोत्सवेषु रजनीं न प्रापते पद्मिनी-

त्वेव मन्मथतत्रवाक्यमपि तत्प्रत्यागतस्त्वत्प्रियात् ॥ २२२ ॥

एवं समाभाष्य हित मित स्मितं विधाय पचायुधविद्धमानसः ॥

निधाय त स्नानपरिच्छदं क्षितौ रंतु समारब्ध स चोस्तापसः ॥ २२३ ॥

आश्लिष्य रतनमाकलय्य चिकुरानाकृत्य गह्वस्थल

संचुष्याधरपल्लवामृतरसं प्राश्रन्नखैराल्लिखन् ॥

माभि चामिमृशान्निपीडय निभूतं स्पृशन् नितंबस्थल

कांचीं निश्लथयन्नुदस्य वसनं रेमे स तां प्राणयन् ॥ २२४ ॥

विन्यासो न विशेषभूषणकृतो नो पत्रवल्लीकया

नैव हस्तचनं न सूक्ष्मरसनं नैवाग्रगोदयः ॥

नो वा मंजुलोभाजितं न भणितं नो चाटुकारो न वा

सीकारो मृदुलं न चैव शयनं स्तैव रेमे पर ॥ २२५ ॥

हृदा मन्मथेऽन्विनीकुसुमसागरिभिरुपपूर्वकम्

भूयः शक्तिमानसापि बहुशः सा धर्मपत्नी मुनेः ॥

प्रवाप्यानुमयापि शनुमयस्य क्रोशं विधातुं मनाक्

नाशत्रोत्रिजभागेभिरवशास्त्रेभ्यो विशेषाग्रते ॥ २२६ ॥

नूनं प्रच्छन्नरूपध्याय्यादित्यस्यास्य सगमः ॥

मोदयेत् कथं नाथ यतो गाम्भीर्यं पद्मिनी ॥ २२७ ॥

एता आनि व्यभिचारोक्तोदये हेतुमाह ।

नाथं निर्जरसां निरीक्ष्य मुरताविर्भारम्यश्रेय

भार्याऽनन्तं वृद्धगैवममुनेः सा नार्जकार्यम् ॥

नित्यं हि व्यभिचारतत्परनृणां संसर्गगंधद्विपे

भीरोरात्मसुशीलशैलशिखरात्पातो न भारः परः ॥ २२८ ॥

गौतमोपस्थितौ शक्रस्यातीतानिस्तेजस्वे हेतुमाह ।

कस्त्वं मामकतेषभृत्कथय रे नीचेति चाचं मुक्त्वा-

न्मुंचतं द्विजराजमप्यातिरूषादित्यायमानद्युति ॥

पश्यन्नेव जघन्यकर्मयशतः संजातपूर्वां द्विधा-

सौ तेजश्च्युतिमन्वभूत्पुनरापि व्याजद्विजाधीश्वरः ॥ २२९ ॥

इंद्रः स्वापराधक्षमापने हेतुमाह ।

स्वामिगौतम भोः क्षमाधियमते जानीहि देवर्षभं

मामेनं शनमन्युरस्मि यदसौ कामस्य दासोधुना ॥

कन्या मौभग्नदायि पूजनविधेः शच्यास्तु देव्या भव-

स्कारूपेन निशात्भालतिलको जैभैतृको जायता ॥ २३० ॥

तदानीं गौतमस्याधरस्फुरणानिगमे हेतुमाह ।

हित्वा यस्त्वर्यैर्गर्गसर्गकरणाचारं पर रागतां-

श्चक्रे हंत सकृद्विजोपैगमनं सोप्युत्तरः का मम ॥

स्यादस्मिन्कुपिते दशेति चकितः गवेपने तत्र मे

कैयारथेति निशेषभीत इव किं स्फार चकपेऽधरः ॥ २३१ ॥

तथा नयनारुणिमनि हेतुमाह ।

अस्माकं श्रुतिपारंगालकनया सर्वोपरिष्ठारिपतौ

सत्यामप्यमुना जडेन रचिता क्षेत्रे निनेधस्थितिः ॥

शोटं तत्त्वधुना परप्र यतते कर्तुं वताग्मास्थितिं

निर्मर्षादतपेति कोपत इवारक्ते मुनेरस्तिष्ठा ॥ २३२ ॥

मम प्राणान् रक्षितैव भगवानित्यत्र हेतुमुत्थापयति बृहस्पतिच्छात्रः ।

न्यायेन वर्तमानत्वाद्भवान्ज्ञातेर्गोभयः ॥

भगवन्ननु मां रक्षेदेव नाभ्यत्र राजयः ॥ २३३ ॥

अहं तु सर्वयान्याया भवान्न्यायनिशान्दः ॥

अनोधुना प्रपन्नस्य कायि मित्रा मिथीयनाम् ॥ २३४ ॥

गौतमस्य शक्तिमात्रविचाररूपश्रापदाननृणौ हेतुमाह ।

जीवो यस्य गुरुः सियरस्तममरुतीश तु यन्मो यया

निर्जीर विदधामि तादृशमहागापोनि नास्मि भुवं ॥

एष प्रत्युत तादृगेत्यय रुशक्रोधो मुनिर्गौतमः
शमुं तच्चरितोचितं प्रवृत्ते शिक्षारुते केवलं ॥ २३५ ॥
महद्भग यत्परमेश्वरेण प्रप्तं न तुभ्यं तदलं ततः किं ॥
गोपयस्यन्यभगानि हंत गात्रे सहस्राणि भगानि संतु ॥ २३६ ॥
आः प्रवर्तयसे मत्तः प्रभवन्देवपुंगवः ॥
गरोद्वैयमेवातः पातये नृपणौ तव ॥ २३७ ॥

देवाधिपतेस्तादृशभयने हेतुमाह ।

रागाकुलः सन्निबुधेश्वरोपि वरागैर्नाशः सुचिरं बभूव ॥

भृंगालिपत्तक्तुनीतितोभूद्वरांगसत्येपि वरागैर्नाशः ॥ २३८ ॥

ततः शक्रो मुदैव दिवमगादित्यत्र हेतुमाह ।

अहं नृपोऽदेकरीमरीरचं क्रियां भवेत्तेन स एव सर्वया ॥

वपुर्विकाशो नृपणोपपातनं शिरं विज्ञानन्स दिवं मुदा ययौ ॥ २३९ ॥

गौतमः—

आस्रस्तधमिहभरामधोमुत्तीमामृष्टभालस्यनिशेषकां मुहुः ॥

तां वेपमानां द्यवर्ती कृताजलि बाण्येक्षणामंतरवैसत स्त्रियं ॥ २४० ॥

एतस्याः सुरतोन्ताहरपद्मं स भृशनेपयुः ॥

पैशून्यं रचयामास क्रुद्धगौतमसन्निधौ ॥ २४१ ॥

दृश्यते पांशुला दुष्टे प्रत्यक्षं नानुमानतः ॥

सम्यगुग्रस्मिता कश्चिच्चतुरास्यचतुर्मुखी ॥ २४२ ॥

किं मया जडया कार्यं यचितारुभीति भाषिणीं शिलारूपशापदाने हेतुमाह ।

स्त्रीत्याग्रजदेवेति मम क्षमं परं त्वपूर्वदेहद्विपसगमादापि ॥

न ज्ञानमासीदिति वेदि दुर्भगे शिलासि तस्माद्वय सैव साक्षात् ॥ २४३ ॥

अहल्या—

अपरोधस्थिता नूनं भायन्नुत्प्रेष्यमेव तत् ॥

चरणास्त्रानुमर्दनि तमेकनिलया श्मे ॥ २४४ ॥

आकर्ण्य दृपदेन चेदपयशो मह्यं न दुराप्रदं

मरात्रधरशापरं भगवतो दुःस्त्राकरिष्यत्यलं ॥

कर्तुं पापमधीमिमामपि पुनः पुण्याप्रगप्याममी

श्रीपादा न च शक्नुवति निमहो ईशोपि येषां वशः ॥ २४५ ॥

१ अमराशोः । २ देवभेदः यदेव पुण्यं सोऽहं इति प्रसिद्धः । ३ मतिं यदियं यमुपदेव
पदे गतामुपदेव । ४ वरांगना विपदिनी आशा यस्य । ५ वरांगं मुदं गृह्यतेति कोशः
यदेव उत्तमो गताशः । ६ अयं नृपः । ७ आगः यदेव अजररूपाय स्थिता ।

गौतमकोपशांतौ हेतुमाह ।

चतुरास्यसुतासूक्तसुधाभास्वाद्य गौतमः ॥

तदाद्य एव संजातः शांतः क्रोधधनंजयः ॥ २४६ ॥

श्रीरामस्यैव तत्तारकत्वं नान्यस्येति शापभोचनमाह ।

युगे कुत्रचिच्छेषपर्यंकशायी द्युत्तारकः संभविष्यत्यप्रापी ॥

पदस्पर्शतस्त्वां स लोकत्रयेशः प्रिये तारयेदित्यये प्रत्ययेऽहं ॥ २४७ ॥

किंच ।

ललाटपट्टलिप्यां यदशुद्धं समुपस्थितं ॥

शुध्येत तत्कर्णकारं विनैव हरितारकात् ॥ २४८ ॥

आशिपमाह ।

मेघश्यामः कोटिकामाभिरामो विश्वाधारः कौस्तुभोदारहारः ॥

राशिर्भासा पीतकौशोपवासा आस्तां चित्ते गोचरं तश्चरस्ते ॥ २४९ ॥

स्फुरन्मौक्तिकोत्तंसकोटीरधारी लसत्कुंडलो योगिचेतोविहारी ॥

गदारी दधद्रुक्ताचित्तानुसारी स पापादपापान्प्रिये त्वां मुरारिः ॥ २५० ॥

धन्ये विरिचिकन्ये मन्ये हरिचरणपांसुला भवती ॥

पापा यथा ननु तथा द्यग्व्यपुण्याप्रग्व्यतां पाता ॥ २५१ ॥

ततः ।

निमज्ज्याप्सु सदाः समाचम्य वारि परिक्रम्य पत्युः पदाब्जे प्रणम्य ॥

दुकूलंचलं निश्चलं संनिवेश्य स्थिता शासने चासने प्राङ्मुखी सा ॥ २५२ ॥

इदा बद्धपद्मासनस्यांगपाटिर्नियम्यानिलं दत्तनासाग्रघटिः ॥

प्रशस्तौ स्व उत्संग आधाय हस्तौ समाकृष्य गां द्वेयरागाबुदस्य ॥ २५३ ॥

समाधाय चित्तं हृदंभोजसंस्थं स्फुरतं सती श्रीहरिं संस्मरती ॥

सतः पश्यतस्तस्य सा प्राणतुल्याऽप्यहल्या शिलारूपिणी संबभूव ॥ २५४ ॥

एतच्छिलारूपत्वं युक्तमित्यत्र हेतुमाह ।

सा चारुशीलैव परतु कामयोगादहो लेखकनायकोत्साः ॥

शीले लघुत्वं रचयेत्तदा सा कथंतरा चारुशीलैव न स्यात् ॥ २५५ ॥

गौतमः—तदास्यं समालोच्य नाप्य त्रिष्युच्य समामंथ्य ता देवता आश्रमस्थाः ॥

समुत्सार्पसत्वा निहिला वनं तत्तपस्तमुकामो हिमाद्रिं समागात् ॥ २५६ ॥

प्राणिसमुत्सारणे हेतुमाह ।

विक्षेपादपि विक्षेपोऽपक्वचित्तस्य दृश्यते ॥

तत्सत्वरहितो भूयादिदंमादिममाश्रमः ॥ २५७ ॥

हिमाद्री गमने हेतुमाह ।

स्वशास्त्रासिद्धातितमेकमाद्यमन्यत्तपोनाशकशापजन्यं ॥

शते द्विधा जाड्यवतो मतोस्य हिमालयः प्रोप ममाश्रयाय ॥ २५८ ॥

शंभुपितृप्रसादाद्विरुतिपरिहाने हेतुमाह ।

पितृप्रसादाद्वृषणोपपन्नः सहस्रनेत्रश्च स वृत्रहाभूत् ॥

त्यजतु गुर्वापदि सर्वल्लेकाः परं किमेनं पिनरस्त्यजंति ॥ २५९ ॥

गन्धन्यकर्मणोपि साधुकलपारिणामेन जघन्यन्वामित्वमिष्यन्ते कविः ।

मालब्ध्वात्यबलादसावुपनतो भोगो न कर्म स्वक

दुःखोदकमयापि यत्कलमहो पुण्यक्रियाया अपि ॥

दुःसाध तदनौर्यकार्यमिति ये जल्पति तेभ्यो नम-

स्तत्त्वं त्वद्वचमिच्चैरकर्म तदिति ब्रूमो वयं निश्चयं ॥ २६० ॥

मुनिः श्रीरामस्वाश्रमात्तर्गमने हेतुमाह ।

चिरं स्मरत्येव विरिचिकन्या धन्या वदान्याद्रवनः स्वदातुः ॥

पदाब्जपांसूनामिकांक्षमाणास्तप्ये रघूत्तंस कृतार्थयैनां ॥ २६१ ॥

द्विजधर्मपात्री प्राति पदस्पर्शकरणे विभ्यद्रामः पर्यनुयुक्ते ।

पांसुला गौतमस्त्रीयं ममाधमपदास्पदैः ॥

रजोभिः किमु पूयेत पांसुलायेत वाधिकं ॥ २६२ ॥

मुनिः—रजोभिरेवेयं शुद्ध्यतीत्यत्र हेतुमाह ।

अशुद्धस्यापि रजसो दर्शनं स्त्रीविशोधनं ॥

पवित्राणां शिरोरत्नं तय त्वंग्रिगतं रजः ॥ २६३ ॥

शुरेशानकशौनूत्पनाशा निधिवशादियं ॥

पर्वनाशापदस्पर्शापुनीहि मम ज्ञासनात् ॥ २६४ ॥

रामः—स्पष्टं ।

अस्याः पदाभोजरजोभिरेचनात्स्वतन्पदा क्षत्रियबाधवा वयं ॥

भवेम पात्रं बत तां पदाऽऽपृशन्नामो व्यक्तिनामनु नाम ह्य कथं ॥ २६५ ॥

नायं पदस्पर्शो व्यतिक्रमापोति मुनिः ।

यस्मिन्नाम समुत्पसंति बहुशो निःश्रेयसश्रेणयः

१ सर्वे जड अपूर्ववैद्विषययोगेन वज्र चैतन्यादिगुणोत्पत्तिरिति सिद्धांतः । २ प्रायो
मरणावशेन मृष्यी बाहुल्यतुल्ययोरिति भेदिनी । ३ सत्त्व नायां अरारयं पुनस्तत्रायां व्यभि-
चारसप्तमिति तु प्रश्नमहे । ४ अर्कव्यवर्तानमिवावयतीति अव्यभिचारो हृद्रस्तस्य कर्म
पक्षे स्पष्ट । ५ हृद्रविषयज्ञानानलस्य । ६ परिशीलने आशा यस्या । ७ पक्षे
वापुमहिनी ।

संमिश्रो रजसाल्पशस्तव पदस्पर्शोप्यनैतादृशः॥

सत्रे सत्ववधो यया द्विजनुषां चाखेटके भूभुजां

पत्स्यातम्यनिर्धेर्वधिरनुमतिस्तत्राख्ये भूयसी ॥ २६६ ॥

करे गृहीत्वाय रमाधिनायं द्रुतं समागम्य तदाश्रमांनः ।

क्षमां तपोभिर्भुनिर्वप्यरामां तां स्पर्शयामास पदा मुदा सः ॥ २६७ ॥

श्रीरामभद्रपदस्पर्शमात्रेण सर्वथा कृतार्येत्याह ।

स्वपदाब्जरजःस्पर्शात्सच्चिदानंदरूपिणीं ॥

मनाम रामः स्वं नाम आवयंस्तौ महामनाः ॥ २६८ ॥

तं शापमश्नसारं क्रोधाक्रांतस्य गैतमस्य मुनेः ॥

चक्रे सुवर्णसारं भूभृद्वरपादसंभवः स्पर्शः ॥ २६९ ॥

तां प्रति रामेण नमने हेतुमाह ।

दूरे सर्व सत्वरं न्यस्य पत्युः प्रियं तोपाद्धारयंतीं विशुद्धां ॥

बुद्धां पुक्तं योगपट्टाधिरुदामेनां नेमे निधवद्योपि रामः ॥ २७० ॥

जलदशामलकोमलविग्रहं कुटिलकुंतलकुंडलनावहं ॥

विहितकुंकुमपंकविशेषकं मकरकुंडलकांतकपोलक ॥ २७१ ॥

विकचपंकजशंकिविलोचनं विशदशारदचंद्रसमाननं ॥

अरुणाक्षिनिभाधरपल्लवं मधुरमंदतरस्मितवैभवं ॥ २७२ ॥

रुचिरकंबुवरोपमकंधरं पृथुलचारुविशालभुजांतरं ॥

भुजगभोगचतुर्भुजशालिनं दरगदारिसरोरुहमालिनं ॥ २७३ ॥

कटकतोडरहारविभूषितं घुसृणचंदनकर्दमरूपितं ॥

तभयपार्श्वलुठपृथुशाटकं प्रपदचुंबकचपकमालिकं ॥ २७४ ॥

त्रिपालिसंगविभंगुरितोदरं कनकभंगपिशंगवरांबरं ॥

कटितटार्पितमंजुलशृखलं रविमरीचिलसद्वसनांचलं ॥ २७५ ॥

विधृतकांचननूपुरतोडरं नखमणिद्युतिधूतसुधाकरं ॥

ध्वजसरोरुहवज्रलक्ष्मपदं नियुतमन्यरूपमदच्छिदं ॥ २७६ ॥

सुरुतराक्षिवशाप्रियदर्शनं भवमहार्णववैभवकर्शनं ॥

रघुपतिं भगंतमवेक्ष्य त पतिवचःस्मरणात्प्रणनाम सा ॥ २७७ ॥

तमासेचनकं प्रीत्या पश्यंती हरिणेल्लता ॥

दशो निस्कारयांचक्रेननिधातुमनाइव ॥ २७८ ॥

पापीयस्या मम स्पर्श एतयोरारिपूतयोः ॥

अभूदिति शुभैर्वाभिः स्नपयामास किं सती ॥ २७९ ॥

श्रीदेव्याप्युपलान्यमस्य चरणं प्रक्षालयन्ती मलै-
स्तल्लाप्यविमोहिता करतलेनास्त्राल्य चाघाय तं
चुवंती च मुहुर्मुहुर्मम रुते क्लेशोस्य हाहा विभो
एवं गव्हरिताश्रुपूर्णनयना प्रोच्छंत्यभूत्सा चिरं ॥ २८० ॥
गाढं गाढं सा. समांल्लय साध्वी तावास्वाद्य स्वांकयोस्तन्मुखातः ॥
स्वाद् स्वादन्यर्पयन्ती कलानि मद् मद् सुंदरं संबभाषे । २८१ ॥
कौशल्या जगती सखे दशरथो नाप स नः स्वस्तिमा-
नास्ते कश्चिदये (रामः) ह्युभावपि शुभौ (अहल्या) त्वां राम पृच्छाम्यहं ॥
सा साध्वी तु तवेदशस्य गुणिनः सेहे विपोगं कथं-
कारं नाप परं (लक्ष्मणः) ब्रवीमि किमहो मातर्भवत्याः रुते ॥ २८२ ॥

अहल्या-

सत्यं नु किमये सा तु पश्यता त्वन्मुखं चिरं ॥
इत्यांल्लय इदं साश्रुः स्नपयामास सा सती ॥ २८३ ॥
सर्वं भद्रमभूदये परमह त्वामेकमभ्यर्पये
स्वस्योद्वाहमहोत्सवाय नियतं त्वं मामिभामाह्वय ॥
को नामास्य गुणाकरस्य कचिराकारस्य पक्षं वरं
नानंदप्रचुरं भजेत गतिमान्विदेहपक्षादपि ॥ २८४ ॥
दंपत्योर्युवयोः परस्परपटग्रयेविमोक्षे मियो
नामादानकुतूहलेन हसति स्त्रीणां कदवे हि नः ॥
तत्तत्कालिकमंदहासमधुरश्रीमेदुरे. वां मुखे
संबीक्ष्य त्वनयोर्वयं नमनयोः साफल्यमाशास्महे ॥ २८५ ॥
तस्यास्तदानीं सौहार्दसुधासागरप्ररगः ॥
चिरं प्रवहति स्मायं मुनिर्गुरुरपि स्वयं ॥ २८६ ॥
शुद्धसत्वमये रामे संगते तत्र सत्वरं ॥
सर्वममूर्होर्पादाससादैव सर्वतः ॥ २८७ ॥

मुनिः-

रोमांचकंप्रकविशेषलसच्छरीरां बद्धांर्जलि नयननिर्गलदश्रुधारां ॥
ऊचे मुनिः स भगवाश्रितवैप्रलब्धा त्वं साध्वि तावदधुना भव तादृगेव ॥ २८८ ॥

अहल्या हिमालयं जिगमिषुः ।

नमस्ते परब्रह्मणे तारकाय नमः साधुसंपत्तितारकाय ॥

नमः शत्रुसंघातसंहारकाय नमो बाणतूणीधनुर्धारकाय ॥ २८९ ॥

तं कौसल्यानन्दनं वीतशल्या नत्वाहल्या स्वात्मनो जन्मवल्याः ॥

साफल्यार्थं पूर्णपायुषकुल्यातुल्यां वाचं ताममूल्यां व्यतानीत् ॥ २९० ॥

मनासि जलदशामं कोटिकामाभिरामं करधृतशरचापं रूपमेतत्तवास्तां ॥

वचसि च मम नित्यं रामते नाम सत्यं किमपि न परमन्यत्स्वार्थकृत्यार्थयेहं ॥ २९१ ॥

जडसंयोगवियोगरूपायाः मुक्तेः सत्यकार्यत्वात्, कथं तरां तद्रजसोभूदित्यत्र हेतुमुत्प्रेक्षते ।

सत्त्वं सत्यविमुक्तये ह्याधिकृतं नाथ त्वया सांप्रतं

योगोयं तु कदापि भवेत्त्विति रजः पादांनुजं शिश्रिये ॥

पादांभोजददाश्रितार्थितमहाकल्पदुग्धो मामकः

स्वामी तां द्विजदामनेन दयया किं मोक्षयामास सः ॥ २९२ ॥

रामायं गौतमाश्रम इत्येतावदुक्ता सरलं गंतव्ये सति कौशिकस्यैतावत्प्रवृत्तौ हेतुमाह ।

अस्योद्वाहकृतेषु ते खलु परं जापालप्रेम्णारकः

सोयं दारवियोगमस्य जनयेदेवेति नैवान्यया ॥

तत्तन्निष्कृतिरस्य शास्त्राविहितैवापेक्षितेति भुवं

विप्रेन्द्रस्य सदारयोगमधुना किं कारयामास तं ॥ २९३ ॥

इत्यल्योद्धारः ।

स रामे मुनिं नावमारोढुकामं समालोक्य हंहो स्तभानस्तभान् ॥

इति प्रभुवाणोद्द्वग्भीरवणं स तूर्णं श्रोधार्णसः कर्णधारः ॥ २९४ ॥

मुनिमुपेत्य ।

लोके शोपस्थितं वस्तु मानुषीकुरुते तु कः ॥

अनुगृणीष्व मां देव स दूरादेव वर्ततां ॥ २९५ ॥

मुनिना सोपमिति दर्शिते रामं प्रति ।

वराकैपोतिका वन्यकुटुम्बपरिपोषका ॥

विरादामुष्मता भूयात्तुभ्यं राम नमो नमः ॥ २९६ ॥

रे रे जात्माशेषमान्यो वदान्यो धन्यो राजा मन्यतां नान्यथायं ॥

मयाः पारं तारयैनां निवारं मा त्वं कार्षीः कारय स्वात्मकार्यं ॥ २९७ ॥

भूयानरमास्यात्स्वलाभो यथा त्वं धाम्न्येव रे रंस्यसे पूर्णकामः ॥

इत्यः स्पर्शस्ते जलस्यैष कष्टः किं ते 'पोतैः' 'पोतिकाभिश्च' किंवा ॥ २९८ ॥

कर्णधारः—

नैव जानामि राजानं बालमेनं मुनीधर ॥

स्वलाभे प्रैतिभूभ्येख्यास्नारयाम मदानशं ॥ २९९ ॥

राहचरैः समं रयतां ।

अस्यानर्त्यकरं रजः पुनरतः प्रस्ताव्य सम्यक्तरा-
मुच्चाल्यैव सहानुजेन सहमैवाभ्यन्तरे स्थाप्यतां ॥
तत्रादौ तरणौ सितांगुकमिदं कृत्वाशुचिं शुद्धां
न्यस्येनं बहुसत्वरं भक्तनर्दापारं परं गम्यतां ॥ ३०० ॥

तदनु

पीठाग्रे शिनिनेश्य निटरवरे क्रोष्णैः सुगन्धोदकैः
शङ्खैः क्षालयितुं रायं यमभयं धत्ते स्वचित्ते ह्रियं ॥
तं पादं स पटशरेऽस्मिन्नि मृदः कुभोदकैर्धावया-
चक्रे पश्यत नन्वाकिंचन वशीभावोद्भवं वैभवं ॥ ३०१ ॥

तीर्णादा नदां तरपष्यतिपये ब्रवाणं राममाह ।

जडतारकौ तरणिकुलनार्थौ वनचौरिणाम्प्रीत्यावां ॥
राज्ञाविति भवनोहं रघुवर नार्हामि किमापि तरपष्यं ॥ ३०२ ॥

रिपु ।

मुनिवाटप्रवेशमात्रेणैव गतश्रमा इत्यत्र हेतुमाह ।

निबिडतरतरुच्छाये मुनिवाटांतप्रविष्टमात्रास्ते ॥

कांतारे श्रान्ता अपि रतिरोहेततया भवन्समं शांताः ॥ ३०७ ॥

आगतानां तेषां तत्रत्यगृहमेधिभिरातिपेयीकरणे हेतुमाह ।

रष्ट्रेव निलयवासी यो हि महातापैसत्वमतिपीनां ॥

नोपचरति हिममधुरैः रेफदशस्तत्र साधवो नूनं ॥ ३०८ ॥

कौशिकागमनेन जनकानंदे हेतुमाह ।

कौशिकागमनं नूनं नेह तोषाय जायते ॥

ननंद जनकस्त्वेने मत्वा सुदिनदर्शनं ॥ ३०९ ॥

तं कौशिकं शिष्ययुतं समागतं नृपः समाकर्ष्य समागमद् द्रुतं ॥

तदा विदेहोपि पदा चरञ्छतानंदेन मूर्तेन सहैतदद्भुतं ॥ ३१० ॥

मुनये आसनदाने हेतुमाह ।

परिक्रम्य प्रणम्याय समाश्लिष्य पुनः पुनः ॥

अददात्सत्प्रधानायात्रासनं नरशासनं ॥ ३११ ॥

पाण्डवाने हेतुमाह ।

आशु स्वश्रेयसं गंतुं विदेहनरनायकः ॥

जग्राह किमयं प्रीत्या धावनार्यं मुनेः पदं ॥ ३१२ ॥

महापूजायां हेतुमाह ।

अलंचकार प्रवरं द्विजेधरं गंधैः शुभैश्चंदनकुंकुमांचितैः ॥

हारैरुदारैरुचिरांबरीस्तया कल्पैरनल्पैः स विदेहभूषणः ॥ ३१३ ॥

स्वरुनार्यतायां हेतुमाह ।

एष भोः कौशिक स्वामिश्रुदाराशयसन्मणे ॥

लब्धार्यो जनकस्त्वद्य भवत्पादप्रमादतः ॥ ३१४ ॥

मुनिर्जनकधन्यतायां हेतुमुपन्यस्यति ।

कुशलं वसु जात ते त्वय्ययमनमयः ॥

विदेहाधिपते कश्चित् (जनकः) प्रसादेन भगादृशां ॥ ३१५ ॥

महतां पदपद्मपांसुपूरान्परिचिन्व-पुरुषन्वतां प्रयातः ॥

स कुशलवसुतोत्पपा कपं त्वं अर्पित चोर्मैर्योऽन्यतोति राजन् ॥ ३१६ ॥

१ रति सूर्यः पक्षे रेफशून्यतया आतपादात् रेफनिष्कासेन शांता भवति । २ गृहाश्रमी महातापसत्वमरयतनापदिष्यति हिममधुरपदार्थैः । रेफदशः कुत्सितदृष्टय पक्षे महातारसतां रेफदशः निरयवासीति । ३ उलूकः । पक्षे विन्वामित्रः । ४ दिनदर्शनवत् पक्षे शोभनदि-
नदर्शनं । ५ कुशलवसुनी यस्यास्तया सीतया सहितः । पक्षे कुशलवसुवासहितः । ६ पद्म-
मिलय पक्षे ऊर्मिला ।

भौनोंद्रोभयपार्श्वत स्थितिरुतौ लोञ्छितखडाक्षौ
तूणीखेटकृपाणकामुक्तभृताविण्येयचमवृत्तौ ॥
तन्वानौ कमनीयताम्रतितरा राजर्षिताशालिनौ
दिष्ट्या दाशरथी धृतादरतयाऽद्राक्षीद्विदेहाधिप ॥ ३१७ ॥
मन्स्वामिनो रघुपतेर्महिमा महीयान्य पश्यतो हि जनकस्य दशरथगण्ये ॥
पुण्यैर्महाद्विरनिमेषतुलां प्रपन्ने सदास्तरामगमतामनिमेषभाव ॥ ३१८ ॥

श्रीरामदर्शन जनक सहजग्रन्थासिकाया व्यचाल्यदित्यत्र हेतुमाह ।

जनकस्यानुभवतोऽप्येष स्वानन्दमाधुर्यं ॥
श्रीराम सांप्रत जज्ञे निशेयानददायक ॥ ३१९ ॥
मनासि रघुकुमार एष तस्मै बहलतर जनकाय रोचते स्म ॥
समदश इति नात्र चित्रकृतद्विपमदशोपि यदेष रोचनाय ॥ ३२० ॥
बृहदाम्रजतोपमुत्तम जनक सोनुभवन्नपि स्वयं ॥
रघुनन्दनमाधुरीभव कुतुक तकिमपि व्यगाहत ॥ ३२१ ॥

जनक —

कस्यैतौ मुनिशार्दूल कुमारौ सुयनोदरौ ॥
गुणैरमुलभै सर्वैरराविति मतिर्मम ॥ ३२२ ॥
जनकवचो वैचित्र्यमन्यार्थं हं हं इत्युक्त्वा मुनि —
शूर सन्वसुमास्त्रयीमयतनु सद्भृत्तभाग्याढव
स्तुत्य सर्वनमस्कृतोपि च सदाचार प्रतापोद्भुर ॥
तद्वशे स्यामेतप्रथो दशरथो येन स्वयं निर्भय
निर्मित्यासुरमण्डलानि मघवा देवाधिप स्थापित ॥ ३२३ ॥
तस्य प्रभूतविनयौ तनयौ सुमहोदयौ सदयद्वयौ ॥
सुरसवरक्षणकरणे मया हतौ वीरसमतायेतौ ॥ ३२४ ॥

राममुद्दिश्य ।

कोनेन शक्त गदासि प्रसङ्गाय द्विजाधिप ॥
यत्र शस्त्रादिविद्यायामास्ति कस्यापि गौरव ॥ ३२५ ॥
यद्गुद्धे सौठमन्त्रो न भवति भगवान्ब्रह्मनिष्ठो वसिष्ठो
वत् पीठ पिशाच्या परिश्रित परुष पौरुष यस्य वोति ॥
पात्रिष्य गौतमस्य प्रययति च शिल्पास्त्रिपिणो धर्मपत्नी
सौभाग्ये त्वस्य राजन्वपुष इह वयं सातिष्य सर्ग एते ॥ ३२६ ॥

अस्मासु मौनियु तपस्त्रिषु याजकेषु भक्तेषु योगिषु ययो प्रायेत दयाम् ॥

तद्वद्वापि स्वपि भवसुतयो प्रतीतमेतद्वरत्वमिति सप्रति भद्रभद्र ॥ ३२७ ॥
जनकस्य प्रेमाश्रुविसर्गमुत्प्रेक्षते ।

मौनिऽत्र पवित्र जनकनरपतेर्ममयापीच्यगात्र
पात्र मत्वा सुदाम्या सपदि सुविधिनोऽकारे सीताप्रदान ॥
कौशल्य त्वेतदेव स्फुरति हि सुदर्शा यद्भुत स्वामकार्य
सपाद्य चातएवाविधिरपि सुधियो दूरमुन्सारितोभूत् ॥ ३२८ ॥

जनक सीतावृत्त श्रावयति ।

यद्वाप्यं परिशुद्धये मम महासीरै पुन कांचनै
भूमिं कर्षयतो सतो यमुमतोगर्भस्य सार पर ॥
कन्यारत्नमिद नैर्दत्तनयै सप्रार्थनैव विवा
हार्य सप्रति (विश्वामित्रः) हे विदेह परमैव स्यापुनस्तर्हसी ॥ ३२९ ॥

पणकरणे हेतु दर्शयति ।

पण विना किं रूपणस्य कन्या श्रीमतमत्यतमयेत कांत ॥
अतो मयाय बहुधा गुणाढ्य एव विमृश्यैव तितर्कितोभूत् ॥ ३३० ॥

विश्वामित्रः—मम रामभद्रस्याय तव पणजप ईषत्कर इत्यत्र हेतुमाह ।

शत महासुरादिरप्यमनेकराजरत्नानि यत्नविरहाद्वलितपद च ॥
शक्तो विजतुमपि यो रघुनदनोसौ राजप्रजेप्याति पण जनकस्य किंस्वित ॥ ३३१ ॥
धनुषि ज्यामधिगते सातायासिर्मर्दाभृता ॥
इतीव हेतो किं राजन् पणमेनमर्चीकृप ॥ ३३२ ॥
दैवै प्रतमनर्धकार्मुकमहारत्न पुरा भित्तवे
तत्सम्पत्तिविनियोजने ह्यकुशल प्राप्ते पणाय न्यधात् ॥
अस्पैतत्पणनामिलत्तु शतशा वृत्तान्यहो मौक्तिका
न्येतैम्यो भवितैव भाग्यशतो भूयान्सलाभस्तिता ॥ ३३३ ॥

अयं लीकिकीं शिटिमनष्टम्यैव रामभद्र सीतापरिणयार्होऽतीव सुकुमार कथं महेश
महेष्वाप्तसमारोपण पण साधयिष्यतीति चिंतयतो म्हाभृतोश्चतामपनेनुकाम शता
नव कौशिकप्रभाव प्रकटयन् श्रीरघुनदनमभिलक्षयति स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

मानुर्मुत्पत्तिदानाय रघुनायातेतुष्टये ॥

गुरुप्रभावस्तवन पुरोधास्तमभिव्यधात् ॥ ३३४ ॥

श्राकौशिकोऽयं इमे सहचित्रसेनानानाभिर्धैरिनुधैरुपशोभमाना ॥

नियामृताजितशर्मा विलसमुधर्मा रामाधिक दिग्भिर्गापि भुवःशशाणु ॥ ३३५ ॥

अन्ययनमभवज्जाडेमहानये जातुचि-

न्मनः समनविघ्नमं रचयितुं सुमेधा व्यधात् ॥

विदित्य दयदूनितः प्रशमनाय नायो नृणा

व्यगाहत तपावनं भगवतो वसिष्ठस्य सः ॥ ३३६ ॥

आतिथ्यं सञ्चलस्यास्य नाञ्चल्य कर्तुमर्हति ॥

इतीव शञ्चलद्वारा यथाकाममर्पयत् ॥ ३३७ ॥

शञ्चलाख्यधेनुद्वारा ससैन्यस्य तस्य राज्ञस्य कथं यथाकामं संतर्पणमिति शंकाप-
नोदकं हेतुमाह ।

वसिष्ठानां हि सुमनःश्रेष्ठानां सुरभिः सखे ॥

भोः तदसामनिष्ठानां न संवर्षन्ति क्षमा ॥ ३३८ ॥

तादृशस्य वसिष्ठस्यातिभूक्तस्य स पार्ष्विवः ॥

सुरभिं चक्रमे भूभृत्यैश्चकाय वतात्मने ॥ ३३९ ॥

मंत्रादिभिः प्रार्थ्यमानस्यापि वसिष्ठस्य धेनोरपास्तिपागे हेतुमाह ।

भो ब्रह्मणो मे शञ्चला स्थितिश्चोन्नित्याभिहोत्रं कृतवञ्च तेते ॥

सुरार्चनं प्राप्तनरातिदेयीयादिमृत्तः कथमन्यथा सा ॥ ३४० ॥

मुनिना शान्त्यादेन बोधितोपि मुहुर्मुहुः ॥

बलावभेषाञ्छञ्चला जहार स महात्रलः ॥ ३४१ ॥

निबध्यमाना विकटैर्वराटिर्निहन्त्यमाना ख्युर्दरैः सा ॥

द्वंद्वारवानुत्तृजती पतित्रं सं नीयमाना समुखाव याचं ॥ ३४२ ॥

रामेर्निर्गुण मदास्राद्धमनुना पक्षीपमाना परै-

रप्येतेभ्यश्चरणां मुक्ताकरुणैरेषा नरोभेक्षते ॥

(वसिष्ठः) वरं चेदयन्म भगवन् वरं प्रादुर्गयित्वा सररु

त्वं तावन्नावत्त पथेन्द्रमि तदा कर्वांमरतागोधि ॥ ३४३ ॥

ततोतितस्य महानरस्य हेतिव्रजोनेकविधोपशाम्यत् ॥

प्रभञ्जनाविष्कृतभूतिनास्य धैनेन दण्डेन करास्यतेन ॥ ३४६ ॥

अथ तस्य बाढवमहामहसः सरमात्मनः परमहीनमहः ॥

लघु भासते स्म तत आमनि तत्परम महो रचयितुं चकमे ॥ ३४७ ॥

अथ तपस्तप्नुमारभतेत्यत्र हेतुमाह ।

ब्रह्मात्मभावो हि समाधिमूलकः स च क्रियायोगपुरोगमो मतः ॥

तपस्तु तरिमन्प्रथमं पतञ्जलिर्जगत्तस्तोव्रतपश्चचार सः ॥ ३४८ ॥

ब्रम्हभानाय तपस्पतो राजर्षित्वं ब्रम्हदत्तमनुशोचति स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

तपतः सुनैर्णपतितोद्देशादय राजतापमत्वमभून् ॥

प्रिविवशतो बत तस्माद्धिधेर्वर्लायस्वयागवितयैव ॥ ३४९ ॥

तदानीं त्रिशंकोर्नाम रविवंशसंभूतेर्नरपतेरनेनैव वपुषा दिवं गंतव्यमिति मनीषाऽभ-
वादित्यत्र हेतुमाह ।

त्रिधार्जितं यत्किल पौर्ययत्वं स्वर्गोपि तन्नश्यतु न क्वचिन्मे ॥

इति त्रिशंकुश्चकमे स्वभारादेवं प्रयातु वपुषामुनैव ॥ ३५० ॥

तदनु तदर्थं वसिष्ठ गुरुमुपसमाह स चैनं प्रत्याचख्यौ ।

स ब्रम्हनिष्ठस्तपतां वरिष्ठो वसिष्ठ एतेन कदर्यितः सन् ॥

जगाद राजन्नविचार्य कार्यमर्कार्यमपरैरवधार्यतां नः ॥ ३५१ ॥

वसिष्ठेनेवं प्रत्याख्यातस्तत्पुत्रानुपमृत्य स्वेष्टसिद्धयेत्याग्रहं चकारांततः पौरोहित्य न
प्रवर्तयिष्यामीत्युक्ते कुपितैस्तैः शप्तश्चांडालतामापेत्यत्र हेतुमाह ।

पौरोहित्यविनाशोक्त्या वसिष्ठानां कृतक्रुधां ॥

व्याकोपेन पुमानयी न गच्छेत्कोन दुर्गतिं ॥ ३५२ ॥

करालयज्ञोन्ननकात्प्राग्भृन्नीलावरोऽश्लीलयचोविलासभाक् ॥

भूपोद्घैर्लोहमयैः स शाश्वती शशास चांडालदशां विशांपतिः ॥ ३५३ ॥

कावि ।

अत्याग्रहीवष्टतया त्रिशंकुवन्न वर्तितव्यं महतामुपांनिके ॥

यस्त्वेष्टसिद्धिस्तु सुदूरवर्तिनी तत्कालसूत्र तुपकठसंगतं ॥ ३५४ ॥

अदानेन प्रार्थितो त्रिधामित्रस्तदभीष्टसिद्धये तमनुजग्राहेत्यत्र हेतुमाह ।

१ हेति स्पादायुःकृत्वालयस्यतेजस्सु योनिवि इति मेदिनी । २ वायु नाराय । ३
इष्टेन पक्षे मेरेन । ४ जरुष्ट रसाधिपत्यरूपतेजः । ५ समाधि । ६ प्रादण्यश्रेष्ठयो-
देशात्पक्षे सुखाधीशायोदेशाद्वाजनेन पक्षे रजतगन्धर्व । ७ पृथुपुत्रत्वात्पृथ्वीवर्तितत्वात्पृ-
थ्व्यशत्वात् । ८ आर्यं विचार कृत्वा आर्यं न वार्यं । ९ अनिशयेन वस्तुमतो वसिष्ठा ।
१० चांडालता वारिश्च च । ११ नीलवर्णसूत्र यमशाश्व ।

मथ्रेण ख्यापयत महेठ दिव्यालोक कीशिक त विीक ॥

साख्य कर्तुं दुर्गनस्पेदशस्य को नामास्मिन्नृहे कल्पेत लोह ॥ ३५५ ॥

ततस्त्रिशकु पार्थिवेनैव वपुषा दिवमारोपयितु कचिन्ननुमरमत कीशिकस्तत्र मिलि
तेननेरुद्रद्वनिष्ठेषु यस्मिन् आहूता अपि नाग उश्चित्य हेतुमाह ।

मुराल्यायश्चेत् महोगवमहोसते ॥

चांडालस्यास्य नागच्छन्वमिठा वैद्यगोत्रजा ॥ ३५६ ॥

आगतास्ते विधामित्रज्ञापेन ययातां गता इत्यत्र हेतुमाह ।

युगलप्रकुपितविधौमित्रासां त वसिष्ठपुत्रास्ते ॥

अधैर्यपुता हताभा दुर्गातेमभजत हत धृतिमत ॥ ३५७ ॥

यत्रोदचन्मरुत्वत्या सदा रौमिबुधादय ॥

दिव्यत्र स्थापयन्नस्य दौर्मनस्यमर्वाभवत् ॥ ३६४ ॥

अयं विधामित्रस्त्रिशकुतोपाय तपःप्रभावान्नय सर्गं निर्मातुमारभतेत्यत्र हेतुमाह ।

सुरुती हि सप्ताति भयायुक्तमना नृपमनोविनोदय ॥

श्रितसाहित्यसमुद्रो व्यदधाक्षवसर्गबधविधि ॥ ३६५ ॥

अयं देवता भीता इत्यत्र हेतुमाह ।

प्रकातोभिनयो नबोत्तरलितो यः सर्गबधोधुना

नूनं स्याद्बहुधा सदानवमहामोदप्रधानोद्भुर ॥

सान्पर्यावह एव न सुमनसामेव नु ता देवता

भीता एत्य तपोधन सुमतयस्त सान्पर्यावहारे ॥ ३६६ ॥

भो कौशिक ब्रम्हण्यनुल्लघनीया पुराणस्थितिरिति नायं व्यवसाय आर्यसमन इत्युपग
हर्तव्यमित्युक्तेन मे प्रतिज्ञान्यया भवितव्या निर्मितं च नक्षत्रादिकमाकल्पमातिष्ठानि युक्ते
तथैव कुमे इत्याह ।

भास्वन्नक्षत्रमालोल्लासिततनुरय राजरकुत्त्रिशकु

स्तिष्ठेद्व्येव दीप्यन्नसुलभसुरैतोल्लासशाली चिराय ॥

तस्मादस्मात्कबोशो विरमत्तु बन्धनतोपदात्सर्गप्रधा

द्वयो नैवार्दिव्यत्यष्टतरमपि वोऽनाङ्गमुख स्यापितोस्ति ॥ ३६७ ॥

कवीशितुस्ते नृप कामसपत्समर्पनो यो नरसर्गबध ॥

एन निपिद्ध विबुधा वदति कृत नदेतेन विजृभितेन ॥ ३६८ ॥

स्मर्य कदाचिदपि नो मनसाप्यकार्यं

यद्यप्यदो विधिरुताद्वल्लसहापात् ॥

सिद्धिं कथयिदपि याति तयापि तस्मा

ज्ञाभ पर चिरमवाङ्मुखतैव लोके ॥ ३६९ ॥

देवताप्रभारवशेनोपरत कौशिक पश्चात्तप इत्याह ।

चिरान्नितानां तपसां वृथाऽयं मे व्यपोनयात् किञ्च तन्निगाशया ॥

त्रयीमपस्यापि महातपश्च्युतिं यद्ब्रह्मणोऽस्यां वसत समादधते ॥ ३७० ॥

तपोव्यपकर्माभिर्ना दक्षिणाशामप सय ।

निहायातितरां पश्चात्तपति स्म तपोधन ॥ ३७१ ॥

अगाधददयो ग्राधिनदनेपाधिपता ॥

तपः सञ्जृभयामाग तीव्र त्रैलोक्यतापन ॥ ३७२ ॥

तदानीं ।

यज्ञेवरीषनृपतेर्दुद्राव नृपशुर्भयात् ॥

यं नाकं हतं नेतापि प्रतिभूभूय पावकः ॥ ३७३ ॥

नटपशुस्थाने ऋचीकनाम्ना केनचिन्मुनिना गोशतेन विक्रतः शुनःशेफनामा
मध्यमपुत्र एन जगाम शरणाभित्याह ।

अयोर्पजन्यप्रवरः परं महामेध्योपि पित्रा शतकेन यो गवां ॥

त्यक्तः शुनःशेफ इमं भयातुरो महाभिमानं करणं समागमत् ॥ ३७४ ॥

अथ विश्वामित्रेण तत्त्राणाय एतत्प्रत्याभ्यायेन केनचिद्वनितव्यमिति स्वपुत्रा आदिष्टा
अपि मार्गीकुर्वतो यवनत्वमग्रमभित्याह ।

स्वनिदेशप्रत्यङ्मुखनिजतनयशतं वसिष्ठतनयदशां ॥

सद्योनयत पराहितकरणे स्वाहितमापि स्वयं सविधं ॥ ३७५ ॥

अथारसे गायाद्वयमुपदिदेशेत्याह ।

द्वे अस्य गाये शतमन्युविष्णुप्रसादिके केचिदसौ दिदेश ॥

पतोवरीषः परिपूर्णमन्युर्निजाश्रितश्चापि भवेद्विमुक्तः ॥ ३७६ ॥

अथास्य तपउज्जृभणेन देवता आगत्य तस्मादायेन दत्त्वा गता इत्यत्र हेतुमाह ।

वितताचिते रसातल उज्जृभितवति तपस्युपागमन ॥

विपुलानां हि सुमनसा मुदयोपि च तापसैत्वस्य ॥ ३७७ ॥

तदनु तं प्रलोभयितुं मेनका जगामेत्यत्र हेतुमाह ।

अधुना मेनकाप्राप्तिरिति तीव्रतपोमदात् ॥

स्मरतस्तपतुन्यायः प्रादुरासीदेव हुतः ॥ ३७८ ॥

ततस्तां परिगृह्य रमते स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

कामानुकूलं सा ब्रह्मभूतिरित्येव किं मुदा ॥

परिगृह्य तया रेमे दशार्घ्याप्यृषीधरः ॥ ३७९ ॥

तपोभंगे हेतुमाह ।

अनया रममाणस्याप्यतितेजस्विनो मुनेः ॥

तेजश्च्युतिरतीवारीदृशभूतकस्य संशयः ॥ ३८० ॥

पश्चात्तापमापेत्यत्र हेतुमाह ।

हंतैनामपरां धिक् धिगहो यां गंतुमिच्छतः ॥

त्रयीमपब्रह्मणोपि तेजश्च्युतिरधोगातेः ॥ ३८१ ॥

कविः

१ मध्यम इत्यर्थः । २ ततस्तथा रसातले आये माधमासे उज्जृभितवति इति । ३ मासे
तपति च । ४ पुत्रप्राप्ता देवता च । ५ तापस्यतापमतायाश्चोदयः । ६ शेफनामा च ।

पुष्करेष्वास्थितस्यास्य सुतरां तपतो मुनेः ॥

तपसः परिपाकोयमनुरूपतयाभवत् ॥ ३८२ ॥

अयोदीचीं दिशं तपसे ददर्शत्यत्र हेतुमाह ।

अयं परमाहिमानं चेतुकामो मुनीशो

दिशमगमदुदीचीं शासितामीश्वरेण ॥

व्यवसितमिदमेतश्चायते तन्मया य-

त्परमाहिमसमृद्धिर्यत्र जागर्ति निर्व्यं ॥ ३८३ ॥

तत्र तपसा तोषितेन ब्रह्मणा महार्थेन प्रत्तमप्यस्याः सतोपाय जायतेस्मेत्यत्र हेतुमाह ।

महातपस्यिते तस्मिन्कौशिके देशिकेश्वरे ॥

विधियोगाद्वृत्त महातापसत्वमजायत ॥ ३८४ ॥

तत्र तं प्रलोभयितुं देवैर्द्रुपेयिता स न चालयितुं शशाकं प्रयुतं शापेन शिलाभू-
वित्पत्रं हेतुमाह ।

न ब्रह्मददविभवाकृष्टद्वदे प्रत्तरकैरभाय ॥

अतिकोमलापि रभा दुरुचे प्रयुतं शिलाभूता ॥ ३८५ ॥

महातपस्यितेर्वृद्धिं विश्रामित्रस्य मित्रवत् ॥

कुर्वाणायुत्तराशास्य नातीव प्रीतिमादधौ ॥ ३८६ ॥

सदनुपूर्वां दिशमभिष्टाय ब्रह्मभावमावहति स्मेत्यत्र हेतुमाह ।

मुख्यायां दिश्यय प्राच्यां मुनेस्तीव्रतर तपः ॥

तपतो ब्रह्मसदेशाद्ब्रह्मर्षित्वमजायत ॥ ३८७ ॥

एतैः श्रीचरणभोजैः स्वप्रियार्थप्रसाधकैः ॥

जनको जनकैस्तात मन्ये धन्यतमः कृतः ॥ ३८८ ॥

एवं प्रस्तुत्य ज्ञानानन्दे नृन्मी स्थितवति जनको मुनिं प्रति ।

रत्नमार्गवतीं सुमनोरथो मे चिराय कालं हरिवैद्म आग्ने ॥

श्वो मर्त्यैर्भुता भवदप्रयोषी समेत्य तं तु प्रतिपारयन्तु ॥ ३८९ ॥

मुनीं राम ।

आयुष्मन्जनको ब्रवीति किमिदं सद्ब्रह्म विज्ञापते

(रामः) रामिन्किं शिशो विदति महतां वाचो गभीरागमनाः ।

(मुनिः) कोदटं तु विभंजयस्वपि स्म्ये (रामः) भक्ता प्रणम्य गुरोः

(लक्ष्मणः) स्वामिनिष्ठति लक्षणे परिजने नाय श्रमायाहनि ॥ ३९० ॥

जनकः—

स्वस्वाश्रुभरं परं चिरं स ममार्थं च मुमोच लोचयन् ॥

पपुषो वचसश्च चेतसस्वनयोः कामपि रम्यमाधुरी ॥ ३९१ ॥

मुनिं प्रति ।

आदेशं भगवन्मये परिजनो गंतुं गृहं वाञ्छते ।

(मुनिः) राजन्हंत वरं (जनकः) करोमि शतशः पादारविंदानतीः ॥

(मुनिः) सद्यः संतु मनोरथाः सुफलिताः (जनकः) स्नानं पुनः गत्वा ।

प्रातः कश्चिन् (मुनिः) अयेन तत्रभक्त्योप्यस्त्येष शंकोदयः ॥ ३९२ ॥

करमर्शनमगादितकौशिरूपद उदितसद्विजानंदः ॥

जोषिनेचक्रो जनकः पुरं जगामस्तमस्तकं च ररिः ॥ ३९३ ॥

गृहमेव ररकातां मुमेधगं नाम ।

धन्यः पंक्तिरथः प्रभूतशुक्तो भूपालभौमिस्थितः

कन्या कोमलनावकस्य च रती भान्यानिधन्या पुनः ॥

कामाभूमयितुं ममरजगतां श्रीरामनाम्ना पर

चितारत्नमये यतः समभवाद्रोरुयमीमटनं ॥ ३९४ ॥

अथ जनकः स्वाभिवाद्य इव एतस्याः पतिदेवताशिरामेश्वरभिर्जणे तत्रापानिग्रह्य-

प्रभावागेश्वरीप्रतिनितां तां प्रेषयति स्म ।

अगश्रीकुशिकाम्यजस्य चरणाभोजद्वयी वंदना-

दामानं दक्षिते कृतार्थं गतां मदर्शनं कामधुक् ॥

पुत्री पंगिरसस्य तत्रभवान्छात्री चरित्रोत्प्री

रत्न मेति श्रुत्वा तां च तनुवः रत्नममुषाभय ॥ ३९५ ॥

उपचारविहारदाय राज्ञी परिचारानुपवाद्य सत्वरऽसौ ॥

उपहारपरपरा अपारा निरगुणमुनिनायदर्शनार्थं ॥ ४०० ॥

नत्वा मुनीन्द्रचरणौ दत्तोपायनमग्रतः ॥

कृत्वा पाणिपुट राज्ञी मदमदमुवाच सा ॥ ४०१ ॥

द्विजैर्द्रमडना एते द्वागता श्रीमदग्रयः ॥

मन्यामहेय कन्याया निमोहो भविता वै ॥ ४०२ ॥

रामरक्ष्मणौ सादर वारवार पश्यतां तद्वृत्त जिज्ञासमाना प्राप्ति मुनि ।

एतौ पक्तिरयस्य तन्वि तनयौ चडाश्रुतशोदया

दस्मत्त सरहस्यमस्त्रानिगम सप्राप्तवती पयि ॥

धीरो वारवरो कुशाग्रधिपणौ सुद्रागनाम्नदना

वरमसकनुरक्तकौ भवदुपाध्यायीममृद्धारकौ ॥ ४०३ ॥

जामातरौ सुदरी कश्चिदार्थे

(मुमेधाः) आस्तामेतस्याभिमानो गुरुणा ॥

(मुनिः) स्यादेतत्तु स्वामसवेदनीय सकल्यो वा किन्तु मिथ्यापि सत्या ॥ ४०४ ॥

मुमेधा प्राद्वभ्य ।

इद राजाज्ञया नीत भोग्यजातमनेकधा ॥

भगवभोजनस्यास्य सद्य काम प्रतिध्यतां ॥ ४०५ ॥

मुनिनागीकृते ।

वियस्य पीठानि मनोहराणि विरय नानारिधरगन्ध्री ॥

आनाद पात्राणि हिरण्मयानि प्रसात् दीपासुरभीश्च धूपान् ॥ ४०६ ॥

पूरिकाधारिकागार्पिकाफेनिका मोदकान्नाडकापिण्डकौमडसान् ॥

शङ्खहृत् कुडली पापस सद्रम तमुशस्त्रावक सज्जन यौनक ॥ ४०७ ॥

रम्या रसीञ्च पनस रसीञ्च नृभीणि रभा लकुचौर्मृतानि ॥

द्राता प्रियौञ्चानि दध्नीनि दुग्ध हृष्यगन्धन मयित सण्णर ॥ ४०८ ॥

अर्जरकोरिणि तथ्यमवैर्नृमा आकाशेयकाणि च रागस्तार्हैर्नृ ॥

सत्य मती सपरिवेषयसा म्हादरा भोजननि रम तामुनीन् ॥ ४०९ ॥

पुष्पगारेर्मधनापुष्पहारिमोहर् ॥

पटानशतैस्तुल्यैस्तार्हैर्ममपूजयन् ॥ ४१० ॥

प्रणतनसामये मुमेधा —

नत्वा श्रीमत्पदांभोजे भगवन्नेकमर्षये ॥

चापारोपविधावस्य जय श्वश्रूयता मया ॥ ४११ ॥

मुनि -

तत्तयैव महामन्या भवत्या यदुदीरित ॥

सत्यालाप कथ नाम मित्याभवेतुमर्हति ॥ ४१२ ॥

गृह प्रत्यागता सुमेधा पत्या पृष्टाऽवीन्दत ॥

याज्ञवल्क्यप्रसादात्तद्रष्टुमाघ्राज्यैविव ॥

फालित श्रीमत्स्त्वद्य यत्प्राप्तौ रावलक्ष्मणौ ॥ ४१३ ॥

कौसल्यातनयस्य नाय सहज तेजप्रभाव पर

योगोदस्य महाप्रसादमजर तस्योपरिष्ठात्स्पर ॥

पश्यत्याश्च नवप्रवालवदमुप्यायुष्मत श्रीकर

चापारोपविधौ मम प्रभवति प्रेक्षायमान मन ॥ ४१४ ॥

तस्मात् ।

श्रीमश्चापगुणाधिरोपणवण सत्यज्यता यकृणा ॥

वैतथ्य श्रुतिसिद्धमेव न पर बाधाय (जनक) कस्मादिद ॥

(सुमेधाः) तादिग्धोस्य जय (जनक) कृत तदमुना

(सुमेधा) साभादहो श्रीधर ॥

मुग्धे मुद्गसि किं मुधैव न ज्योस्याप्रेसर सर्पति ॥ ४१५ ॥

सर्वराजकुमारागमने हेतुमाह ।

शीर्षोष्मणा ये तु भृश ज्वलत सीताभिलषास्वयमात्रमत.

तत्रास्य पत्र जनकस्य राज सर्वे किमायतनराजपुरा ॥ ४१६ ॥

काशीमिमात्रसर्पता जर्नकनुता सर्गमगलैसगा ॥

समैहारेतामुमहावहा मैहानादिन क्षितिर्भूदीक्षा ॥ ४१७ ॥

आगतानी मधुरमधुरभोजनप्राप्तौ हेतुमाह ।

आहृता आदरतो जनको श्रीमता प्रेकेन ॥

पृथुकामा राभिास्ते मधुरमधुरभोजिन कथ न स्यु ॥ ४१८ ॥

राज्ञां जानकीध्याने हेतुमाह ।

मदनजन्मज्जान्मज्जरा राजकुजरा ॥

अप्यभिज्ञाय शिबिराख्याससितार्पितनरा ॥ ४१९ ॥

१ जय पत्नर । २ जय पत्नर । ३ हिम गीता च । ४ पुत्री । ५ जया एतवरा । ६ भगवन्ति पावती च । ७ जम्भोत्तवमावरा । ८ जय जय गेता पत्नर । ९ अनर । १० नरीय । ११ राजान शिष्य ।

अथ मंडपवर्णनं । तस्य सुवर्णरत्नादिमयत्वे हेतुमाह ।

बभौ सुवर्णप्रचुरः स मंडपः सद्रत्नकीर्णः सुमनःखगुज्ज्वलः ॥

मुक्तान्वितो ब्रह्मविदा विनिर्मितो यतो हि रामाद्भुतविक्रमाश्रयः ॥ ४२८ ॥

तस्योच्चरतत्वे हेतुमाह ।

उच्चैस्तरां स्थितिं विभ्रदमंडत स मंडपः ॥

सुमनःसेविनो युक्तं तदिदं सुवितानिनः ॥ ४२९ ॥

तत्र स्तंभदर्शनेन जडीभावे हेतुमाह ।

सत्यपचारी भास्वान् हैमस्तंभोचितश्च सन्मणिभिः ॥

प्रेक्षकजनस्य यस्मिन्सृजति स्म स्वात्मभावमचिरस्य ॥ ४२९ ॥

तरलतारैः स्मितमधुरैर्निजभावव्याञ्जिकेव नयनातैः ॥

यच्छालभंजिकास्मिन्प्रेक्षकजनधैर्यभंजिका रेजे ॥ ४३३ ॥

वितानमुत्प्रेक्षते ।

पाणिप्रहणकठिणतरपणकुतुकानिरीक्षणाप निजदुहितुः ॥

अवतीर्ण इव क्षीरार्णव उल्लोचो व्यरोचताभिनवः ॥ ४२४ ॥

पुष्पमालामुत्प्रेक्षते ।

सामोदाः सालिकौ रामपराक्रमदिदक्षयः ॥

दिव्यत्वात्सुमनोमाला अंतरेवावतस्थिरे ॥ ४२५ ॥

मणिदीपानुत्प्रेक्षते ।

दिदक्षयः श्रीरघुवीरयिक्रमं निरंजनत्वाच्छुचयो महोमैयाः ॥

यतीर्य किं सन्मणिर्दापिका दिवः संबाधभीता इव तस्युरंतरा ॥ ४२६ ॥

भर्तृकौ वर्णयति ।

यद्रत्नपात्र्योनुपमारितलोत्तमा यदुत्तमांगस्यतयः सुकेशिकाः ॥

यत्कंठनाभ्यः किल मंजुघोषिकास्ता खासिकौ यत्र जगुर्गिलापिकाः ॥ ४२७ ॥

जलयंत्रं वर्णयति ।

किरंत्यमृतशीकरान्कशतनुर्नटंती मुहु-

र्बदुपयितसुस्वरा जनमनोविनोदाग्राहा ॥

प्रतिस्तवकमादिता रुचिरनीरयप्रोयिता

समं सलिलधारिका गणिकया सम स्पर्धत ॥ ४२८ ॥

ध्वंजनं वर्णयति ।

सदृश्यं दृग्मधुरं सद्वृत्तं तत्र गुजनसङ्गजनं ॥

आमोदामोचि सदाग्रैर्न गुजीजनं न कयमार्गिन ॥ ४२९ ॥

स्तभोकार्णशुक्रादीन्वर्णयति ।

वयं स्फुरस्तभकुलैवसश्रया असशयास्ते शुरुसारिकादय ॥

वेदानमिद्धातवचोविजृभितैर्मिय कृतैर्गृह्यकभावमानहम् ॥ ४३० ॥

मचान्वर्णयति ।

मचा पुन काचनसारमाचिताश्चमृदुल्लक्षणसुतूलिकाचिता ॥

सहोपधाना सविलाससाधना समे समाना नृपनदना इव ॥ ४३१ ॥

तत्रयकार्यपुरुषान्वर्णयति ।

सोऽग्न्या मणिकुडला अधिगत मुक्तालताद्रुता

भ्राजतोडरस्त्रमुद्रिककरा भक्तसकटाटिका ॥

चचक्रचुकचुञ्चिचारुवपुषो निव्यस्तपयस्तिका

भव्या भावाविदोस्य कायपुरुषास्तत्तत्पलस्या बभु ॥ ४३२ ॥

जनकमत्री ।

प्रातश्चापगुणाधिरोपणमह सकल्पितस्तद्रुत

रगोलक्रियता सम पारेजनै श्रामद्विरिवेष व ॥

विज्ञप्तौ प्रहितोरेम भूमिपतिनेत्येव समाभजिता

शृङ्गानायतुतास्तपस्थितिपरा शातानुराजज्ञिरे ॥ ४३३ ॥

स्नान मागालिक त्रिधाय तरसा निवर्ष साय विधि

लित्वा कुकुममगफेषु रुचिरानाच्छाद्य सूक्ष्मापटान् ॥

आफलाप्रातिभुज्य रनमुकुरे सतीक्ष्य चामीकरी

सपूज्य द्विजपुगणान्सकुतुकास्तस्य प्रयाणोमुत्ता ॥ ४३४ ॥

ता तां दिनेद्रग्निदिताशिपमाग्रहो मौहूर्तिवोदितमूर्तमनुप्रजत ॥

प्रास्यानिको राचमुदाहरतो जम्भुर्गृहातशकुना सुमनोरथस्था ॥ ४३५ ॥

बृहत्सु नागेषु नदसु याज्ञिषु ध्वनसु वादेषु वदसु वदिषु ॥ ४३६ ॥

पदातिषु स्फूर्जयुमुक्षिपस्वर समाजिर भव्यतमा समगमन् ॥ ४३७ ॥

राजाल्लयो न्यसिमत सूर्यालोस्त्रिकस्वर ॥

सर्पारु नीरजस्यात तत्रिध्यातरसोदया ॥ ४३८ ॥

प्रयुद्धतरस्ते जनकेन भूभृता नता धृता पाणिन के प्रवेशिता ॥

पर्यक्तर्षेषु सत्यपात्रेना नृपाधेना शीर्षतया उपगमिन् ॥ ४३९ ॥

राजोपवेशनप्रकार वर्णयति ।

अथ रात्रौनेकांते सर्पस्वभावपुलभा जनसमाजभीरुता क्षत्राधाशस्या मनो नाहृततया
द्विजैः सहगमनाक्षेपेणाच्छादयतमिव स्वविजयस्यापि न निषतत्वमिति कूर्णां सान्ते
तानुसरणं वरामिति वदत आतर राम ।

ये यथा गुरुनायानां पितया न मनोरया ॥

तथा यतावेवैवश्य आतरस्तामान्यया कृया ॥ ४४९ ॥

राकलनृपमीलनानतर मुनीश्वरानानयामास जनकस्तत्र हेतुमाह ।

सालकरणममृद्वापि शर्मसदाशिका न राजसभा ॥

अत्रेति सत्वशालिनमृपिनाट प्राहिणोदिवायात्य ॥ ४४९ ॥

तुरगमातगशतागसघैर्वादीर्मृदगानककाहलायै ॥

ध्वजैः पताकाभिरमात्यवृद्ध सरमतोगा मुनिनर्पशाट ॥ ४४३ ॥

सभृत्य प्राणिपत्यासावमात्य कृत्यकोविद ॥

उवाच वाचमुचिता मोचारसमुच्च शुचि ॥ ४४४ ॥

रगामैश्चापगुणाधिरोपणपण जेतु नृप्राणा गण

पूर्ण शौर्यगुणेन मगलचैण रगागण सगत ॥

किंतु स्वस्य कृतार्थता रचयितु श्रीपादपद्मरश्मि ॥

पाशूनेव हि वाटता क्षितिभृता सप्रेषिता स्मो यय ॥ ४४५ ॥

किमप्यब्रवीत्यहो इति कौशिकश्च स्वदेशीय कश्चिन्मुनिर्नैराग्यया ब्रवीतीत्याह ।

सदृत्ताधिर्भवानेन वररत्नप्रद प्रभु ॥

लब्धार्थतायामेतस्य नामा भूमीभृत क्वचित् ॥ ४४६ ॥

विश्वामित्र —

अये कदा रघूत्तस राज्ञो भव सहजुन ॥

सभां स्रुं रसाधीश समुदायसमानृता ॥ ४४७ ॥

आराम क्षणधृतलक्ष्मणाशय ।

नरोत्तमा समायाता यसभाया महत्तमा ॥

गतस्य गुरुराजैस्तत्प्रभुभिः किं प्रयोजन ॥ ४४८ ॥

वत्त भवत निता सा सभा मया द्रष्टुमप्यनर्हा किं पुनस्तदुभियाह ।

मुनर्णान्ति विदुद्धमदसिचया माधुवस्या

लसत्समुक्तौगा समुणधनमूर्द्धन्यानि म्या ॥

प्रसर्परीस्या परमरमणाया नृपसभा

भवानेवामुन्या रघुनिरुक्त रंभायमात्रि ॥ ४४९ ॥

किं यदुक्त तदुभिः किं प्रयोजनमेति न तद्वन्तुमहमियाह ।

रास्य भिषजमात्राभिर्गुण्यामनिगीत ॥

अनाथमेन येन स्यात् किं प्रैत्र सरो वचित ॥ ४५० ॥

गहि धनुर्गुणारोपण मदवस्यमिति निषम इति चे मेर ।

यस चापन्त्रायां तु लोके यदृणदर्शन ॥

रघुनाथ रिना नास्ति तदुत्कर्षाद्विरम्यता ॥ ४५१ ॥

समर्पितारिणस्य गुरोस्य रघूत्तम ॥

चापभगकटाङ्कारिणादो दा णापते ॥ ४५२ ॥

किं देव्यमवश्य ॥

रमुपाश्रेतोसि यस्य राम रिधातु भोस्य चापजय ॥

सोपमुदासो यदि तच्छालानोपे यये धुपनिपत्स्यात् ॥ ४५३ ॥

राम आर्जवमालम्ब्य ।

भगवत्तत्तयैर स्यात्प्रसादाद्विशदाद्रुते ॥

नोत्तघनीय रघुभिर्गुण्य वचन क्वचित ॥ ४५४ ॥

फीशिकादिष्टा मुनिपन्थ्य ।

त भोजयित्वा मृतव फलानि नारायणमगन्गीतिकाभि ॥

रिथोदया ता श्रियमश्रुहीति प्रीत्याशेष प्राप्नुवतापिपत्स्य ॥ ४५५ ॥

अतर्गतास्तानाकर्ष्य सत्यालापादुनीश्वर ॥

प्रास्यानिक प्रयमुचद्रेत्माचै किं नु कचुक ॥ ४५६ ॥

अय भूर्यनुर्भासास्ते सूर्य सूर्यचर ॥

अनेकर्ष्यनिनर्दनम आपूर्य निर्येषु ॥ ४५७ ॥

पाहवल्गवादीना रामानुगमने हेतुमाह ।

मित्रेयीर गात्रिनदनभरद्वाजादयस्ते द्विजा

जम्भू रम्यरथैरतीवसुभगा रामानुगा द्वद्वश ॥

युक्त तदुवनत्रये न भविता हतात्र रामानुग

स्ताहकपुण्यजन पुन प्ररित्ल स्यात्सत्तमस्यानग ॥ ४५८ ॥

कवि ।

स भारतै सस्मृतिभि पुराणैर्युक्ता त्रयी सा हि शतशैलस्या ॥

यदाभनसत्ययसम्पृक्ता भवास्त्रभगस्य कुनोय चिता ॥ ४५९ ॥

१ प्रवर्षेण अज्ञ किं किं प्राज्ञ । २ सत्ताहस्य पराभय—पक्षे शिवस्य धनु । ३ स्यात्
धृष्टस्तुशालीन इत्यमराहज्जायुका स्यात् । ४ ये यथा मा प्रपद्यते तास्तथैव भजाम्यहमि
ति । ५ रामा स्त्री रमचन्द्रश्च । पुण्यशाली जन राक्षसश्च । ६ उत्तमस्थान प्राज्ञ । पक्षे
तमस्थान प्राज्ञ । राक्षस विना तेषां न स्यात् । ७ शतागो रथ शतश शाश्वता ।

श्रीमद्राघवकुल्लगल्लफलके दग्दोषसमायानात्
प्रस्थाने मुनिनाथ दारुनिहैः कस्तूरिकानिर्मित ॥
इन्दुर्निन्दुमोक्ष्य वक्त्रसमतालाभादर्पिदन्मुद
युक्त तद्द्विजराजतुष्टय इयं यन्मे प्रवृत्तिः प्रभो. ॥ ४६० ॥

मुनिपर्णानामनुगमने हेतुमाह ।

एन तपोधनजन नूनं यतमानमजरपरैरमार्ये ॥
मुनिनाथ धर्मदाराः सिद्धय इव सादराः पुरान्वगमन् ॥ ४६१ ॥
अय सत्पयसचारी नक्षेत्रेष्वेषु सत्सु सः ॥
विराज रघूत्तसो राकाचंद्र श्वापरः ॥ ४६२ ॥

मंदगमने हेतुमाह ।

सरुलाल्लादिनी भौनियात्रा विरतिमत्यसौ ॥
मदमदमगान्पुया, पाये प्रौढवधूरिव ॥ ४६३ ॥

शिष्यगण वर्णयति ।

गृहीतनानागमपत्र आदरात्समाश्रितः सहुरुराजसन्निधिं ॥
शिष्यव्रजः सप्रति भान्वितोऽयनन्नपाठकात्प्रियमप्यपन्यथि ॥ ४६४ ॥

छत्रं वर्णयति ।

अप्य्यात्मनो धर्मगुरोर्भहातपस्थितेस्तिरस्कारमचीकृपतरा ॥
सदोन्नतच्छात्रगणोपि सन्त्यतो न्यग्रादि किं रत्नसुवर्णदण्डत. ॥ ४६५ ॥

सुरक्तकुमुमपृष्ठौ हेतुमाह ।

सरभान्महतः पुरः पथि यतः सददर्शनाडीमन.
सद्यो ये त्वनिमेषतामुपगतास्नैर्हत सपाद्यते ॥
नायेस्मिन्सुमनः प्रपातनमहो तास्माभिरेतत्पुनः
स्थाने नेत समत्सरा इव सुरास्तत्तत्र सतेनिरे ॥ ४

श्रीरामदर्शनेन संतोषाधिक्ये हेतुमाह ।

इह बहुशः स्तव्याकृतिमिलेचका मैयिन्ना जना, सकलाः ॥
राघवदर्शनसम्भवमन्वभवल्लुत्सव नव कमापि ॥ ४६७ ॥

श्रीरामदर्शनेन तृप्तिं नान्वभजन्नित्यत्र हेतुमाह ।

तमपूर्वं तु पुनर्वसुभूत स्वानन्दकदमभिधीक्ष्य ॥
तृप्तिं न जना जग्मुर्नन्वासेचनम् एष श्रामतनुः ॥ ४६८ ॥

परत्वे रघुनाथस्य प्रेक्षामास पुरस्त्रिया ॥

अगमुत्तममेकत्रातरगम्परात्र च ॥ ४६९ ॥

जानक्या अग्न सख्या वयात्रा प्रपश्यत ॥

इति गौरिजिन सद्य प्रासादे प्रपश्यत ॥ ४७० ॥

सौंदर्यशौचलघैर्यमह प्रभादौस्तैस्तैर्गुणैर्नृपसुता इतशो हि दृष्टा ॥

अस्मा पर नरवर न वर परतु वीक्षामहे निदितभा इति सार्वभृ ॥ ४७१ ॥

त सर्वत प्रवरपौरवधूसमूह स्नेहात्स्वच्छालय भ्रमयान्भूव ॥

रनाकरान्वरवती वसुमत्यपीय नैवास्य मूल्यमिति किं कथयप्रवृत्त ॥ ४७२ ॥

जायते मलिनातरा कनिषये श्रुत्यतगा अग्रहो

रधान्वेषधैतपरा पुनरसायेतादृशां स्त्रीदृशा ॥

यन्त्रीरभैतथा भवन्निवसति सोय मम स्वामिन

श्रामद्रामविभोरगण्यमहिमा लोके समुज्जृभते ॥ ४७३ ॥

प्रतीपैगामिन्यपि सौजनापि दृक्प्रेम्णा प्रपन्ना रघुपुगव प्रति ॥

समस्थिति साय निरजनाऽभवत्तयाहि गीता अपि चेत्स्वितिस्थिता ॥ ४७४ ॥

त प्रासादादृढा नृपललना जालरभतोऽपश्यत् ॥

युक्ता हि भोगिनीनो रधान्वेषैव लोकसन्वाधे ॥ ४७५ ॥

दृष्ट्वात्यद्भुतमस्य वैभवभर स्नेहातिरेकोद्भव

द्रोमाचाश्रुपरिप्लुता मनसि सा सद्य सुमेधा स्वय ॥

सीताया करपल्लव रघुपतेर्हस्ते निधापार्षय

द्वारा युक्ततर सुमेधस इद यद्वाविसकल्पन ॥ ४७६ ॥

तत्राघवाय रोचते यत्र हेतुमाह ।

सा सर्वज्ञगुरोस्तस्य श्रीमत स्वामिनो मम ॥

सुमन कृषिरभव परमाभेददायिनी ॥ ४७७ ॥

घटापये परमसन्वाधे हेतुमाह ।

जनसन्वाधसभात घटापयगन्त सुख ॥

मनो बहुसमावेश जनानामावेश दुव ॥ ४७८ ॥

द्वारे नरेश्वरसभस्य महाप्रभस्य रभोऽर्ध सकलैशोभित एष किञ्चित् ॥

स मगलार्थमिति मोदभृतेन सद्य सभागतोऽभवदनेन सुनेत्रपतितात् ॥ ४७९ ॥

१ दृक्कमल । २ दृष्ट्वीमदल च । ३ लिङ्ग गवाक्षायि च । ४ समा । ५ वरुणामिनो । ६ अपि
नेमुदुराचारी भजते भामन्यभाह । साधुरव स मन्त्रय सम्पद्यवसितो हि स इति । ७
६ नपरिणीता पश्ये स र्णीना । ७ समाया । ८ रभा वदस्यत्सरसोरेनि मन्मि । ९ सबलश
वलशयुक्तस्य वल्लग्न कियो इति लोचोपचार पश्ये सारलशोभित १० वल कमाक्षध

नीराज्यदीपप्रभदिव्यरत्नोल्लसन्मुकुट्या जनकः स्वदोर्भा ॥

राधे परिव्यज्यवतार्य बायैरक्षाल्यत्तत्पदपद्मपांसून् ॥ ४८० ॥

साष्टांगं प्रणिप्य कृत्यकुशलस्तत्तत्पदाब्जान्यसौ

वांदित्वाथ श्यक्तदीयरजसाम्युद्धूय भालस्यलं ॥

वाङ्मयां परिरम्य सम्यतिलकः श्रीमरुपापांगतो

लब्धवार्योऽस्यहमंजसेति निगदन्प्रावेशयत्प्रांजलिः ॥ ४८१ ॥

अभ्युत्थितान्सहमतो महीभृतो निवेदयत्सु प्रियवादिवादिषु ॥

मंचानलचक्रुरार्कचना जनाः सत्वस्य हीदं स्फुटमेव वैभवं ॥ ४८२ ॥

अंतः समुपिते सैत्वे राजैर्यो गालुप्यत ॥

संदोहलक्षणा साय रमणीया समौभनत् ॥ ४८३ ॥

न मेने जनको यत्र राक्षसान्धकलानापि ॥

तत्र शीतोदये चित्रं तापसप्रवरानपून् ॥ ४८४ ॥

श्रीदौरिव सभाशोभां पूर्वमेवाम्यपद्यत ॥

तां परां रामचद्रेण लक्ष्मणादयेन सांप्रतं ॥ ४८५ ॥

श्रीरामे तत्र संप्राप्ते चंडांशुकुलर्दापके ॥

सद्यो वसुमतीशानां सीताशा समभज्यत ॥ ४८६ ॥

रामे लोचनगोचरे क्षितिभृतां प्रैटाभिमानोपलो

भक्तो भूमिस्तुतां लभेमाहि नेत्येवैविधः संशयः ॥ १

ठिन्नश्चापगुणाधिरोपणपणे कार्याणि कर्माण्यापि

क्षीणानीयुचितं हि भिद्यत इति स्पष्टा श्रुतिर्भेदकां ॥ ४८७ ॥

नानेकशो निर्जरमल्लतछजा निर्गहका यस्य च पेटिका क्षमाः ॥

ततः ॥ यजैरसह चक्रतो महाकालास्त्रतः केन नरा भयातुराः ॥ ४८८ ॥

न मृषा मनुजस्यास्य महाकालोस्त्रभंजनात् ॥

वैदेह्याप्तिरित्येष जनकप्रेक्षितः पणः ॥ ४८९ ॥

राख्येन कंचुकैः सान्द्रमभून्भूभुजां भुजाः ॥

सीताभिसंधिषौयिन्ये द्रव्या पीनस्ताकया ॥ ४९० ॥

तत्रोपधन्वन्वधिसंगतेजसा रसाधिपाना मुरसारसान्यहो ॥

सद्योन्विश्रुत्यत्र वनैकवाणिनोरप्येनयो राघवोस्तदद्भुतं ॥ ४९१ ॥

अयं यामन्ततानंदे निदेहाधिपतेः पणः ॥

१ रामचद्रे सापगुणे गर्भे च । २ राजसमुत्तो रजोगुणो रसजश्च । ३ भयसाहिना ।
४ भिद्यते हृदययधि' छिद्यते सर्वज्ञमया इति श्रुतिः । ५ यज्ज्ञा होमराः यज्ञे इन्द्रयज् ।
६ महाराजः शिवरत्नश्च यन्तु यज्ञे प्रसिद्धः । ७ बालराजभजन विद्या मोक्षप्रदा ।

प्रकाशयति तावन्तु प्रतिहारो व्याजिज्ञपत् ॥ ४९२ ॥

ककुभ्यपाच्या बत सत्तासिधुभि सताड्यमान सिशिताशबधुभि ॥

सन्मूयते ज्योमानि चन्दुदुभिर्विज्ञाप्यते हीयमुदताविदुभि ॥ ४९३ ॥

उज्जृभिते राजसभानिष्ठसत्त्वप्रकाशश्च विदेहगेहे ॥

तमसरात्किन्तु तमो दशास्यरूपेण सद्य प्रतिपद्यते स्म ॥ ४९४ ॥

उपरिपते हत तमोमयोस्मि महासुरेनतपयेन राक्ष ॥

भानिर्जम्बुवु सहसा प्रकाशमोहादयस्तत्र विरिजमासीत् ॥ ४९५ ॥

माद्यारिगद्दिरेद्वदतमुसलाघातव्रणाकोल्लस

द्वभा लक्ष्मीपलरुमदहनप्रत्यक्षदावानल ॥

राजोकादतनदनद्रुकुसुमस्तगधगधोकट

ररूप श्रीदशरुधरास्त्रिभुवने वर्तते सार्धोपरि ॥ ४९६ ॥

राश समुत्पितयता जनकेन राजाभ्युद्गम्य सम्यगादितेन राघ प्रणम्य ॥

हस्ते धृत सपरि मन्त्रिषोपनीतस्फीतप्रणचयति भव उपारिपेश ॥ ४९७ ॥

आ कस्माभिलिप्ता अधी नरपते (जनकः) लक्ष्मेश्वर श्रूयतां

तयाग वरपीडताप सिहित जेतु पण (राक्षणः) सांप्रत ॥

आहूता राघमेव किन्तु भिक्षिता (जनकः) परे रामाम्रिता

(राक्षणः) कस्मान्न महोसो जडमते नास्माकमामरण ॥ ४९८ ॥

त पय हिनु राजेन्द्रा नैव या ब्रम्हशास्त्रिन ॥

मिन त शुदराकाण कस्मान्नमरण मद ॥ ४९९ ॥

ज ॥ १ —

मध्ये मारिधिरागेतो त त्रियदा युय नृणां न परं

शिष्टाया मनसा नोति निपुण ज्ञानं भरा क्षम्य ॥

(राक्षणः) सत्य रीम्य समागतेऽभ्यहमतो नास्मिन्नितोपि राघ

तता मया कल्पिते पुन राक्षसाणां भूय ॥ ५०० ॥

श ॥ १७ पणमाह ।

भो गर्वादिशक्ते धर्मात्मा गोपाय कश्चिन् ॥

अनुभूय कुसुमदन्ता रम्य दन्तमाला तौ नू ॥ ५०१ ॥

रा ॥ १ —

राक्षसगणैश्च दन्तमाला दद्यात् । मित्रे

मै ता ॥ १८ के ॥ १८ के ॥ १८ के ॥ १८ के ॥

राक्षसगणैश्च दन्तमाला दद्यात् । मित्रे

मेतद्वैतमज त्वमेव वद त-भूढं नृपं बोधय ॥ ५०२ ॥

शतानंदः—

भो लंकाधिप सत्यमेतदखिलं किंतु प्रसंगो ह्यसा-
बुद्धाहस्य वधूपरंजकतया नात्र प्रतीकोभवत् ॥
इत्येवं करपीडने स भगवान्छांल्यायनो सूत्रय-
सस्मादेव च वीटिकोत्सवमुस्ताचाराः क्रियंते वरैः ॥ ५०३ ॥

रावणः—

उक्तं राजपुरोहितेन रुचिरं किं त्वत्र सूत्रे पुनः
शेषोस्ति प्रतिपिद्ववर्जमिति तन्माहेश्वराणां हि नः ॥
भंगोयं प्रतिपिद्व एव धनुषः (शतानंदः) भंगोस्तु नामेश्वो
भो लंकाेश परंतु तत्र सुगुणारोपस्तु नैतार्हः ॥ ५०४ ॥

रावणः—

मकरालयवास्तव्यैर्न धनुः किमवः कृतं ॥
(शतानंदः) कन्याप्रसंगमासाद्य तुलायां किल दूरतः ॥ ५०५ ॥

रावणः—

गीतमथ पुलस्त्यश्च धानरी तद्ववानिह ॥
हातेयमातनोपीव (शतानंदः) ईर्ष्योत्पादाय नान्यथा ॥ ५०६ ॥

रावणः—

चडीशचंडभुजदंडनिपीडनेन कोदंडकांडमखिलं शिपिलं यदासौ ॥
तन्मूढ विप्र शिखुर्कपणजर्जरांगं ऋष्टुं दशाननभुजास्त इमे त्रपते ॥ ५०७ ॥

शतानंदः

मैवं वचोर्हति भवांगादितुं महेश भक्तो यतो धनुरिदं परदेवतायाः ॥
निर्जीवभावमवलंभ्य चिरं स्थितं तत्संजीवयत्वनितराग्नेह भासमानः ॥ ५०८ ॥

रावणः—

किरे कटु प्रलपसि द्विज कुत्रचिदाक्षैतज्जयप्रदमिति प्रभुणा निरस्तं ॥
संजीवयंस्तदहमस्य मुदे कथं स्यां (शतानंदः) भक्तैरेव तर्हि भय रावण
भूरितुष्टये ॥ ५०९ ॥

रावणः—

वैदेह्यातिरिह पुण्यजनाधिपस्य नैवेतरस्य कुजनस्य भवेदिति त्वं ॥
तं यात्रयन्त्यमोभिरुच्छ (शतानंदः) परं समाप्तावारब्धकर्मण इति प्रवदति
मंतः ॥ ५१० ॥

रावणः—

एवं ह्यानय कन्यकां द्रुततरं माहेश्वरं कार्मुकं

कन्यायाः करपल्लवं च युगपद्रूपात्ययं रावणः ॥

(रातानंदः) कन्याकार्मुकयोः क्षत्रिद्वि युगपद्भावो न दृष्टः श्रुतः ।

(रावणः) तर्ह्यस्तां क्रम एव गौतमशिशो (रातानंदः) नात्रेत्यते विक्रमः ॥ ५११ ॥

रावणः—

रे रे सुदृन्पा यदध्वमधुना को नाम राजा कर-

माही (राजानः) हंत भवंत एव न परः (रावणः) स्यानेय यूयं मयि ॥

वर्तध्वे कयमया (राजानः) किंकरतया (रावणः) स्यानेस्मदीयं पुनः

कायै कैल्यु निधीयतां शटिनि कैः (राजा) अस्माभिराह्वारैः ॥ ५१२ ॥

स्यानेसौ द्विजशानकः किमपि यद्यापस्य जल्पत्यदः

संपाद्यैव निदेहराजतनयां लान्प्यल्लघ्नोंदयां ॥

प्राप्तां गंवरणस्वजं धृततीक्ष्णस्मकरेत्यादरा-

त्कृत्वास्यात महीपतो द्रुततरं पात्रं प्रतादस्य नः ॥ ५१३ ॥

राजानः—

(युग्मम्)

श्रीमंतोत्र यदादिशंति शिरसा तद्वंदनीयं परं

बद्धा पाणिपुट त्रिलोकनयिनो निजापयामोव्यशः ॥

कार्यं कन्यु भवारशां तु यदहो तन्नो महादुष्करं

(रावणः) आः पंटा इह तर्हि किंनु मिलिताः (राजानः) द्रष्टुं प्रतिष्ठां प्रभोः ॥ ५१४ ॥

शतानंदः—

तत्तादृशीदधीत कोपि न पुनः कन्यायाश्च स्यात् (रावणः) अरे

नाग्ने स्वाटुशताय वषट्शकं नयै भुजागिशातिः ॥

शतानंदः—

इत्यायं कर्म भगवताय तदिदं (रावणः) किं वयि सिद्धिर्भुजो

द्वौर्वाचीनि स्मिन् श्रुतिः स्फुटतरं संज्ञायत्तं सिद्धिः ॥ ५१५ ॥

शतानंदः—

यान्तरात्तिन ये तन्निदेशान्तिर्निजा जगन्ने

तत्तून्मीलभियुज्जतां तर जनाः पश्यन्तु दोषिकम् ॥

नूनं पतिभुजेन पनरदनेनाह्वयमानं धनुः

पश्यन्तु भक्तगोप सिद्धिर्भुजः इत्ये दशाग्ने न हि ॥ ५१६ ॥

रावण -

एतै किं तुल्यामि बाहुपरिघैश्चामीररक्षामभृत
किंवा भदरमुद्धरामि किमु वा वैलाममुत्पाटये ॥

शतानन्द -

तत्तत्कर्तुमल भवान्बलु पर तत्तद्भवन्कर्मणि
श्रीमन्नक्षधुना मनागपि गुणाधन सर्माक्षामहे ॥ ५१७ ॥

रावण -

पश्यतु भूपशिशो भुजविक्रम मे कन्या करोतु कुसुमसज्जमा महस्ते ॥
अद्यास्तमेतु जनकाधिरसौ दशस्य सद्य करोतु धनुषा यशसा शिता रया ॥ ५१८ ॥

शतानन्द -

अये वसो सीते दशमुखकरे दुर्निधियशा
द्रतासी युक्ते ये यच्छति कुपिस्तत्र सहसा ॥
इदं त्रूयु सत्यो वचनमभव पागुल्लिखता
अये दुर्गेस्थित पततु हतकस्योरगि धनु ॥ ५१९ ॥
सत्यान्वाप स तु कप मिय्या स्वादिति तर्कयन् ।
व्यतानीस शतानन्दस्ता ॥ तां समना गिर ॥ ५

जानकीराय -

उपितौग सरि पश्यत दुष्टो रावण किमधुना करणीय ॥
मातरविरु इदं धनुर्दश सप्ततज्ञानिवद्वतवेरिमन् ॥ ५२१ ॥
यो रात्रिचरशोरम किल दशस्य कोर्णपात्राश्रयो
वर्धमानधितशनि सो नृरुधिर पातु मदा गाठति ॥
उमतो मधुपोम्लो भवति परतद्रागो मर्कण
स्तमन्ये हतज्ञानिक समभारगो धनु गम्यता ॥ ५२२ ॥
न शपष्टम्यर्हमि मुच्यु मन् मारिनि व्यचिद्भनुसक्तिपात्रा ।
रावण - अयापतन हत विधिगिर मया
(धनुः) ममाण्यदार्भाजितमिप्यपीयतन् ॥ ५२३ ॥

परिते दशानन ।

गिरतां नयनानि शीतलज्जनीर मिम द्रव्यतां
धनुर्धामुज्ज्वलज्जनीर मग सप्तमेर्यतां ॥

१ शुभा यज्ञीय । २ वृद्धा भागीय । ३ दश अक्षर सप्त सप्तमस्य दशमस्य दशमस्य । ४ दश
पति । ५ परितेरा । ६ यैव म । ७ । ८ दशमस्य दशमस्य दशमस्य । ९ दशमस्य दशमस्य ।
१० दशमस्य ।

भैषज्यं च त्रितिर्यतां वृमहरं दष्टिः समुत्तार्यता
मिष्येयं विपुलं निशाचरकुलं कोव्यहलं निर्ममे ॥ ५२४ ॥

व्यपानयन्नुरस्यं तत्कार्मुकं मल्लनादृभाः ॥

यच्छीतोत्कुलितस्यैव चापोतीरं दुरामदः ॥ ५२५ ॥

नथा तयोपाचरितो दशाननः शनैः शनैश्चेतनभारमाहन् ॥

जज्ञेन्य नाद्यापि क्रिमत्र जानकी नम गले संरणस्रग्दीपते ॥ ५२६ ॥

शतानन्दः—

शांतं पाप चिरंजीव चिरंजीव दशानन ॥

त्रिगहोसय एतास्मिन्मापि माभूदमगलं ॥ ५२७ ॥

बहलं दोषमेवात्र सप्रकाशिनसम्भवान् ॥

न गुणं रत्न्यरूपं कुतरया कन्यकारुपा ॥ ५२८ ॥

राजः—

राज्यः—

कुनायकाः कुकन्या च कुभृदीश्वरकार्मुक ॥
 एकः पुण्यजनः कर्तुं सुरुच्यं कल्पते कपं ॥ ५३४ ॥
 अभूयानमादुदुभेः सुप्रतिष्ठे महातापसत्वं च रसोधिनाये ॥
 अहो ब्रह्मनिम्बदिवातः प्रवेशप्रभूतं वरीवर्ति माहात्म्यमेतं ॥ ५३५ ॥

राज्यः—

सुरसावहा यदि हि सौ वृत्तमापि निरह्य भूमितं स्वयंकं ॥
 मध्ये जलनिधिविवातीसंस्थानं नस्वैलंरुपाट्टिपा ॥ ५३६ ॥

शतानंदः—

परिमकुटितदोर्वलः समजानि क्रव्यादशास्योधुना
 यः कोप्योमेषमाददानु तादिदं काम नृपंचाननः ॥
 गौर्यानुत्तमया महाक्षितिभूतस्त्रं धन्यया कन्यया
 साक्षात्सप्रमदा बुधा इह विदोर्गुर्वनु पंचाननं ॥ ५३७ ॥

राजानः—

अये धनुर्मुल्लामध्ये स्वयमापय वृद्धिमान् ॥
 वृथैव यातनां भोक्तुं योनु कल्पेन कथ्यतां ॥ ५३८ ॥
 विज्योस्य तं कैरैवसंपभंगं धनुःप्रभंगस्य गुदारूणनं ॥
 रंगे हेमंत इतिरिलेन जनेन सीता कुलितेन मेने ॥ ५३९ ॥
 भूषाभ्यामारोपाणीतागामि न भञ्जिरे तत्र ॥
 व्यजनमनीमप्रदितैर्मलयंगोसितशोकरिग्नभजन ॥ ५४० ॥
 रंगे तदानीं गौरगे मृणां कोपि न नायकः ॥
 गुणाभिरोगमकरोदकुर्वन्नायिकीः परं ॥ ५४१ ॥

शतानंदो जनकः—

महाराज मरीपायमंडली बहुमंडिता ॥
 रारगंगगाययेण नीर गगमगार्ता ॥ ५४२ ॥
 उतगद्वस्मरनमडितं मगनरुमगनैः समारनं ॥
 वाग्भेन न भुजो न पेननित कुपपंरुजरशात्रि नेधने ॥ ५४३ ॥

शृण्व्यो विदेहमंत्रधः कन्या चानुत्तमा स्थिता ॥
अयापि कोपि नोत्तिष्ठयैरांघ्रयमुधरा ॥ ५४३ ॥

लक्ष्मणाः—

यस्या भर्तारि देव जाग्रति भवन्ममस्तया पुत्रयोः
सीतामंगल्योः मतोऽपि शिरःश्लाघ्यां सतां संभर्ता ॥
तामेतां प्रति गीतमामजस्तुता संप्रत्यर्पयेमि-
त्युक्तः शूलशतायते श्रुतिपथे तद्भृत्य आदिश्रुता ॥ ५४५ ॥

विधामित्रः—

अये ज्ञानेदमिहा सह त्वया द्रुतं समुत्पाय यदेव रामतः ॥
मित्रायते तत्तत्रैव यत्नं सांप्रतं नेक्षामहे चापैलतामिमंजनं ॥ ५४६ ॥

यमं प्रति

किं स्थीयते मंत्रति क्व तूष्णीं पर्यमितकृपागमनं कथान ॥
त्वया मिना किं भवधर्मभंगः (रामः) गुरोः प्रसादस्य पर प्रतीक्षा ॥ ५४७ ॥

तदानीं दाशरथेः सीतारदनमुहुर्मिरिक्षणे हेतुमाह ।

जादय यत्र भिज्मृतं स धनुषः गयं प्रमंगो मद्भान्
दुर्धर्षः परमेव भूरिगुणहः सीतोप्रगादे धति ॥
शाल्येकेन धीनादयेन त त्रिना ॥ स्थादितोऽसौरे
निध्यामन्नधिशोभनेष मतिमास्तं तौदशं व्यातनोत् ॥ ५४८ ॥

अपरा

धरेयन् सतगराजभीषणभुजस्तंभस्वदभः क्षणं
न ज्योत्सुमत तत्र गांभाधनुर्भोगप्रसंगच्छेपे ॥
भामेन विनिपातयन्ति भगापादा महामंकटे
तर्हि तं तादशभीषिर्भयानि रघूत्तमः समैक्षिष्ट किं ॥ ५४९ ॥

अप जानर्हिमिशरायमुपेक्षे ।

मद्वेषं शानुगृह्यं कल्यति भगवन्किन्तु ततया चे-
त्तादशेन न तथैव तस्य यदि सिमेनाहं मर्यादाभिः ॥
इदमे तर्कयन्तो कस्मिन्निधियाम्भुपुर्णकुलार्ता
पशन्दीनेदमे स मदपहरणे धैर्यभारं कथार ॥ ५५० ॥

परी.-

तुभ्यो भक्त्यैव तं पुण्यं तं द्रष्टुं मया बहन् ॥

यस्य तु दर्शनमात्रात्तादेह वरीवर्ति लोचनीयजल ॥ ५५१ ॥

जटाजूटमध्ययोर्वधने हेतुमाह ।

यो जान्वा कुटिले निकाममलिनो नित्यं शिरस्लागितः

स्निग्धत्वं पारदर्शयन्नपि जनो यो वा पुनर्मध्यमः ॥

सोप्यभ्रांतजयन्यरागमवशात्कीदृक्प्रसंगे भवे-

त्को नेत्तात्ययलुभावापि सभामध्ये बबध प्रभुः ॥ ५५२ ॥

अत्र करगोरेव साहाय्यके हेतुमाह ।

तत्सत्कार्यकरावेव सन्नतौ नखरस्पितौ ॥

ददृशाते सुरागौ तौ शास्त्रासाम्राज्यशालिनौ ॥ ५५३ ॥

विधामित्रपदनौ हेतुमाह ।

गुरुघनरसरर्प नैव सांद्रं हि याव-

त्प्रभवति किल तावद्वन्धनस्तापदत्वं ॥

इति कुशिकसुतांघ्रयोः शस्तयोरस्तदंभ

निरचयति पतहस्त न्यस्तान्मिस्तकं सः ॥ ५५४ ॥

द्विजनतौ हेतुमाह ।

रसायतस्तोपमनामुपाद्भुशं भंगस्य ताश्चाटिनस्य वस्तुनः ॥

न स्वाद् द्विजानुग्रहमतरा दृढं तद्युक्तमेपां स सभामवंदत ॥ ५५५ ॥

द्विजाः—

आयुष्मन्विजयोस्तु ते रघुपते भास्वन्मतापो भव-

त्कीर्तिं सौम्य लभस्व चद्रधरलां निर्गन्धकार्यो भव ॥

वीरश्रीवृणुयात्सखे तव भुजौ देवाद्वल्लते दिति-

र्मानेय भगनाम्प्रसादसुमुखो भूयास ते धूर्जटिः ॥ ५५६ ॥

सयाः संतु मनोरयाः शुभमते त्वां पांतु सर्वे सुराः

नित्राः संतु सुदूरतो विजयतां श्रीरामभद्रः प्रभुः ॥

वत्स श्री रघुनाय शोभवधनुर्भक्ता करिन्वा द्रुतं

ता क्षिणां नृपितामिमां मम दक्ष सख्यो भृशं तर्पय ॥ ५५७ ॥

मैत्रेयीप्रभृतिमनीनां दुर्गायाचने हेतुमाह ।

अर विधत्ते भवकार्मुकं ते समुल्लगज्जीव मयि प्रणदः ॥

अर्त्तात्रिके त्वं इटिति प्रसीद यजामहे तामपपाचितस्ततः ॥ ५५८ ॥

विधामित्रपुत्रि रोमोयाने हेतुमाह ।

रामोयानं दृष्ट्वा रोमोयानं वभूव गुरुतनां ॥

तेषां चिरसांनिजनामायाधियं च मस्ये हेतुः ॥ ५५९ ॥

यावद्गुणाधिरोपाय चापल्याच्चापमाप ॥ ॥

जजाप तापसस्तामद्वन्वनेति शनै श्रुती ॥ ५६० ॥

धनुषो हर्ष हर्षे हेतुमाह ।

आरादुपस्थित दृष्टा शामिल मिश्रजायन ॥

युक्तमानदसदोहा अन्वजायत धन्वन ॥ ५६१ ॥

शैव धनुरेव रामभद्रहस्त स्पृष्टु प्रावर्ततेत्यत्र हेतुमाह ।

क्षेमापेशमुपासद भगवता तेनापि हस्ते कृत

शक्त्या पर्यंचर तत प्रियतमच्छात्राय तेनार्पित ॥

क्लिष्ट तत्र चिरादनेन जनकागारे बत स्थापित

वीक्ष्यैन बटमुक्तिद तदिह किं तत्स्पर्शनापोसुक ॥ ५६२ ॥

चापतोलसमये जनताटस्थे हेतुमाह ।

प्रवृत्ते रामभद्रस्य विक्रमे तत्परायणा ॥

भेजिरे सकललोकास्तदानामनिमेषता ॥ ५६३ ॥

जनप्रसादमाह ।

रामे लगदाकारे चापमुपश्रयाति गति जना जगदु ॥

सीतोदारविलामास्पदमयमेव न महाशुक्ला लोका ॥ ५६४ ॥

दाशरथेर्हस्तेन धनुगुणासजनेनात्याश्रयमियाह ।

धनुष्य किल धर्मग सपादि यत्पादारविंदरमृते

यत्ताम्र कथनाच्च सर्वमपि यकूलकय नश्यति ॥

सत्वे तस्य करानुजे निषतितश्रे सद्गुणालकृतो

भूत्वा सप्रति दशको नहि भवेद्देह्यग्राप्ते कय ॥ ५६५ ॥

धनुर्भेगे हेतुमाह ।

सद्गुणो यदि गा मुमुक्षुरिह चेकोटिद्वीभास्त

स्तेतेन गता गृहे चिरतर वस्तव्यमयादरात् ॥

श्रीनास्त कश्ये करेय सुगुणासगमनतो नम्रता

श्रु यत्राकुरु विदेहभवन चैष क्रम सग्न ॥ ५६६ ॥

भगवत्समये महासादोभूदित्याह ।

आरुष्टमात्र हि धनुर्विशु रामे प्रवृत्तेति भयकरोभूत् ॥

वाणो भवन्त्येकमिमुठनोद्विशिरस्यैलक्ष्य विविभेद चित्र ॥ ५६७ ॥

कटकनिनादे हेतुमाह ।

वदमाह श्रीमद्रघुपारिवृटेनार्पितगुण

स्वकृत्यं नाराय्याचरति सुमनःसंघ किमिदं ॥
 द्रुतं तद्वर्षेति प्रकटनममाख्यातुमिव किं
 दिविष्टकोदंडात्कटकटेति घनिरभूत् ॥ ५६८ ॥

सुमनोवृष्टिमुपेक्षते ।

उत्पद्येत विदेहराजमदने सीतेति शक्तिर्हि मे
 तरोगाद्भवदीयकार्यमात्रिलं संपादयिष्याम्यह ॥
 इत्याज्ञप्तमभूत्परा स भगवन्योगोद्य वृत्तः रूपा
 तल्लिप्तं क्षिपतामिदं सुमनसो वक्तुं न्यपमन्निव ॥ ५६९ ॥
 पत्राणि क्षितिभूद्रणस्य गणिकागानस्य मुर्वी सुधा
 पूगो^१ मौनिचयस्य फुल्लहृदयः सौरो महाधन्यनः ॥
 लंकेशस्य च दंतचर्वणमप श्रीरामानिष्ठो बधू
 रोगो रामभुजो^२ भैरवस्तुष्टिश्च पुष्टिः प्रभोः ॥ ५७० ॥

अथ द्विजाः ।

त्यक्तासना द्विजजनाः सुमनायमानाः पानात्ययादिव विसृष्टशरीरभानाः ॥
 कृष्णाजिनानि वसनानि मुद्गुर्धुनाना नानाजयं रघुपतेर्ननूतुर्गृणानाः ॥ ५७१ ॥
 मुदा व्याकुलाः पक्षरुद्राक्षमाला मृगव्याघ्रकूतीः पतिच्छन्ने भूतीः ॥
 पशोजल्पमप्येतरं कल्पयंतो द्विजास्तल्पयांचक्रिरे पूर्णपात्र ॥ ५७२ ॥
 भर्ग्वोदंडभंगोत्पभीमानिहादमूर्छिताः ॥
 लब्धसंज्ञा महीपालाः परस्परमपावुवन् ॥ ५७३ ॥
 कस्यापं बटुको मुनेरिति जना आहुः स कः कौशिकः
 शिष्यो वाय सुतोस्य शिष्य इति वै जल्पति स ब्राह्मणः ॥
 क्षत्र वाय नहीदशं प्रियसुतं काचिद्वत् क्षत्रिया
 घोरपेह तपोननाय विपृजेत्तन्मन्त्रहे ब्राह्मणं ॥ ५७४ ॥
 तपप्रभाराहितनव्यनिप्रनापसानलबादुपमर्दनाय नः ॥
 प्रावर्ततास्यं मुनिरस्य न क्वचिस्वास्थ्यं विहायाद्भुतकृत्यभीदशं ॥ ५७५ ॥
 नैः नैः दशरथमहाराजदायाद एषः
 किं ब्रूताहो प्रादति जनस्तत्र तत्रेति सत्यं ॥
 आस्मिन्नर्थे पुनरुत्तितरां संशयोऽस्माकमर्था-
 दात्कृत्ये प्रभवति यतः क्षात्रमेवात्र तेजः ॥ ५७६ ॥

१ उदे वर्गवर्णयोरिति । २ बाहनायेव पत्राणि । ३ मुखे वमुखा । ४ पूगः समह एव
 पूगः कमुहः । ५ सास्त्रेण सात । मन्त्रिः । ६ वधराय राय रजिर्मय । ७ तपससाष्टरे-
 बोष्ममृष्टि (विठ्ठलाच २४६) ८ मर्यादां भेली ।

स एष मातुलेयो नः पितृष्वस्तीय एष नः ॥
 पुत्रकल्पोयमस्माक यन्नरैर्दः स नः सुदत्त ॥ ५७७ ॥
 पुराप्रभृति सौस्माक राजा दशरथो ध्वजः
 तत्तापु साधु वार्धक्ये यदेतस्येदृशो गजः ॥ ५७८ ॥
 वाडेवीयपरोत्कर्षाद्विरसा ये रसौधिपाः ॥
 राजसंबधमासाद्य रसैर्वृद्धिं परां ययुः ॥ ५७९ ॥

अथ शतानन्दो जानकीं प्रति ।

सुमुपि धनुषो भंगो वृत्तः परं शिशिरैस्स्थितिः
 स्मरसौहृद्वरेष्वस्मिन्नार्ये विराजति मधवे ॥
 तव सुमनसः शौण्डित्येन किं शुभमालिका
 (सीता) किमपि भगवन् शुच्यप्राणामनुग्रहमंतरा ॥ ५८० ॥
 एवं व्रुयती वैदेहीमगम्य महामतिः ॥
 स्त्रीभिः सह शतानन्दः स्वस्मिन्नन्वर्पतां दधौ ॥ ५८१ ॥

अथ वरीतु मनुता ।

रुक्मत्सर्गप्रातः शुभृणममृण सूक्ष्मसिचयं
 वसाना तारुष्य वपुषि रुचिर कचुकर ॥
 शरीरायातस्या कुटिलकचजाला करतले
 समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला भिज्यते ॥ ५८२ ॥
 भाषितातद्योतत्कनकघृणिचूडामणिकणि-
 प्राणौघन्यचण्डशिशफलचचत्कचभरा ॥
 लम्बास्त्रामुक्ताभृततिलकभाला करतले
 समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला भिज्यते ॥ ५८३ ॥
 तदिदं गौरी कुदप्रतिभारदना चन्द्रादना
 नतधूम्रिबोडी तिलकुसुममालाभजनपना ॥
 चस्मृन्तुर्गोशिता स्मितमितकपोला करतले
 समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला भिज्यते ॥ ५८४ ॥
 गिराजन्वेयुरा कटकपटलतोडरकता
 रुठचुकाहारा कटिपोटतदामन्यनिकरा ॥
 रणसामनीता रनिमित्तदाला करतले

समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला विजयते ॥ ५८५ ॥

किरती स्वच्छायामपि चपलयती नृपतिङ्क-

चकोरान्पालोलानुदयमयतो राघवविधोः ॥

मता कृत्स्ना ज्योत्स्ना धवलितनृशाला करतले

समुन्मीलन्माला जनकनृपबाला विजयते ॥ ५८६ ॥

सीता ततोऽष्टादिव रत्नसैनोर्वतीर्य सोपानपरंपरायाः ॥

प्रसादरम्या कमलौधिवासमवाप लोलद्धनपुष्पमाला ॥ ५८७ ॥

क्षीत्सुक्यभाररभसात्सहस्रा प्रतृप्ता स्कधेनवाप्य रघुवीरसुरद्रुमस्य ॥

तस्यास्तदा भुजलता विमनापिताभूत्त्वामोदिनी न कलितोत्कलिका क्वचि-

त्स्यात् ॥ ५८८ ॥

विश्वामित्रः—

भमोत्साहा तनुतनुरियं हा निदेहेद्रकन्या

तत्ता रामावनमयशिरोजायतामासकामाः ॥

रामः—

नावाग्ग्रीनारघुकुलमुपो देवविप्राद्विनामि

(विश्वामित्रः) हहो कुब्ज यदि निजगृहं (रामः) तर्ह्यभिभावभास्कम् ॥

॥ ५८९ ॥

विश्वामित्रः—

लौकिकस्थितिभंगाय कल्पते किन्तु राघव ॥

(रामः) श्रुतिरेव (विश्वामित्रः) शिवं ते स्यात्तदनीचीति संस्मर ॥ ५९० ॥

रामः—

यतेयदान्यथार्यत्वे तथार्यत्वोपबृहका ॥

सर्वेमी स्मृतिकर्तारः पुराणवचनाभ्यवि ॥ ५९१ ॥

लक्ष्मणः—

विमृश्यते किमु चिर शिर आनय्यतां द्रुतम् ॥

सुमनोमालिकेय त्वा भगवन्नुपतिष्ठते ॥ ५९२ ॥

विश्वामित्रः—

यत्से निदेहनृपनंदिनि पुण्यपुष्पमालाकुला भुजलता मितता तवेव ॥

श्रीरामचन्द्ररमणीयनिर्लिप्तशारिस्कध समेत्य सफल सपदि प्रभूयात् ॥ ५९३ ॥

सीता-

किंचित्कुंचितगात्रवल्लिगिकचद्रेष्मांचमंतरिमितो-
 दंचच्चारुक्पोलमुन्नतगलं न्यंचद्दृग्गङ्गांचलम् ॥
 मंजारद्वितीयंतरपतिनिश्लेषातांवरान्तोच्चपं
 चक्रे संरणस्तनं रघुकुलोत्तंसांसयोः स्रग्दरम् ॥ ५९५ ॥
 तदानीं वरस्त्रीणां स्वमुखे स्वांचलसंयोजने हेतुमाह ।
 मुख्या अपि निवस्त्राः स्फुर्मुदांघाः सहस्रा द्विजाः ॥
 इतीव जयनीं तेनुः स्वांचलैर्वरपोषितः ॥ ५९६ ॥
 रामकीशिकमंलापस्तया रामानैतिर्यतः ॥
 नृस्यतास्याः सितैः चक्रे तां सीतां तत्र संसदि ॥ ५९७ ॥
 सरोजरम्यं कुजनीरगम्यं सुरादिजम्यं चरणं प्रणम्य ॥
 विश्रम्य सप्यग्निर्नियम्य पाणी यनम्य सा सौम्यमुखीस्तस्ये ॥ ५९८ ॥
 अस्य काय्यरथ निर्माता पंतविह्वलनामकः ॥
 बाणग्रहार्पिभूतंख्ये (१७९५) शाके श्रीमुखस्तरे ॥ ५९९ ॥

१ चेतमातोत्तरे पक्षे एकादश्यां दिवं गतः ।

तस्मादपूर्णेमाभूदिदं काव्यमिति स्फुटम् ॥ ५९९ ॥

१ रामस्य मयीभाषः । २ सारंति ।